

Св. Иоан Касиан
Римлянин

ОБОЗРЕНИЕ

НА ДУХОВНАТА БИТКА

Печати се по том II
от разширеното руско издание
на
„Добротолубие“

Предговор

от българските издатели

Любезни читателю, тази книга, която ти сега вземаш в ръцете си, е един несвършен, твърде кратък и много закъснял опит да ти предоставим възможност да се докоснеш, макар и отчасти, до известния в целия Православен свят сборник от светоотечески произведения “Добротолюбие”. Ние за съжаление не сме в състояние да преведем и подготвим за отпечатване целия сборник, защото той е един изключително обемист труд, състоящ се от около 3000 страници и съдържащ подбрани писания от 38 свети отци. Сам по себе си той е един своеобразен венец на православната аскеза и стойността му е неизмерима както от практическа и духовна, така и от историческа гледна точка. Затова ще се постареем, с Божия помощ, да направим достъпна поне част от него. За съжаление у нас преводаческата работа над сборника е вървяла разпокъсано, защото отделни хора поради различни духовни потребности са превеждали за лични нужди отделни части от него. Това прави превода не съвсем точен и в известна степен разнороден, което пък ще стане причина да издаваме всяко отделно произведение в отделна книжка с името на преводача, редактора и източника му, като още от сега може да се каже, че повечето преводи са правени по рускоторазширено издание на “Добротолюбие” като най-достъпно поради езика и неговите по-късни фототипни издания.

Ние ще озаглавим поредицата с общоприетото име на сборника, въпреки че съзнаваме, че това би било една твърде претенциозна и нескромна от наша страна заявка, която ние едва ли ще сме в състояние да изпълним.

Знаем, че мнозина са правили опити да преведат части от тази безценна книга, но са срещнали трудности при тяхното отпечатване. Обръщаме се към тях, предлагайки им, доколкото ни е по силите, помощта си, та обединявайки за Слава Божия усилията си, в по-кратък срок да издадем възможно по-голяма част от нея. Ние знаем, че не съществува по-силен отпор срещу лъжеученията и заблудите от проверената в живота и времето истина. Нека се потрудим в това объркано, застрашаващо и разколебаващо истините на вярата ни време, за да предоставим от извора така необходимата днес духовна опора на нуждаещите се.

Настоящата първа книжка, която подготвихме за печат, съдържа богомъдрите произведения на св. Иоан Касиан Римлянин, с които започва вторият том на разширеното руско издание на “Добротолюбие”. Те предоставят разяснения за целите на подвижничеството и наставления за вътрешния духовен живот, за борбата със страстите и изкушенията, за молитвата и покаянието. Преведена е от г-н Ангел Радушев, преводи от когото следящите нашите поредици вече са имали удоволствието да четат. Поместили сме и част от Въведението към сборника от първия му том, отнасящо се до неговата същност и цели. При разночетения между синодалния руски и българския преводи на Свещеното писание, които се отразяват на смисъла на текста, ние сме помествали и руския превод след българския. Когато текстът на славянския превод е бил по-близък до оригиналния и тълкуванията очевидно са правени по него, ние сме запазили свободен превод от него, тъй като, за да се постигне същият смисъл от

другите два превода, трябваше да поместим не само дадения цитат, но и част от контекста, което значително би увеличило обема на книгата. Онези читатели, които са особено ревностни към чистотата на Словото, биха могли според указанияте цитати сами да намерят в текста съответните места и да разширят познанията си.

Любезни читателю, искрено се надяваме, че редовете, които ти предстои да прочетеш, ще бъдат полезни за теб, а за душата ти - духовна услада в истината.

Илия Христов

Встъпление

към руското допълнено издание
(с незначителни съкращения)

Предлагайки на любителите на духовно четиво известното на всички „Добротолюбие“ в руски превод с допълнения към него, считаме за свой дълг да кажем накратко какво е „Добротолюбие“.

С тази дума е преведено неговото гръцко название - *Филокалия*, което означава: *любов към прекрасното, възвишеното, доброто*. То съдържа в себе си в изтълкуван вид най-точното описание на съкровения живот в Господа Иисуса Христа. А този истински и съкровен християнски живот в Господа Иисуса Христа започва, разкрива се и за всеки според благоволенията на Отца в определена мяра достига до съвършенство чрез действието на присъщата за християните благодат на Пресветия Дух и под водителството на Самия Господ Иисус Христос, обещал ни да бъде неотстъпно с нас до свършека на дните.

Към такъв живот привлича Божията благодат, като той е не само възможен, но и задължителен за всички, защото в него се намира същността на християнството. Не всички негови причастници обаче имат духовно призвание, а и действително съпричастните му не се причастяват от него в еднаква мяра. Само избраните навлизат дълбоко и се издигат високо, изкачвайки се по степените му.

Неговите прояви, както и богатството от области, в които се разкрива, са не по-малко богати и разнообразни от явленията в обикновения живот. И ако беше възможно ясно да се разбере и да се изобрази разбираемо всичко, което става там: вражески нападения и изкушения, битки и страдания, падения и въздигания, зараждане и укрепване на различни прояви на духовния живот, степени на обществено преуспяване и присъщите им състояния на ума и сърцето, взаимодействието във всичко на свободата и благодатта, усещането за близостта и отдалечаването на Господа, чувството за Неговото промислително вседържителство и собственото ни предоставяне, окончателно и безвъзвратно, на Божията десница, с отричане от всички наши начини за действие, но същевременно при непрестанно и напрегнато действие; ако можеше всичко това, а и много още, което е неразделно от истинския живот в Господа, да бъде ясно и удобно за разбиране изобразено, то би представило картина, която би била колкото привлекателна, толкова и поучителна, картина, напомняща околосветско пътешествие.

Пътешествениците си правят пътни бележки за всичко достойно за внимание, което са срещнали. Божиите избраници също са писали своите записки, проследявайки в различни посоки всички пътечки на духовния живот, като са упоменавали за всичко, което са срещнали и преживели в това изключително трудно свое пътешествие. Но участва и предназначението както на едните, така и на другите бележки не е еднаква.

Онези, които нямат възможност да пътуват, могат и без да се помръднат от мястото си, да си съставят достатъчно точно понятие и представа за чуждите страни посредством четене пътните бележки на други пътешественици, защото формите на живот на всички творения в по-малка или по-голяма степен приличат една на друга независимо от това в каква посока се проявяват. Това обаче не става и при опита от духовния живот. Той може да бъде разбран само от тези, които са поели по неговите пътища. За нестъпилите там това е свършено непонятна наука, но дори и за тези, които вече са тръгнали, не всичко става понятно отведнъж. Тяхното разбиране и представите им се изясняват според навлизането и задълбочаването им в страната на духа, защото според мярката на собствения опит в духовния живот стават ясни и разбираеми и указанията от опита на светите отци, отбелязани в писанията.

При все това изобразяването на различните прояви на духовен живот, които намираме в светоотеческите писания, не е напразен дар и за останалите християни. То дава възможност на всеки да разбере, че ако все още не е изпитал това, за което се говори в съответното описание, означава, че независимо от живота му, който се е подредил така, че християнската му съвест не го безпокои, той все още не е достигнал онова свършенство, зад което няма какво да се желае и над което няма на къде да се върви. Давайки му възможност да проумее това, то не може да не възбуди ревност към преуспяване и да не го подтикне напред, показвайки му там и нещо по-добро от онова, което той вече притежава.

За тези, които вече са стъпили на пътя към по-доброто и свършеното, то предоставя необходимите указания в съмнителни и трудноразбираеми ситуации тогава, когато липсва опитно ръководство или пък то не е в състояние да разреши въпроса, поради което не дава окончателно решение, което да отстрани колебанията на пътника. Много важно е да се знае как и къде да се стъпи в определен случай така, че да не се направи грешка. Точно в такива моменти като лъч от мънния в мрачна нощ спасително проблясва някое светоотеческо изречение.

Изобщо в тази духовна среда, в която вярващият, прочитайки указанията за явленията от духовния живот, влиза със съзнанието и сърцето си, подлагайки се на осезателното влияние на възбудените съзерцания, усеща, че в тази минута той се намира в някаква друга атмосфера, светоносна и живоносна. Това са радостни мигове. И обикновено докато те продължават у него, върху дървото на духовния му живот се раждат и съзряват най-разнообразни издънки.

И затова няма нищо чудно, че преживелият подобно състояние при всяка свободна минута ще бърза и ще се стреми към описания на опита в духовния живот така, както и любящият ще бърза към мястото на своето обещание или обичащият удоволствия към местата, в които намира утеха. При това той все по-често ще има желание да види този оживяващ и ободряващ духовен въздух. И това съвсем не е празно любопитство. Не, то е плод на насъщната ни необходимост за преуспяване в благосъстоянието на нашия дух.

Ето защо между истинските християни винаги е съществувала необходимостта да имат под ръка светоотечески писания за духовния живот. Но колкото е похвално чувството на такава потребност, толкова е и задължително удовлетворяването ѝ от онези лица, които имат дълг и сили за това. Всъщност тя винаги е била удовлетворявана чрез отпечатването на светоотеческите писания в пълния им събран вид, като например: светите Макарий, Исаак и Ефрем Сирийци, Иоан Лествичник и много други, както и на

сборници с подбрани откъси. Към тези сборници като най-добър сред тях принадлежи и известното на всички ни „Добротолюбие“.

Сега вече е ясно какво означава „Добротолюбие“. Тони предоставя слова и сборници с указания за свещеното отрезвяване, т.е. пълни с разсъждения и кратки изречения за вътрешния духовен живот, както и за всичките свойствени нему прояви и действия. Тази книга е съставена за удовлетворяване на духовните потребности на ревнителите за духовно преуспяване. Четящите я знаят какви съкровища на духовна мъдрост са скрити в нея. Четат и се наслаждават.

Св. Иоан Касиан Римлянин

Кратки сведения за него

Св. Иоан Касиан Римлянин се е родил около 350-360 г. вероятно в Галия от знатни и богати родители и е получил добро научно образование. Той от най-ранна възраст възлюбил Богоугодния живот и изгаряйки от желание да постигне съвършенство в него, се отправил на Изток, където постъпил във Витлеемския манастир и приел монашество. Тук, слушайки за славния подвижнически живот на Египетските отци, той пожелал да ги види и да се поучи от тях. Поради това след двегодишно пребиваване във Витлеемската обител той и неговия брат в Христа Герман, се отправили натам около 390 г.

Цели седем години прекарвали там те, живеейки в скитове и килии, в манастири и в уединение сред отшелници. Запомняли всичко, изучавали, проверявали се в опита. Така те подробно се запознали с тамошния подвижнически живот във всичките му оттенъци. Те се завърнали в своя манастир в 397 г., но отново се отправили в пустините на египетските страни и прекарвали там до 400-ата година.

Изоставяйки Египет, този път св. Касиан и неговият спътник се отправили към Константинопол, където били приети благосклонно от св. Иоан Златоуст, който ръкоположил св. Касиан за диакон, а неговия спътник като по-старши - за свещеник (в 400 г.). Когато св. Иоан Златоуст бил отправен на заточение, неговите близки изпратили в Рим при папа Инокентий (в 405 г.) някои негови приближени, между които св. Касиан и неговия спътник. Така завършило това им пътуване.

След него св. Касиан не се завърнал повече на Изток. Той се отправил обратно към родината си, където продължил своя подвижнически живот по египетски образец и прославяйки се със светостта на живота си и с учителска мъдрост, той бил посветен за свещеник. Около него започнали да се събират един след друг ученици и скоро основали манастир. По техен пример наблизко устроили и женски манастир. И в единия и в другия бил въведен този устав, по който живеели и се спасявали в източните и особено в египетските манастири.

Благоустрояването на тези манастири в новия дух и по новите правила, както и явните успехи на подвизаващите се в тях привлекли вниманието на множество йерарси и манастирски настоятели в Галия. Желаяйки и те да въведат такива порядки, помолили св. Касиан да им напише манастирски устав и да обрисова самия дух на подвижничеството. Той с желание изпълнил тази молба, описвайки всички в 12 книги постановления и 24 събеседвания.

Св. Касиан е починал в 435 г. Неговата памет се чества на 29 февруари.

1.

Цел и край на подвижничеството

/Събес. 1/

1. Всички науки и изкуства имат своя цел (*scopon*) и свой край (*telos*), с оглед на които усърдният любител на изкуството понася с желание всички усилия и разходи. Така земеделецът, търпейки ту зной, ту студ, неуморно разорава и прави рохка земята, като има за *цел*, очиствайки я от всякаква странична смет, да я направи колкото може по-плодородна; бидейки убеден, че иначе той не ще постигне *края* - т. е. добиването на изобилна жътва за издържане на самия себе си и за умножаване на своя имот. Така и нашето подвижничество има своя цел и свой край, заради който неуморно и с радост ние понасяме всички трудове, заради който не ни тежи оскъдността на постническата храна, весели ни изтощаването от бденията и не можем да се наситим на постоянното четене на Писанията с размисъл, не ни плаши непрестанният труд, нито лишението от всичко и оскъдността във всичко, нито дори ужасите на тази безкрайна пустиня.

2. Краят на нашия подвижнически живот е Царството Божие, а целта - чистотата на сърцето, без която не е възможно да се постигне този край. Като приковем погледа си към тази цел, ние трябва най-точно да насочваме нашето течение /своя живот/ по права линия и ако нашият помисъл, макар и малко, се отклони от нея, веднага да се възвръщаме към съзерцаването ѝ, изправяйки го според някаква мяра.

3. Така учи и св. Павел, когато казва на тези, които са поели благо Христово иго: *“Но сега, като се освободихте от греха и станяхте роби Богу, вашият плод е святост, а краят - живот вечен”* /Рим. 6:22/. С това той като че ли казвал: вашата цел е в чистотата на сърцето, а краят - вечният живот. И тъй, всичко, което може да ни насочи към тази цел, т. е. към чистотата на сърцето, ние трябва да следваме с всички сили, а да отбягваме като гибелно и вредно онова, което ни отвлича от нея. Защото заради нея ние започваме и вършим всичко: заради нея напускаме родители, отечество, обществено положение, богатство, радостите на тоя свят и всичките му удоволствия - за да пазим грижливо постоянна чистота на сърцето. Затова, ако винаги имаме под внимание тази цел, то всичките наши действия и помисли ще се насочват направо към нейното постигане. Ако ли пък тя не стои непрестанно пред очите ни, то всичките ни трудове и сили ще бъдат напразно изразходвани.

4. И тъй, заради тази чистота ние трябва да вършим и желаем всичко; заради нея да отиваме в пустинята, заради нея да спазваме пости, бдения, да понасяме трудове, телесна беднота, да четем и да се упражняваме в останалите добродетели - та да направим сърцето си да не боледува от никакви пагубни страсти, а и да го запазим такова. Ние трябва да вършим с тази главна цел и постите, и бденията, и отшелничеството, и размишляването върху Писанието, т. е. заради сърдечната чистота, и поради тях не бива да си позволяваме да смущаваме тази главна добродетел. Защото, когато тя остане у нас цялостна и невредима, то няма да е беда, ако в някой случай по необходимост пропуснем някой от споменатите подвизи. Но ако ние ги спазим всичките, а само нея нарушим, от това няма да има никаква полза, понеже всичко трябва да вършим заради нея. Подвизите не са съвършенство, а само средства към

съвършенството. Затова напразно ще се труди онзи, който, задоволявайки се с тях като с *върховно благо*, спре върху тях стремежа на сърцето си, а не го простира до постигане на целта, заради която са необходими.

2.

С оглед на тази цел трябва да се определи, какво трябва да бъде нашето отричане от света

/Събес. 3/

5. Има три вида отричане от света: първото е тогава, когато телесно изоставяме всички светски богатства и притежания; второто е това, при което напускаме по-предишните си нрави, пороци и страсти - както душевните, така и телесните; а третото е онова, при което, отделяйки ума си от всичко сегашно и видимо, ние съзерцаваме само бъдещето и желаем онова, което е невидимо. Господ Бог е заповядал на Авраама да извърши наведнъж тези три отричания, когато му е казал: “Излез от твоята земя, от твой род и от дома на баща си” /Бит. 12: 1/. “От твоята земя” - това значи от светското богатство и земните притежания; “от твой род” - т. е. от предишния начин на живот, от предишните нрави и пороци, които, прилепнали към нас от самото ни рождение, са станали наши близки роднини, сякаш еднокръвни; “от дома на баща ти” - т. е. от всякакъв спомен за света и за всичко, което погледът ни среща там. Това става, когато, умрели заедно с Христа за стихиите на света, ние според Апостола гледаме вече не това, което е видимо, а онова, което е невидимо, “Понеже видимото е временно, а невидимото - вечно” /2 Кор. 4:18/; когато, напуснали със сърцето си този временен и видим дом, обърнем очите си и ума си към онзи дом, в който ще пребиваваме вечно; когато “Ако и да ходим в плът, не плътски воюваме” в Господа /2 Кор. 10:3/, като на дело с живота си проповядваме онова, което е казал блаженият Апостол: “Нашето жилище е на небесата” /Фил. 3:20/.

6. Няма да имаме много полза, ако след като сме извършили с целия жар на вярата първото отричане, не изпълним със същата ревност и жар и второто - така че, веднъж успели да придобием него, да можем да постигнем и третото, при което, излезли от дома на предишния ни баща по вехтия човек, всецяло да устремим погледа на ума си към небесния. Затова, ако желаем да постигнем истинското съвършенство, трябва така да се стремим към него, както когато телесно сме напуснали родителите си, родината, богатството и светските удоволствия, трябва да ги напуснем и със сърцето си и никога вече да не се връщаме с пожелание към това, което с презрение сме отхвърлили. Да не бъдем подобни на изведените от Египет израилтяни, които, след като били вкусили от небесната манна, жадували за нечистите и скверни египетски ястия и казвали: “О, да бяхме умрели от ръката Господня в Египетската земя, когато седяхме при котлите с месо, когато ядохме хляб до насита” /Изх. 16:3; Числ. 11:5/. И всеки, който след отричането си от света се връща към предишните си грижи и се увлича от предишните пожелания, такъв на дело и с мисъл казва същото, каквото и те: “добре ми беше в Египет /в света/”. Напускането на света само телом и преселването ни от „този Египет“ само по място не ще ни донесе никаква полза, ако ние също така не съумеем да придобием отричането и в сърцето си, което е по-висше и по-полезно. За това отричане, което нарекохме телесно, ето що казва Апостолът: “И да раздам всичкия си имот, да предам и тялото си на изгаряне, щом любов нямам, нищо не ме ползува” /1 Кор. 13:3/.

А това значи: дори така да се отрека, че нищо да не оставя за себе си, а към това раздаване на всичко прибавя още мъченичество и изгаряне на плътта си, така че и тялото си да предам заради Христа - но при това бъда нетърпелив, гневлив, завистлив или горд, ако пламвам от обидите на другите или търся своето, ако мисля за това, що е лошо, или нетърпеливо и неохотно понасям всичко, което ми е било причинено, то никаква полза няма да ми принесе отричането и изгарянето на външния човек, щом вътрешният при това е още обременен с предишните си страсти.

7. И тъй, с голяма настойчивост трябва да побързаме, щото вътрешният ни човек да отхвърли от себе си и да разпилее цялото събрано в предишния живот богатство от страсти, които, вкопчили се в тялото и душата ни, са собствено наши и ако не бъдат отсечени и отхвърлени докато сме още в това тяло, то и след излизането ни от него няма да престанат да ни съпровождат. Както добродетелите или самата любов, която е техният източник, се придобиват в този свят, но и подир края на този живот правят своя носител прекрасен и сияещ от светлина, така също и пороците, покрили някак си душата с отвратителни цветове, я съпровождат така опетнена и в онова вечно местопребивание. Красотата или отвратителността на душата се поражда от качеството на добродетелите или на пороците, от които се извлича някакво обагряне, което я прави или толкова сияйна и прекрасна, че тя става достойна да чуе пророческото слово: “И силно ще пожелае царят твоята красота” /Пс. 44:11/, или пък крайно очернена, смрадна и безобразна, така че тя сама, признавайки своята смрадна сквернота, ще каже: “смърдят и гноясват моите рани поради безумието ми” /Пс. 37:6/. Затова именно (добродетелите и страстите) са нашето богатство, което остава неразлъчно с душата ни и което никой цар не може да ни даде и никой враг не може да ни отнеме. Те са нашето богатство, което и самата смърт няма сили да изтръгне от душата ни.

(Да се разпилее злото богатство на страстите, това значи те да бъдат умъртвени - нещо, което не може да се постигне без борба с тях. Затова на отреклите се от света неизбежно предстои битка със страстите, с която те трябва да се заловят още от самото начало. Св. Касиан дава за тази битка и общи разсъждения в беседите: 4-а - за борбата на плътта и на духа, и 5-а - за осемте главни страсти, а предлага и частно подробно описание на борбата със всяка от осемте главни страсти в книгата “Постановленията”. Заимстваме оттам най-същественото).

3.

Борбата на плътта с духа

/Събес. 4/

8. В нашите членове се води борба, както четем за това у Апостола: “Защото плътта желае противното на духа, а духът - противното на плътта; те се противят един другиму, за да не правите онова, що бихте желали” /Гал. 5: 17/. По промислителното Божие нареждане тази борба сякаш се е внедрила в самата ни природа. Но щом тя е обща за всички без изключение, то може ли да се смята за нещо друго освен за естествена сякаш принадлежност на човешкото естество след падението на първия човек? Трябва обаче да вярваме, че тя, щом е вродена на всички, е в нас по Божия воля, за наше добро, а не за зло. Тя е оставена в нас, за да възбужда там ревност към висше съвършенство.

9. Думата “плът” тук трябва да се разбира не в смисъл на човек като същество, а в смисъл на плътска воля или на лоши пожелания. Така също и под думата “дух” трябва да се разбира не някакво лично същество, а добрите и свети пожелания на душата. Такъв смисъл и придава и сам Апостолът, като казва: “Живейте духом и не изпълнявайте прищевките на плътта; защото плътта желае противното на духа, а духът - противното на плътта” и т. н. /Гал. 5:16-17/. Тъй като и едните, и другите пожелания се намират в същия човек, то вътре в нас се води непрекъсната междуособна борба. Докато похотта на плътта се стреми главно към греховното, намира удоволствие само в това, което засяга удовлетворяването на потребностите на сегашния живот, духът напротив всецяло желае да се привърже към духовните дела, пренебрегвайки дори най-необходимите потребности на плътта, и желае да се отдаде изключително на онези дела, без да отделя дори и малка грижа за тази тленна плът. Плътта се услажда от изобилието и от всякакви удоволствия, а на духа е неприятна грижата дори за предметите на естествените потребности. Едната желае да се насища със сън и храна, а за другия са така хранителни бденията и постите, че той не би искал да допуска сън и храна дори колкото са необходими за живота. Едната желае изобилие на всякакви богатства, а другият е недоволен дори от това, че има за всекидневна употреба малко хляб. Едната иска да се разнежда и да бъде заобиколена от тълпа ласкатели, а на другия са по-приятни суровият живот и просторът на недостъпната пустиня и не му е приятно присъствието на смъртните човеци. Едната се пленява от почестите и човешките похвали, а на втория причиняват радост гоненията и обидите.

10. Когато нашата воля се ръководи от самолюбието и от земната мъдрост, тогава тя ни загатва да се държим за някаква заслужаваща пълно осъждане среда между тези два стремежа, като внушава така да се въздържа от плътските страсти, че да не търпим при това никакви скърби, неизбежни при изпълняване на изискванията на духа: без наказване на плътта иска да постигне телесна чистота; без труда на бденията - да придобие сърдечна чистота, успокояване на плътта и да изобилствува с духовни добродетели, с отсъствие на ожесточени злословия; както и да добие благодатта на търпението, и да проявява Христово смирение - без лишаване от светска почит; да следва простотата на благочестието заедно с високомерието на този свят; да служи на Христа с людската слава и благоволение; да говори решително истината - без да среща някакво дори и най-малко оскърбление; изобщо да постигне бъдещите блага - без да губи сегашните. Такава воля не води към истинско съвършенство, а поставя човека в състояние на противна топло-хладност и го прави такъв, за какъвто с укор Господ казва в Откровението: “Зная твоите дела: ти не си ни студен, ни горещ; о, дано да беше студен или горещ! Така, понеже си хладък, и нито горещ, нито студен, ще те изблювам из устата Си!” /Откр. 3:15-16/. Но когато дойде благодатта, тя възбужда енергията на духа и възстановява в него висшите стремежи, откъсващи ни от всичко земно. Подложена на тяхното влияние, волята не може вече да остава така равнодушна и топло-хладна, но добива ревност за по-доброто и принася в жертва на него всичко низше. Между това обаче стремежът и към предишния равнодушен покой си остава в нея и тя често пъти е готова отново да падне в него. За да не стане това, в плътта се оставят враждебни на висшите стремежи движения, към които волята, вкусила от висшите блага, не може да благоволи и щом само ги усети, веднага оживява с пълна ревност и мъжествено ги опазва. И става така, че щом волята изпадне в Богопротивна топлохладност, надига се битка с плътта и тя я пробужда за енергия. Отгук е ясно, че ние винаги бихме оставали в

състоянието на гореспоменатата Богопротивна топло-хладност, ако от него не ни извеждаше надигащата се в нас битка. Защото, попадайки в робство на самоугождението, поискаме да си позволим някакво снизохождение, плътта ни веднага въстава и уязвявайки ни чрез жилата на греховните движения и страсти, не ни позволява да устояваме в стремежа си към радостната чистота и ни увлича към охлаждащо ни удоволствие, което не е желано от нас - увлича ни сякаш по път, обрасъл с тръни. Това обаче раздразва заспалата ревност към Бога, а тя въстава и прогонва приближилите се врагове. Като действа ежедневно в нас, тази борба ни довежда до добродетелната решимост - като отхвърлим спокойния /охолния/ и безгрижен живот, да придобиваме с много пот и съкрушение на духа сърдечна чистота, да опазваме чистотата на тялото чрез строг пост, глад, жажда и бдение, да напредваме в доброто настроение на духа чрез четене, размишляване и непрестанни молитви.

11. Подобно нещо е тайнствено изобразено в Божието нареждане относно враждебните на Израиля народи, както четем в книгата "Съдии": "Ето народите, които Господ остави, за да изпитва с тях всички ония израилтяни, които не знаеха за всички ханаански войни... само за да знаят и да се учат на война" /Съд. 3:1-2/. Такава война Господ е устроил не защото не желаел покой на Израиля или не се е грижил за неговото благо, но защото виждал колко полезна е тя за него. Подложен на почти непрестанни нападения от тези народи, той не можел да не чувствава постоянно нужда от Божията помощ и затова трябвало в молитва постоянно с упование да се обръща към Него. Като нямал възможност да прекрати войната, той нямал време и да се предаде на безгрижие или да се отпусне поради леност и празност. Безопасността и щастието често събарят онзи, когото нещастията не са могли да победят.

12. И не поради това ли у скопците по плът по-често срещаме заспала душа, понеже те, като се освободили поради заблуда от тази плътска потребност, смятат, че не се нуждаят от труд на телесно въздържание, нито от сърдечно съкрушение. Отпуснати чрез такова безгрижие, те не се грижат да придобиват истинско съвършенство или да очистват сърцата си от душевни страсти. Такова състояние, като се издига над плътското състояние, си остава само душевно, което според думите на Самия Господ заслужава да бъде отхвърлено, задето като преминало от студено към хладно, се е спряло на тази противна хладност.

13. И тъй, в началото на отричането си, като преставаме да бъдем плътски, т. е. почваме да се откъсваме от светските привички и да се въздържаме от явна плътска нечистота, ние трябва да побързаме с всички сили и старание да усвоим веднага и духовно състояние. Иначе само по това, че сме се отрekli от света по външния човек или сме престанали да се оскверняваме с плътско любодействие, може да възмечтаем за себе си, че сме достигнали уж съвършенство, и да останем след това нехайни и безгрижни в унищожаване на причините за страстите и така, като се спрем посредата между плътта и духа, да останем непостижно степената на духовно съвършенство, смятайки, че за съвършенството е достатъчно само външно да се отделим от светския живот и удоволствия и да не участвуваме в плътския разврат и сношения. Ако прочее останем в това състояние на хладност /равнодушие/, което се смята за най-лошо, то ще бъдем изхвърлени из устата на Господа, както казва Той: "Понеже си хладък, ще те изблювам из устата Си" /Откр. 3:16/. Справедливо Господ заявява за ония, които, след като са били обласкани с любов от Него, после са отпаднали, че той ще ги изхвърли с някаква погнуса. Защото по-лесно се обръща към спасение и възлиза на върха на

духовното съвършенство плътският, т. е. светският човек или езичникът, отколкото онзи, който, веднъж възприел игото Христово, не е встъпил на пътя на съвършенството и е допуснал да охладнее първият огън на духовната му ревност. Защото онзи, смиряван от чувствени страсти, съзнава себе си нечист поради плътско осквернение и когато стигне до съкрушение и прибегне към източника на всяка чистота и съвършенство, то, погнусен от онова хладно състояние на неверие и безгрижие, в което се е намирал, той, горейки духом, по-лесно ще се издигне до съвършенство. Напротив, този, който с хладност се заема за Божието дело и без смирение и нужното усърдие встъпва в пътя на това звание, такъв, веднъж поразен от тази бедствена зараза, не може вече нито сам да се вразуми за по-добро, нито да приема вразумление от други. Защото той казва в сърцето си според думите на Господа: “Богат съм, разбогатях и от нищо не се нуждая”, а би трябвало да отнесе към себе си следното: “А не знаеш, че ти си злочест и клет, сиромах, сляп и гол” /Откр. 3:17/. Така той става по-лош от светския човек именно поради това, че губи съзнанието колко е беден, сляп и гол, колко много се нуждае от изправление, колко голяма нужда има от наставяне и вразумяване от страна на другите; затова той и не приема никакво спасително слово, понеже не разбира, че в бъдещия живот неизбежно ще подлежи на най-строг съд и наказание.

4.

Общо очертаване на страстите и на борбата с тях

/Събесед. 5/

14. Главните страсти са осем: чревоугодие, блуд, сребролюбие, гняв, тъга, униние, тщеславие, гордост.

15. Има два рода страсти: естествени, изродили се от естествените потребности, като например чревоугодието и блуда; и неестествени, които не се коренят в природата, като например сребролюбието. Техните действия се проявяват по четири начина: някои действуват само в тялото и чрез тялото, като чревоугодието и блуда; а други се проявяват и без съдействието на тялото, като тщеславието и гордостта; по-нататък едни се възбуждат отвън, като сребролюбието и гневът; а други произхождат от вътрешни причини, като унинието и тъгата. Такова разкриване на действията им дава повод да се допуснат още два вида страстите се делят на плътски и душевни: плътските се зараждат в тялото и хранят и наслаждават тялото; а душевните изхождат от душевни склонности и хранят душата, а на тялото често действуват разрушително. Тези последните се лекуват с обикновено вътрешно лекуване на сърцето, а плътските страсти се лекуват с двойно лекарство - и външно, и вътрешно.

16. Да поясним нещо от казаното чрез по-просторно разсъждение. Страстите на чревоугодието и на блуда, понеже се коренят в тялото, понякога биват възбуждани и без съдействието на душата само поради раздразване на потребностите, от които произхождат, но те увеличат нея поради връзката ѝ с тялото. За тяхното обуздаване не е достатъчно само напъгане на душевното въоръжение против тях, но трябва при това да се укротява и самото тяло с пост, бдение, омаломощаване чрез труд; понякога е нужно временно уединяване, а нерядко и пълно отшелничество. И тъй като те произлизат от

порочността и на душата, и на тялото, то и не могат да бъдат победени иначе освен чрез общия труд и на двете. Тщеславието и гордостта се зараждат в душата без посредството на тялото. Защото каква нужда има тщеславието от нещо телесно, когато само от желание за похвали и слава то довежда до падение пленената от него душа? Също така какво телесно действие е имало при възгордяването на Люцифера, щом той го заченал само в душата и помисъла, както казва Пророкът: “А в сърце си думаше: ще възляза на небето... и ще бъда подобен на Всевишния” /Ис. 14:13-14/. В тази гордост той не е имал подбудител отвън: тя се е зародила и узряла всецяло вътре в него.

17. Тези осем страсти, макар и да имат различен произход и разни действия, все пак първите шест, т. е. чревоугодието, блудът, сребролюбието, гневът, тъгата и униението са съединени помежду си с някакво особено сродство, при което излишеството на предходната страст дава начало на следващата. Така от излишеството в чревоугодието непременно произлиза блудната похот, от блуда - сребролюбието, от сребролюбието - гневът, от гнева - тъгата, от тъгата - униението. Затова против тях трябва да се сражаваме в същия ред, като преминаваме в борбата с тях от предходните към следващите: за да победим униението, трябва първо да потиснем тъгата; за да прогоним тъгата, трябва преди това да потиснем гнева; за да угасим гнева, трябва да потъпчем сребролюбието; за да изтръгнем сребролюбието, трябва да укротим блудната похот; за да потиснем блудната похот, трябва да обуздаем страстта на чревоугодието. И останалите две страсти - тщеславието и гордостта - са свързани помежду си по същия начин, т. е. усилването на първата от тях дава начало на другата: от чрезмерното тщеславие се заражда страстта на гордостта. В такъв ред се постига и победата над тях, т. е. за да се премахне гордостта, трябва да се потисне тщеславието. Обаче те не се съединяват по родствен начин с онези шест страсти, понеже не се зараждат от тях, а напротив подир тяхното премахване. В тези две страсти ние изпадаме особено след победата и възтържествуването над останалите страсти. Впрочем при все че тези осем страсти се намират в такова отношение помежду си, както бе посочено, но по-частно те се разделят на четири свързки: блудната похот се свързва с отделна връзка с чревоугодието, гневът - със сребролюбието, униението - с тъгата, гордостта - с тщеславието.

18. Всяка една от страстите не се проявява само в един вид. Така има три вида чревоугодие: то или поражда желание за ядене преди определения час, или търси многоядене до преяждане, без да обръща внимание на качеството на храната, или пък изисква вкусна храна. Оттук безредното ядене преминава в пресищане и сластолюбие. От тези три произлизат разни лоши недъзи в душата: от първия се поражда досада против монастирския устав и ред, а от тази досада нараства недоволството от живота в манастира до непоносимост, след която обикновено следва бягство от обителта; от втория се възбужда плътската похот и сладострастието; а третият подтиква към сребролюбие и не оставя място за Христовата нищета.

Блудната страст също има три вида: първият вид е чрез съединяването на единия пол с другия; вторият се извършва без съединение с жена, за което е бил поразен от Господа Онан, синът на патриарх Иуда /Бит. 38:9-10/, и което в Писанието се нарича нечистота; а третият вид става в ума и в сърцето, за което говори Господ в Евангелието: “Аз пък ви казвам, че всеки, който поглежда на жена с пожелание, вече е прелюбодействувал с нея в сърцето си” /Мат. 5:28/. Тези три вида е посочил блаженият

Апостол в следния стих: “И тъй, умъртвете земните си членове, сиреч пороците: блуд, нечистота и лоша похот” /Кол. 3:5/.

Има и три вида сребролюбие: в първия случай то не позволява на отреклия се от света да се лиши от всякакво имущество; във втория то го кара, след като е раздал всичко на бедните, отново да придобива такова имущество; в третия случай то разгаря желание за придобиване и на онова, което никога по-рано не е имал.

Гневът също е три вида. Първият е този, който гори отвътре; вторият - този, който си пробива път в слово и дело; третият е онзи, който гори дълго време и се нарича злопаметство.

Има два вида тъга: първият е тъгата, която ни посещава след прекратяването на гнева или се причинява от нанесени загуби и вреди и от неизпълнението на желанията; вторият вид тъга произлиза от опасения и страх за своята участ или от неразумни грижи.

Има и два вида униние: едното ни хвърля в сън, а другото ни гони от килията.

Тщеславието, макар и да е многообразно, но все пак има два главни вида: в първия случай се превъзнасяме с материални преимущества и с видими неща, а във втория случай пламваме от желание за суетна слава поради духовни предмети.

Гордостта е два вида: първата е плътска, а втората - духовна, която е по-гибелна от първата. Тя изкушава особено ония, които са преуспели в някои добродетели.

19. При все че тези осем страсти изкушават целия човешки род, те не нападат всички по еднакъв начин. Така у едного главно място заема духът на блуда; у другиго преобладава гневливостта; у трети властвува тщеславието; а у някого господствува гордостта. Така че макар всичките страсти да нападат всички, но всеки от нас по различен начин и ред раболепствува пред тях.

20. Затова ние трябва да водим борба с тези страсти така, щото всеки, като открие коя страст особено му вреди, да насочи главно против нея борбата, като употребява всякакви старания и грижи, за да я наблюдава и потиска, като насочва против нея копията на ежедневния пост и като хвърля ежеминутно върху и стрелите на сърдечните стенания и въздишки и непрестанно пролива сълзи в молитва към Бога за прекратяване на смушаващата го борба. Защото никой не може да възтържествува над която и да е страст, докато не се убеди, че със свои усилия и труд не може да получи победа над нея, при все че е необходимо, за да се очисти от нея, да пребивава ден и нощ във всякакъв вид труд и грижи за това.

21. Такъв боец, когато почувствува, че се е освободил от най-първата си страст, трябва да разгледа отново с голямо внимание тайните ъгълчета на сърцето си, за да види каква страст има още в него, която да е по-силна в сравнение с другите, та да насочи срещу нея всичките си духовни оръжия. Побеждавайки по този начин винаги първо най-силната страст в себе си, той по-бързо и по-лесно ще побеждава и останалите по-слаби страсти.

22. Когато победиш една или няколко страсти, не трябва да се превъзнасяш с тази победа. В противен случай Господ, като види надменността на сърцето ти, ще престане да го опазва и защитава и ти, изоставен от Него, пак ще почнеш да се смушаваш от същата тази страст, която си победил с помощта на Божията благодат. И Пророкът не би се молил: “Не предавай на зверовете душата, която Те прославя” /Пс. 73:19/, ако не знаеше, че онези, които се превъзнасят в сърцето си, отново биват предадени на страстите, които са победили - с цел да се смирят.

5.

Борбата с осемте главни страсти

23. Изобразявайки борбата с осемте главни страсти, ще описваме техните свойства, ще посочваме причините им и ще предлагаме подходящи лекарства против тях.

а. Борбата с чревоугодието

/Кн. 5/

24. Първата борба, която трябва да започнем, е борбата с чревоугодието, или със страстта на пресищането.

25. Относно начина на въздържанието в храната, или постничеството, не може да бъде установено еднакво за всички правило, защото не всички имат еднаква сила, а тази добродетел се упражнява не само със силата на душата, но трябва да се съобразява и със силата на тялото. Не за всички е възможно да постят по цяла седмица; някои не могат да прекарат без храна повече от три или два дни, а на други е трудно да останат без храна дори до залез слънце. Така също не за всички са хранителни плодовете или зеленчуците, или сухият хляб. Също за одного са необходими два фунта хляб (фунт = 400 грама), а друг чувства тежест, ако изяде един фунт или дори половин фунт. Обаче всички въздържници трябва да имат една целкато приемат храна според мярката на нуждите си, да не изпаднат в пресищане. Понеже не само качеството, но и количеството на храната разслабва душата, като запалва в нея вредоносен греховен огън.

26. С каквито ястия и да се насища стомахът, от това се зараждат семената на плътската похот и умът, потиснат от бремето на храната, не е вече достатъчно силен, за да насочва кормилото на разсъдителността. Не само чрезмерното употребяване на вино опиянява ума, но и излишеството на всякакви ястия обикновено го прави неустойчив и колеблив и го лишава от чисти и непорочни помисли. Причината за развращането на содомците и за тяхната гибел е било не само пиянството, но и пресищането на стомаха. Слушай как Господ чрез Пророка укорява Йерусалим: “Ето в какво се състоеше беззаконието на сестра ти Содом и на дъщерите ѝ: в гордост, пресищане, празност. В руския превод: че ядеше хляба си до насита и до пресищане.” /Иез. 16:49/. Тъй като чрез такова насищане с хляба те били разпалени от неугасимия пламък на плътската похот, то били изгорени по Божия съд със серен огън. Щом по такъв начин само чрезмерната употреба на хляб чрез страстта на пресищането ги свалила в стремглавата пропаст на разврата, то какво да кажем за ония, които при цветущо здраве на тялото си позволяват да ядат месо и да пият вино в голямо количество - не толкова, колкото е нужно за тяхната немощ, а колкото им внушава пожеланието на самоугождението.

27. Като мярка на въздържание в храната светите Отци са установили това - да преставаме да ядем от приеманата по необходимост за поддържане на тялото храна докато все още не сме заситили глада си. Съобразно това правило и немощният по тяло може напълно да проявява добродетелта на въздържанието наравно със силните и здравите, стига само със силата на волята си да обуздава желанието за ядене, когато това не е необходимо за тленната плът. И Апостолът казва: “Грижете за плътта не

превърщайте в похоти” /Рим. 13:14/. Той не забранява напълно да се грижим за тялото, а заповядва само това да не става по похот - запретил е похотливата грижливост за плътта, без да изключва обаче разумното, необходимо за живота поддържане на тялото. Той запретил първото, за да не би чрез снизходителност към плътта да изпаднем до пагубните похотливи дела; а позволил второто, та да не би тялото, разстроено от неразумна строгост, да се окаже безсилно за изпълняване на нашите духовни занятия и трудове.

28. И тъй, мярката на въздържанието трябва да се определя от съда на собствената съвест на всекиго. Всеки трябва да си определи дотолкова да се въздържа, колкото изисква това борбата, повдигната от плътта. Определените от устава пости трябва непременно да се спазват, но ако подир тях не се спазва въздържаността в употребата на храна, спазването им не ще доведе до свършена чистота. Гладуването през продължителните пости ще има за плод само временно за момента изтощаване и изнемощаване на тялото, но не и чистотата на целомъдрието, щом след това последва достатъчно насищане на тялото; защото чистотата на душата е свързана неразривно с гладуването на стомаха. Не притежава постоянна чистота на целомъдрието онзи, който не спазва постоянно равномерно въздържание. Ако след строгите пости последва излишна снизходителност към себе си по отношение на храната, тогава те не принасят никаква полза и техният плод скоро се изблъсква от страстта на чревоугодието. Затова по-добре е разумно и умерено да се подкрепяш с храна всеки ден, отколкото да държиш временно дълъг и крайно строг пост. Неумереното въздържание от храна не само че разклаща постоянството и твърдостта на душата, но прави безжизнено извършването на молитвите поради изнемогване на тялото.

29. За запазване на чистотата на душата и тялото не е достатъчно само въздържането от храна, ако към него не се прибавят и другите душевни добродетели. Така преди всичко друго трябва да се научим на смирение чрез добродетелта послушание, чрез съкрушение на сърцето и изморяване на тялото. Трябва да избягваме не само да притежаваме пари, но да изтръгваме от корен и самото желание за тях. Не е достатъчно да ги нямаме - което в повечето случаи става по необходимост, - но не трябва да допускаме и самото желание да ги имаме, ако те случайно ни бъдат предложени. Трябва да потискаме яростта на гнева, да преодоляваме теготата на тъгата, да презираме суетната слава, да потъпкваме високомерната гордост, а също така да обуздаваме чрез непрестанна памет за Бога неустойчивите и колебливи блуждаения на ума. Всеки път трябва да възвръщаме нашето сърце от разсеяното блуждаене към съзерцаване на Бога веднага щом врагът, опитвайки се да отвлече ума ни от това съзерцаване, се промъкне в скривалището на сърцето ни.

30. Който не е достатъчно силен да обуздае позивите (желанията) на чревоугодието, той никога не ще може да потисне възбудите на похотта, когато тя се разпали. Чистотата на вътрешния човек се познава по свършенството му в тази добродетел. Защото не е вероятно да може да устои в борбата с най-силните противници онзи, когото виждаш победен от по-слабите при лека схватка.

31. И тъй, най-напред трябва да потъпчем похотта на чревоугодието и да изтънчим ума си не само чрез постене, но и чрез бдения, а също чрез четене и непрестанно сърдечно съкрушение, като си спомняме за всичко онова, от което сме били измамани или победени, като при това стенем от чувство на ужас пред множеството на греховете си и горим от желание за свършенство и чистота. И трябва

да доведем ума си до това, щото той, бидейки зает и дори погълнат от такива подвижнически трудове и помисли, да смята и самото си подкрепяне с храна не толкова като позволен предмет на удоволствие, колкото наложено му за наказание бreme, и да пристъпва към него повече като към неизбежно необходимо за тялото, отколкото като към желано от душата. Ако държим постоянно себе си в такава духовна загриженост и съкрушение, то скоро ще укротим похотливостта на плътта, която достига до крайна ярост при подгръването и с разни ястия, и ще притъпим нейните пагубни жила. Така ние ще можем при изобилни сълзи и непрестанен сърдечен плач да угасяваме пещта на нашето тяло, разпалвана в нас от вавилонския цар, т. е. от дявола, който ни устройва случаи за грехове и за възбуждане на страстите, от които ние тогава, както при добавяне на нефт и смола в пещта, още по-силно се разпалваме за разврат, докато по Божията благодат, чрез нейния лъх на росен дъжд в нашите сърца не бъдат напълно угасени в нас пламъците на плътската похот. И ето в що се състои нашето първо състезание - да потушаваме чрез желание за съвършенство похотта на многояденето и чревоугодието! Затова трябва не само да потискаме желанието за излишни ястия чрез съзерцаване на добродетелите, но и необходимата за природата ни храна да приемаме с твърде грижовна сърдечна предпазливост като неблагоприятна за целомъдрието. Самото протичане на нашия живот трябва да се установи по такъв начин, че никога да не се отвлечаме от духовните занятия, освен когато слабостта на тялото не ни подбуди да се склоним към необходимата грижа за него. Но и тогава, когато се подчиняваме на тази необходимост, по-скоро за задоволяване потребностите на живота, отколкото от робуване на душевните желания - и тогава ние трябва да се стараем колкото може по-скоро да оставим това дело като такова, което ни отвлеча от спасителните ни занятия. А през времето, когато приемаме храна, ние не бива да се отделяме от тези занятия. Защото никак не бихме могли да се отклоним от услаждаване с предложените ястия, ако душата ни с приковано внимание към Божественото съзерцание не се услажда в същото време повече от любовта към добродетелите и от красотата на небесните предмети. И изобщо всичко настоящо ние започваме да презираме като тленно, когато държим погледа на ума си неотлъчно прикован към нетленните вечни блага, като още докато сме в тяло, вкусваме вече със сърце блаженството на бъдещия живот.

32. След като победим с такова настроение похотта на чревоугодието и многояденето, ние, вече не като роби на плътта, ще бъдем признати за достойни да встъпим и в по-висши борби - да се сразим с нечистите сили, които обикновено встъпват лично в борба само с победителите. По такъв начин потискането на плътските пожелания се оказва като една солидна основа за всички борби. Без да победи плътта си, никой не може законно да се сражава; а пък онзи, който не се сражава по правилата, не бива увенчан с награда.

33. Искаш ли да чуеш истинския воин Христов, който се сражава според законните правила на военното изкуство? - Внимавай какво казва той: "Аз тичам не като след нещо неизвестно, удрям не като да бия въздух; но изнуриявам и поробвам тялото си, да не би, като проповядвам на другите, сам негоден да стана" /1 Кор. 9:26-27/. Виждаш ли как той в самия себе си, т. е. в плътта си като на твърда основа, е установил главното военно дело и целия успех на борбата е съвместил само в изнемощаването на плътта и покоряването на тялото си? "Аз тичам не като след нещо неизвестно" - казва той. Не тича подир неизвестното онзи, който, съзерцавайки небесния Йерусалим, го има за неподвижна прицелна точка, към която той трябва неуклонно да насочва бързото

течение на своето сърце. Не тича подир неизвестното онзи, който, забравяйки всичко зад себе си, се стреми към това, което е пред него, тича към целта - "Към наградата на горното от Бога призвание в Христа Исуса" /Фил. 3:13-14/. Насочвайки натам винаги погледа на ума си и бързайки натам с пълна готовност на сърцето си, той уверено заявява: "С добрия подвиг се подвизавах, пътя свърших, вратата опазих" /2 Тим. 4:7/. И тъй като съзнавал колко неуморно, с най-жива ревност на съвестта си е тичал подир аромата на Христовото благоухание /Песен на песн. 1:3/ и чрез умъртвяване на плътта успешно е победил в духовната борба, той с несъмнено упование прибавя, казвайки: "Прочее, очаква ме венецът на правдата, който ще ми даде в оня ден Господ, праведният Съдия; и не само на мене, но и на всички, които са възлюбили Неговото явяване" /2 Тим. 4:8/. А за да открие и на нас подобна надежда за въздаяние, ако му подражаваме в подвига на това тичане, той добавил: "и не само на мене, но и на всички, които са възлюбили Неговото явяване". С това той заявява, че в деня на съда и ние ще участвуваме в неговия венец, ако победим в борбата чрез умъртвяване на плътта, движени от любовта към Христовото пришествие; не само към онова, когато Той ще се яви и за нежелаещите, но особено към това, когато Той винаги съпътствува светите души. За това последно пришествие Господ казва в Евангелието: "Аз и Отец Ми ще дойдем при него и ще направим жилище у него" /Иоан. 14:23/. И още: "Ето, стоя при вратата и хлопам: ако някой чуе гласа Ми и отвори вратата, ще влезе при него и ще вечерям с него и той с Мене" /Откр. 3:20/.

34. Впрочем Апостолът описва не само извършения от него подвиг на тичане, като казва: "Аз тичам не като след нещо неизвестно" - това особено се отнася към устрема на неговия ум и горещия му дух, с който той с усърдие последвал Христа, възпявайки: "... към Тебе се привързва душата ми" /Пс. 62:9/. Но той свидетелствува, че е победил още в друг вид битка, когато казва "удрям не като да бия въздух, но изнуриявам и поробвам тялото си", което собствено се отнася към тежките трудове на въздържанието, към телесното постене и изнуряване на тялото. Тук той представя себе си като бодро воюващ с плътта си, посочвайки, че ненапразно и е нанасял удари чрез въздържанието, но чрез умъртвяване на тялото си е успял да постигне победно тържество, когато, укротил го с бичуване чрез въздържание и изнурил го чрез ударите на поста, е спечелил за победилия дух венеца на безсмъртието и палмата на нетлението. Виждаш ли законния ред за воюването, забелязваш ли края на духовните състезания - как Христовият воин, след като е победил бунтовницата плът и я е хвърлил под нозете си, се носи на победна колесница като велик триумфатор?! - Той тича не след нещо неизвестно, тъй като е уверен, че скоро ще влезе в светия град, небесния Иерусалим. "Така се подвизава" в постене, т. е. в умъртвяване на плътта, "не като да бие въздух", т. е. не като такъв, който напразно нанася удари с въздържанието си, защото чрез тях той удрял не празния въздух, но поразявал в него духовете на злото чрез умъртвяване на тялото си. Защото, като казва "не като да бия въздух", той дава да се разбере, че не е пуст и празен въздух поразява, а заедно с това и някакви същества в него. Тъй като, преодолял веднъж този вид битки (т. е. телесните), той отново излизал сега украсен с победни венци, то естествено почнал да бъде нападан от по-силни врагове и след като възтържествувал над първите завистници измежду тях, той, изпълнен с надежда, възкликнал: "Нашата борба не е против плът и кръв, а против началствата, против властите, против светоуправниците на тоя свят, против поднебесните духове на злобата" /Еф. 6:12/.

35. За Христовия воин, докато е в тяло, никога не липсват случаи да получи палма (награда) за победа, но колкото повече се издига той в успехите на победите си, толкова по-страшна поредица от сражения му предстои. След като веднъж победи и покори на себе си своята плът, какви ли не тълпи от противници, каквили ли не пълчища врагове, раздразнени от неговите победи, се надигат против такъв победоносен Христов воин! А това става, за да не би, разнежен от покоя на мира, той да започне да забравя за славните битки на своето воюване и отпускаяки се в бездействие, с чувство на безопасност от враговете, да загуби желание и мъжество да проявява победна доблест, достойна за висши награди. И тъй, ако желаем да постигнем висши победни триумфи, без да отпадаме, а напротив, като възрастваме в сила и мъжество, ние трябва в същия ред да извършим бойни подвизи - и отначало да извършим онова, по силата на което можем да кажем заедно с Апостола: Аз се подвизавам така - "удрям не като да бия въздух, но изнуриявам и поробвам тялото си"; а после, когато вземем връх в тази битка, да встъпим в такава, след успеха в която да можем пак с Апостола да кажем: "Нашата борба не е против кръв и плът, а против началствата, против властите, против светоуправниците на тоя свят, против поднебесните духове на злобата." Защото ние не можем никак да встъпим в борба с тях, докато не победим плътта си - и никога не ще се удостоим да изпитаме борба с духовете, ако постоянно бъдем побеждавани в борбата с плътта си и поразявани в състезанието със стомаха си. И справедливо ще ни каже с укор Апостолът: "Друго изкушение вас не е постигнало, освен човешко" /1 Кор. 10:13/.

36. Монахът, който иска да постигне подвига на вътрешните борби, нека отрано си определи и спазва тази предпазна мярка, щото преди определения общ за всички час на хранене и при това вън от трапезарията да не си позволява да приема никаква храна или пиене, колкото и да го привлича тяхната приятност и сладост. Но и подир завършване на трапезата той да не си позволява да дръзне в нещо подобно, макар то и да е най-дребно. Също така той трябва строго да спазва времето и мярката на съня, както и определеното от правилника. Този вид пожелания ние трябва да отсичаме със същата ревност, с каквата трябва да отсичаме и движенията на блудната страст. Защото онзи, който не е смогнал да потисне излишните пожелания на стомаха, как ще може той да угаси разпалването на плътското пожелание? И който не е могъл да укроти явните и малки страсти, как ще може да победи тайните страсти, които се промъкват без никакви свидетели?

37. Не от външния враг трябва да се боим: нашият враг е затворен в нас самите. Затова в нас се води непрестанна вътрешна война. Ако победим в нея, то и всички външни борби ще станат нищожни, а във война Христов всичко ще се умири и всичко ще му се покори. Няма да има защо да се боим от врага отвън, ако всичко вътре в нас бъде победено и се покори на духа. Не бива да мислим, че за съвършенството на сърцето и за чистотата на тялото ни може да бъде достатъчен само този пост, който се състои във въздържане от видими ястия. Не, към него трябва да прибавим още и поста на душата. Защото и тя има вредни за нея ястия, от които затлъстява и изпада в обятията на сладострастието дори без обилно телесно хранене. Осъждането е за нея храна, и то извънредно приятна. Гневът е също така храна за нея, при все че не тъй лека, а понякога вредна и дори смъртоносна. Завистта е храна за душата, която като отрова поврежда нейните сокове и непрестанно я измъчва - тя е нещастна поради щастливите успехи на другите. Тщеславието е нейна храна, която временно я услажда с приятен вкус, а после я прави празна, оголена и лишена от всякакви добродетели, и я оставя

безплодна и негодна да принася духовни плодове - и следователно не само я лишава от наградата за безмерните ѝ трудове, но и навлича големи наказания. Всяко похотно блуждаене на неустойчивото сърце е като пасене на душата на един вид пасбище, което я храни с вредни ястия, а я прави непричастна за небесния хляб и за твърдата храна. Затова, като се въздържа в нашето свето постене от всичко това, доколкото имаме сили, ние ще направим целесъобразно и доброплодно спазването на телесния пост. Защото утрудването на плътта, съединено със съкрушението на сърцето, ще представлява най-приятна за Бога жертва и ще Му устройва достойно за Неговата святост жилище в чистите и благоукрасени тайни кътчета на сърцето. Но ако при телесно постене ние се оплитаме в най-пагубните душевни страсти, то изнемошаването на плътта не ще ни принесе никаква полза, щом ние при това оставаме осквернени в най-драгоценната част от нас, т. е. щом сме неизправни с тази част от нашата природа, която собствено става жилище на Светия Дух. Защото тленната плът не става жилище на Бога и храм на Духа Светаго, а чистото сърце. И тъй, ние сме длъжни, когато постим с външния наш човек, да удържаме и вътрешния си човек от вредни храни. Него най-вече трябва да представяме чист пред Бога, та да се удостоим да приемем в себе си посещението на Христа, както ни увещава Апостолът с думите: “Крепко да се утвърдите чрез Духа Му във вътрешния човек, и чрез вярата да се всели Христос в сърцата ви” /Еф. 3:16-17/.

Трябва да избираме такава храна, която да намалява, а не да възбужда горещината на плътската похот и при това тя да бъде лесна за доставяне и съобразна с общите обичаи и употреба на братята. Чревоугодieto се проявява в три вида: одного то подбужда да изпреварва определения от правилника час за приемане на храна; друг пък обича да насища и препълва стомаха си с храна, каквато и да бъде тя; а трети се задоволява само с най-приятните и най-изисканите ястия. Затова против чревоугодieto монахът трябва да спазва тройно правило: първо, да изчаква времето, определено от устава за хранене; после да не бъде снизходителен към себе си в пресищането; и трето, да се задоволява с някаква проста и евтина храна. А всичко, каквото се допуска в това отношение несъобразно с общия обичай и употреба, най-древното предание на отците не одобрява като осквернено от суетност, тщеславие и самохвалство. И сред онези, които се отличават с дар на знание и разсъдителност и които Божията благодат е изтъкнала като най-бляскави светила на подражание, ние не сме видели и не познаваме такъв, който да се въздържа от вкусване на хляб, смятан за прост и евтин. И обратно, никога не сме видели, щото някой от тези, които употребяват само зеленчуци, овощия и плодове, да бъде в числото на опитните мъже или да се е удостоил с благодатта на разсъдителността и познанието.

39. Делата на любовта трябва да бъдат предпочитани пред поста. Това научихме от египетските Отци. Защото, когато ние, желяйки да узнаем правилата на тези старци и преминахме от Сирия в Египет, там бяхме приемани с изумително жива сърдечна радушност и където и да отивахме, никъде нашето спокойствие не бе стеснявано от определения уставен час за приемане на храна, както бяхме свикнали да виждаме в палестинските манастири - но навсякъде там (в Египет) разрешаваха да се храним преди това, освен само в сряда и петък. Един от старците, когото запитахме защо у тях така свободно се обхожда правилото за ежедневното постене (т. е. на спазване на определения за хранене час - б. н.), ни отговори: “Постът е винаги с мене, а вас аз не мога да ви задържа винаги при себе си. При това, макар и постът да е твърде полезен

и винаги нужен, той представлява свободна (доброволна) жертва; а пък изпълняването на делото на любовта е неотложно изисквана заповед. И тъй, като приемам във ваше лице Христа, аз трябва да Го нахраня. А когато ви изпратя, тогава направеното заради Него снизхождение мога да възпълня с по-строг пост. Защото “Не можете накара сватбарите да постят, докато с тях е младоженецът. Но ще дойдат дни, когато ще им отнемат младоженеца, и тогава, в тия дни, ще постят” /Лук. 5:34-35/.

40. Както казват св. Отци, крайностите са еднакво вредни от едната и от другата страна - и излишеството в поста, и пресищането на стомаха. Ние познаваме някои, които, без да бъдат пободени от чревоугодieto, бяха повалени от безмерния си пост и изпаднаха в същата страст на чревоугодие поради слабостта, произлязла от извънредния пост.

41. Ние трябва да се грижим и за двете неща: както поради плътското удоволствие да не се храним преди определеното време или извън мярката; така също и да се храним само в определения час, дори и да не ни се иска, защото както чрезмерното желание за плътско удоволствие, така и отвращаването от храна се възбужда от нашия враг. При това неумереното въздържание е по-вредно от пресищането, защото последното чрез разкаяние може да премине към правилно постъпване, а от първото такава преминаване е невъзможно.

42. За това как да се премине между двете крайности, като се спазва разумната мярка, са разсъждавали често и нашите предишни Отци, като от всички видове храна са предпочели хляба и като мярка за употребата му са определили - две неголеми хлебчета, всяко от около фунт (400 гр).

43. Общото правило на умереност във въздържанието се състои в това, щото всеки съобразно със силите си, състоянието на тялото и възрастта си да приема толкова храна, колкото е нужно за поддържане на здравето на тялото, а не колкото изисква желанието за насищане. Онзи, който не спазва еднаква мярка, а ту пости чрезмерно, ту пък се пресища - такъв вреди както на молитвата си, така и на целомъдрието си, защото поради неядене не може да бъде бодър при молитва, а клони от безсилие към сънливост; а на целомъдрието пречи с това, че този огън на плътската похот, който се разпалва от чрезмерна употреба на храна, продължава да действа и по време на строгия пост.

44. Умерената употреба на храна според мнението на Отците се състои в ежедневна употреба на толкова храна, щото подир изяждането и да се чувствуваме още гладни. Такава мярка ще запази и душата, и тялото в еднакво състояние и не ще допусне човекът да се предава нито на прекомерен пост, който разслабва тялото, нито на пресищане, което потиска духа.

45. Предлагаме още едно спасително наставление на блажения Макарий, та да приключим нашата книга за поста и въздържанието с мнението на един такъв мъж. Той казва, че монахът трябва така разумно да води делото на постенето, като че ли му предстои да остане в тяло сто години; и така трябва да обуздава душевните си движения - да забравя обидите, да разсейва скръбта, да смята скърбите и загубите за нищо - като такъв, който може да умре всеки ден. С това той съветва: по отношение към първото, т. е. към поста - душеполезно благоразумие, което да прави монаха да върви винаги по пътя на равната строгост във въздържанието, без да му позволява дори в случай на телесно изнемогване да преминава от строг пост към излишество; а по отношение към второто, т. е. към обуздаването на душевните движения, той съветва спасително

дълготърпение, което да бъде силно не само да презира всичко, което изглежда благополучно в тоя свят, но и да остава несъкрушимо от нещастията и скърбите и да ги пренебрегва като нищожни, устремявайки постоянно погледа на своя ум натам, където очакваме да бъдем повикани всеки ден и всяка минута.

б. Борбата с блудния дух

/Кн. 6/

46. Втората наша битка според преданието на Отците е битката ни с блудния дух. Тя е по-продължителна от другите, постоянна и от малцина напълно преодоляна. Люта битка, която започва още от възрастта на първата зрялост и не престава, преди да бъдат победени другите страсти. Тъй като тук нападението е двойко, въоръжено с двойко оръжие за борба, то нужно е да му се противостои също с двойко оръжие в ръце. Не е достатъчен само телесен пост за придобиване на съвършена чистота на целомъдрието. Той трябва да бъде превъзхожден от покаяно съкрушение на духа и неотстъпна молитва против този най-нечист дух; по-късно, от непрестанно поучаване в Писанията заедно с духовен подвиг, а също и от телесен труд и ръчна работа, което удържа сърцето от блуждаене и го възвръща вътре в себе си; и най-вече - от дълбоко и истинско смирение, без което никоя страст никога не може да бъде победена.

47. Преобразяването на тази страст се обуславя от съвършено очистване на сърцето, от което според словото на Господа изтича отровата на тази болест: “Защото от сърцето излизат зли помисли,... прелюбодеяния, блудства” и т. н. /Мат. 15:19/. И тъй, преди всичко трябва да се очисти то, откъдето излиза изворът на живота и смъртта, както казва Соломон: “От всичко, що е за пазене, най-много пази сърцето си, защото от него са изворите на живота” /Прит. 4:23/, тъй като плътта се покорява на неговото желание и власт. Трябва с цялото си усърдие да следваме закона за постническото оскъдно хранене, та да не би наситената с изобилни ястия плът, като се възпротиви на веленията на душата, в буйство да събори своя управител - духа. Ако ние обаче съсредоточим цялата същност на своето дело само върху изнуряване на тялото, без да постим в същото време с душата си от останалите страсти и без да я занимаваме с поучаване в Божественото и с други духовни работи, то никак не ще можем да се издигнем до самия връх на истинската чистота, защото в такъв случай това, което господствува в нас, ще осквернява нашето тяло, макар то и да е чисто. И тъй, според Господното указание ние трябва “да очистим първо извътре чашата и блюдото, за да станат чисти и отвън” /Мат. 23:26/.

48. Останалите страсти обикновено се очистват освен друго и чрез общение с хората и чрез ежедневни връзки и работа с тях и някак се лекуват чрез самата неприятност и досада поради това, че сме изпаднали в тях. Така например поривите на гнева, на оскърбленията, на нетърпеливостта, освен чрез сърдечно поучаване и зорко внимание се лекуват и чрез посещаване на братята и чрез често предизвикване на тези страсти. Тъй като те, раздразвани, по-често се проявяват, то по-често се и откриват, а затова по-скоро се и лекуват. Но тази болест наред с изнуряване на тялото и съкрушаване на сърцето се нуждае също така от усамотяване и отдалечаване от хората, та като отклони така поводите за пагубното и трескаво разпалване, да стигне по-скоро до състояние на пълно оздравяване. Както за болните от някаква болест е полезно да не им се показват пред очите вредните за тях ястия, та да не би като ги гледат, да се яви у

тях смъртоносно желание, така и за прогонване особено на тази болест (похотливостта) много спомагат безмълвието и уединението, за да може болната душа, непредизвиквана отвън от разни лица и неща, по-свободно да възлиза към най-чистото духовно съзерцание и чрез него по-лесно да може да изтръгва из корен заразителната възбуда на похотта.

49. Едно нещо е да бъдеш въздържан, а друго е да бъдеш чист - достигнал до невъзмутимо състояние на целомъдрена непорочност и на девствена невинност. Такава добродетел се приписва само на девствениците по душа и тяло, за каквито например се приемат в Новия Завет двамата Йоановци (Предтечата и Евангелистът), а във Ветхия Завет - пророците Илия, Иеремя, Даниил. Наравно с тях напълно справедливо почитаме и ония, които след падението си чрез дълги подвижнически трудове и ревностно търсене на загубеното са стигнали до подобно на тях състояние на душевна и телесна чистота и непорочност и които чувствуват жилото на плътта не толкова по нападки на срамна похотливост, колкото по движение на самата природа. Ето такава състояние, казваме, е крайно трудно да се постигне сред множество хора - та дори дали не е и невъзможно? Впрочем нека всеки сам се добере до това чрез изпитване на собствената си съвест, без да очаква да го разбере от нашите разсъждения. Не се съмняваме, че има мнозина въздръжници, които прогонват и потискат изпитването от тях рядко или ежедневно нападение на плътта било чрез страха от геената, било чрез желание на Царството небесно. За тях старците мислят, че дори и да не бъдат съвсем разстроени и победени от страстни раздражения, все пак те не могат да бъдат в безопасност от нападения и съвсем неуязвими. Защото онзи, който е в положение на боец, макар често и да побеждава и надвива противника, понякога неизбежно сам изпитва тревога и нараняване.

50. Ако имаме присърце заедно с Апостола да се подвизаваме законно (правилно) в духовен подвиг /2 Тим. 2:5/, то нека се надяваме на помощта на Господа, а не на своите сили, защото човешките усилия не могат да извършат това; нека решим с цялата си ревност да побеждаваме този най-нечист дух. Защото дотогава тази страст не ще престане да оспорва победа на душата ни, докато тя (душата) не съзнае, че успешното водене на такава битка надминава силите и че само със своите трудове и усилия никога не ще може да победи, ако не бъде подкрепена от помощта и застъпничеството на Господа.

51. И наистина, ако всеки успех в добродетелта е дело на Господнята благодат и преодоляването на всяка страст е победа на Господа, то предимно това дело (т. е. придобиването на чистота и преодоляването на похотната страст) е особен благодатен дар, както потвърждават това и мненията на св. Отци, а и опитите за очистване от тази страст според свидетелството на онези, които са се удостоили да го придобият. Защото да не чувствуваш жилото на плътта, донякъде значи, оставайки в тяло, да излезеш вън от плътта или облечен в плът, да бъдеш вън от естеството. Затова невъзможно е за човека да се издигне до такава небесна висота на съвършенство, тъй да се каже, на своите собствени криле, ако Господнята благодат чрез дар на чистотата не го извлече от земната тиня. Защото хората, носещи плът, чрез никоя друга добродетел не се уподобяват тъй близо на небесните Ангели в подражаване на живота им, както чрез придобиване на благодатта на чистотата, чрез която те, продължавайки да живеят на земята, според Апостола вече имат "жилище на небесата" /Фил. 3:20/ и още тук, в

тленната плът, обладават вече онова, което е обещано на светиите в бъдещия живот след напускането на тленната плът.

52. Слушай какво казва Апостолът: “Всеки, който се подвизава, от всичко се въздържа” /1 Кор. 9:25/. Той ни дава за пример подвизаващите се на хиподрума като образец за нас в нашето духовно подвижничество. Онзи, за да има успех в състезанията, се въздържа не само от всякаква запретена храна, от пианство и нетрезвеност, но и от бездействие, празност и леност, като се старее чрез постоянно упражняване и вникване в работата да развие и своите сили, и да придобие умение; той изоставя всякаква житейска и съпружеска грижа и скръб, като се измъчва само от грижата как би могъл да има успех и да получи победния венец; а особено се старее да запази себе си чист от плътско оскверняване, та да не би дори и на сън някак да се измами от срамни сънища и чрез това да намали силата, придобита от дълго време и с немалко грижи. Отгук ти виждаш всичко, което трябва да върши и духовният подвижник; виждаш, че за да успееш в духовната си работа, ти трябва предимно да пазиш чистота и целомъдрие. Щом и там, при външните светски състезания, за тленни венци е тъй необходима чистота, то колко безмерно по-необходима е тя в нашия духовен вътрешен стремеж към небесни венци? От нас се изисква не само външна чистота от плътския грях или неволно осквернение, но най-вече вътрешна чистота на мисълта и чувствата... Ние трябва по всякакъв начин да запазим чисти най-тайните ъгълчета на сърцето си. Онова, което онези състезатели желаят да имат само телесно, това ние трябва да обладаваме в дълбините на своята съвест, в която нашият подвигоположник Господ вижда до най-малките чертички всички движения на волята ни. Нужно е прочее да не допускаме чрез непредпазлив помисъл да възникне вътре в нас онова, което се боим да извършим открито, и онова, което се срамуваме да разкрием пред хората, и не бива да се оскверняваме с него дори чрез тайно съгласие в сърцето си. Защото дори и да може да остане скрито за хората, то обаче не може да се утаи от Ангелите и от Самия всемогъщ Бог, от Когото никои тайни не са скрити.

53. Като признак и мярка на съвършенството за придобитата чистота може да се постави това, щото, когато почиваме или се разнежваме в дълбок сън, да не възниква у нас никакъв съблазняващ образ или дори и да възникне такъв, той да няма сила да събуди никакви похотни движения. Такова движение, макар и да не се вменява като пълна вина на душата, все пак служи за сигурен признак, че душата още не е достигнала съвършенство, и показва, че страстта още не е напълно изтръгната, щом мечтателните образи успяват да доведат до такъв вид поругание.

54. Качеството на помислите, което сред дневните развлечения не се пази съвсем грижливо, се проявява по време на нощния покой. Затова, когато се случи такова поругание, не бива да смятаме виновен за това съня, а непазенето на вниманието преди това. Тук ние трябва да виждаме проява на скритата вътрешна болест, която нощният час не тепърва е родил /като че ли преди това я е нямало/, а само я е извел на повърхността на кожата от скритите вътрешни фибри на душата. Така, докато подкрепяме тялото си със сън, се проявява вътрешната трескава жар на страстта, която ние сами сме разпалили, като сме се хранели през целия ден с недобри помисли. Така и телесните болести се зараждат не тогава, когато видимо се проявяват, но се придобиват отпреди, още когато невнимателно сме се хранили с всякаква вредна за здравето храна и така сме натрупали в себе си болезнените сокове.

55. Ето че и Сам Бог, Творецът и Създателят на целия човешки род, Който най-добре познава природата на Своето творение, насочва лекуването натам, откъдето главно произлизат причините на тази странна болест, като казва: “Всеки, който поглежда на жена с пожелание, вече е прелюбодействувал с нея в сърцето си” /Мат. 5:28/. Като забелязва сладострастието на очите, Той не толкова тях изобличава, колкото онова вътрешно чувство, което лошо се ползва от тяхната услуга при гледането. Това сърце, болно и наранено от стрелата на похотта, гледа с пожелание, като обръща поради страстността си зрението, дарувано му от Твореца за добро, в служба на лоши дела и извежда по този повод наяве скритата в самия него болест на сладострастието. Затова и към онзи, поради чиято страстност произлиза лошото нараняване чрез зрението, се отправя спасителна заповед. Защото не е казано: по всякакъв начин пази очите си, а: “Най-много пази сърцето си” /Пр. 4:23/.

56. Първото и главно действие за опазване на чистотата на сърцето ни нека бъде това, че щом в нашия ум поради тънко насаждане на дяволска злокозненост се промъкне спомен за някакво лице от женски пол - макар дори за майка, за родни сестри и дори за свети жени, ние да побързаеме колкото може по-скоро да го изгоним от нашите мисли. Иначе, ако дълго се забавим в такива помисли, нашият враг измамник незабелязано ще прехвърли ума ни от тези жени към такива, чрез които може да посее душевредни помисли. Затова, като се стараем да изпълним заповедта: “най-много пази сърцето си”, ние сме длъжни според първоначалната Божия заповед грижливо да се пазим от отровнаосната глава на змията /Бит. 3/, т. е. от начатките на лошите помисли, чрез които дяволът се опитва да впълзи в нашата душа; защото, ако поради нашата небрежност главата му проникне в сърцето ни, там ще впълзи и цялото му тяло, т. е. от нечистите помисли ще се породи и съгласие за греховно услаждение. А щом врагът бъде допуснат вътре, той ще плени душата и напълно ще я убие чрез отровното си ухапване. Възникващите на нашата земя грешници, т. е. плътските чувства, трябва да избиваме от заранта на тяхното рождение /Пс. 100:8/ и да ги разбиваме о камъка на вавилонските синове, докато са още младенци /Пс. 136:9/. Защото, ако не бъдат избити, докато са още слаби и нежни, то щом израснат поради нашето допущение, те с голяма сила ще въстанат против нас и или ще ни погубят, или пък, ако бъдат победени, това ще стане с големи въздишки и усилия. Защото, “когато силният”, т. е. нашият дух, “отбранява с оръжие своя дом”, т. е. охранява покоя на сърцето си със страх Божи, “тогава имотът му е в безопасност” /Лук. 11:21/, т. е. плодовете на неговите усилия и добродетелите, придобити от дълго време. “Когато пък някой по-силен от него го нападне и го победи”, т. е. дяволът чрез съгласяване с внушенията от него помисли, тогава “взима всичкото му оръжие, на което той се е надявал”, т. е. помненето на Писанията и страха Божи, “и разподеля плячката му” /Лук. 11:22/, т. е. разпилява добродетелните му навици чрез всякакви противоположни на тях пороци.

57. Св. ап. Павел казва: “Тази е волята Божия: да бъдете осветени” /1 Сол. 4:3/. И за да не остави в нас съмнение или неясно разбиране какво именно нарича той святост - правдата ли или любовта, или смирението, или търпението, понеже тя се придобива чрез всички тези добродетели, по-нататък той направо посочва кое собствено е искал да нарече святост: “Тази е волята Божия: да бъдете осветени, да се въздържате от блудство, всеки от вас да умее да запазва своя съсъд в светост и чест, а не в похотна страст, както езичниците, незнаещи Бога” /1 Сол. 4:3-5/. Виж с какви похвали превъзнася той целомъдрието, като го нарича чест на съсъда, т. е. на нашето тяло, и

светост. Следователно онзи, който обратно живее в похотна страст, той се намира в състояние на безчестие и нечистота и живее чуждо на светостта. Малко по-долу св. ап. Павел прибавя още, като пак нарича целомъдрието - святост: “Защото Бог не ни призва към нечистота, а към светост. И тъй, който отхвърля това, той отхвърля не човека, а Бога, Който и даде Своя Свети Дух в нас” /1 Сол. 4:7-8/. Той е придал ненарушима сила и важност на своята заповед, като е казал, че онзи, който отхвърля това, т. е. казаното от мене, той презира не човек, т. е. мене, който заповядвам това, а Бога, Който говори чрез мене, Който е дал нашето сърце за жилище на Своя Свети Дух. Виждаш ли с какви прости по думи похвали превъзнася той тази добродетел! Преди всичко на нея собствено той приписва святост; после утвърждава, че чрез нея съсъдът на нашето тяло се освобождава от всякаква нечистота; трето - че като изхвърли срамната нечистота, този съсъд ще живее в чест, като светиня; а най-после, а това е и най-висшето нейно предимство - чрез нея обитател на нашето сърце ще стане Дух Свети.

58. Ще приведа и друго подобно свидетелство от този Апостол. Като пише на Евреите, той казва: “Залагайте да имате мир всички и светост, без която никой няма да види Бога” /Евр. 12:14/. И тук също така ясно утвърждава, че без святост, както той обикновено нарича непорочността и чистотата на душата и тялото, за човека е невъзможно да види Бога.

59. Колкото по-висше и по-небесно е достойнството на целомъдрието, толкова по-силни вражески нашепвания предизвиква то. Затова толкова по-усилено трябва да спазваме не само телесното въздържание, но и сърдечно съкрушение, с непрестанните молитвени въздихания, та по този начин непрестанно да гасим и охлаждаме чрез слизащата в нашите сърца роса на Светия Дух пещта на нашата плът, която вавилонският цар непрестанно се опитва да запали с подпалките на плътските посеви.

60. Такова настроение може да поддържа постоянно, ако винаги помним, че Бог е и нощен, и дневен зрител, както и познавач не само на нашите тайни дела, но и на всичките ни помисли, а също така, ако вярваме, че на нас ни предстои да Му дадем отговор както за всичките си дела и постъпки, така и за всичко, което се движи в сърцето ни.

61. За да не бъдем осквернявани дори по време на сън от нечисти мечтания (сънища), ние трябва да спазваме винаги равномерно умерен пост. Защото, който наруши мярата на строгост във въздържанието от храна, той непременно ще премине и отвъд необходимата мяра в снизхождение към себе си и в друго. А с изменянето на мярата на подкрепяне себе си с храна неизбежно трябва да се изменя и качеството на нашата чистота. Но при това трябва да имаме постоянно сърдечно смирение и търпение, както и внимателно да предпазваме себе си в течение на деня от гняв и други страсти. Защото, щом попадне в нас огънят на гнева, след него лесно ще проникне у нас и жарта на похотта. Най-вече е необходимо да се пазим зорко през нощта, защото както чистотата и предпазването себе си през деня подготвят нощната чистота, така пък и нощната бодрост придава на сърцето и на вниманието към себе си сила и твърдост да противостои на всичко нечисто през деня.

62. Възможно ли е съвсем да се угаси огънят на похотта, чиято жар нашата плът чувствува като че ли вродена в себе си? - Да потърсим най-напред какво мисли за това блаженият Павел. “И тъй, умъртвете земните си членове” /Кол. 3:5/. Какви членове заповядва той да се умъртвят? - Разбира се, не ръцете или краката или други някои части да отсичаме; а да унищожаваме греховното тяло, за което на друго място той казва: “За

да бъде унищожено греховното тяло” /Рим. 6:6/, което, както всяко друго тяло, има и свои членове. Тях именно заповядва да умъртвяваме Апостолът. А кои са те, той тук ги изброява. След като казал “умъртвете земните си членове”, той продължава: “блудство, нечистота, страст, лоша похот и користолюбие, което е идолослужение” /Кол. 3:5/. Първият член е блудството: това е грехът на незаконното плътско съвокупление. Вторият член е нечистотата, която без всякакво докосване до жена става понякога на сън или в будно състояние. Третият член е страстта, която се намира спотаена в душата и може да се възпламенява и без въздействие на похотта в тялото. Четвъртият член е лошата похот, която може да се отнася не само към споменатата нечиста страст, но изобщо към всички пагубни желаниа и която е само болест на развратената воля. Като последен член на греховното тяло Апостолът поставя користолюбие, като ни внушава, че не само трябва да се въздържа да пожелаваме чужди вещи, но и своите собствени трябва великодушно да презираме, както действително и постъпвали в споменатата в книгата “Деяния апостолски” първа община от вярващи /Деян. 4:32-35/... От всичко казано правя такова заключение: ако мнозина заради Христа са се отказвали от своето имущество, тъй че изкоренили от сърцата си не само притежаването на пари, но и желанието за такива, то следва, че по същия начин може да се угаси и блудното разпалване. Иначе Апостолът не би съединил невъзможното дело с възможното. Смятайки обаче и едното, и другото за възможни, той ни е заповядал да умъртвяваме еднакво и двете. И дотолкова блаженият Павел е бил уверен във възможността да се изкорени блудната страст от нашите членове, че не само заповядал да я умъртвяваме, но наредил дори и името`и да не се произнася между нас: “А блудство и всяка нечистота или користолюбие дори и да не се споменават между вас, както прилича на светии, нито пък срамни и празни думи и смехории, които са неприлични, а напротив - да се чува благодарение” /Еф. 5:3-4/. Затова не може да има съмнение, че блудната страст може да бъде унищожена в нашите членове, тъй като Апостолът е заповядал да я отсичаме също така, както любостежанието, празнословието и смехотворството, отказването от които е лесно.

63. Впрочем ние трябва да знаем, че дори и да спазваме пълна строгост на въздържанието, именно - глад, жажда, бдения, постоянен труд, и с неотпадащо усърдие да се занимаваме с четене на душеспасителни книги, то все пак не ще можем да придобием сами чрез тези подвизи непрекъснатата чистота на целомъдрие, ако не ни дойде на помощ особена Божия благодат. Нека всеки знае, че трябва неуморно да се упражнява в посочените подвизи, но само с цел щото, като понася търпеливо скръбта от тях, да привлече към себе си Божието милосърдие и да се удостои с Божествения дар на освобождаване от плътската борба и от господството на надделяващите страсти. Такъв обаче съвсем не бива да се надява, че само чрез тях сам по себе си може да постигне несъкрусима чистота на телесно целомъдрие, което той така желае и търси.

64. Пожеланията на настоящите (земните) предмети не могат да бъдат потиснати и отхвърлени, ако на мястото им не бъдат възприети други спасителни желаниа. Затова, ако желаем да премахнем плътските пожелания от сърцата си, то на тяхно място трябва по-скоро да насадим духовни, та като се стреми винаги към техните предмети, нашият дух да няма нито охота, нито време да обръща внимание на измамните и преходни земни радости. И когато духът ни чрез ежедневно упражняване в духовна работа се установи в такова настроение на откъсване от всичко, тогава той опитно ще разбере и силата на следния стих, който всички ние често повтаряме, но чиято сила познават само

малцина опитни: “Винаги виждах пред себе си Господа, защото Той е от дясната ми страна: няма да се поклатя” /Пс. 15:8/. Действително постига силата и смисъла на този стих само онзи, който, след като е стигнал до телесната и духовна чистота, за която говорим, съзнава, че той всяка минута е пазен от Господа да не би пак да се отклони както и преди и че десницата му, т. е. светите му постъпки, винаги са пазени от Господа. Бог винаги е от дясната страна на Своите светии, а не от лявата им страна, защото светият човек няма нищо ляво, т. е. лошо. А за грешниците и нечистите Той е невидим, защото те нямат дясна страна, от която Бог обикновено присъствава.

65. Много са степените на целомъдрието, по които се изкачваме към непоклатимата чистота. Стълбата на това усъвършенствуване в целомъдрието аз разделям на шест степени, които обаче на дело се минават незабелязано, както нашите тела незабелязано нарастват и без нашето знание дорастват до съвършения си вид. Първата степен на целомъдрието е монахът да не се смущава от плътската похот в будно състояние; втората - умът му да не се задържа в сладострастни помисли; третата - при вида на жена ни най-малко да не го безпокои пожелание; четвъртата - в будно състояние да не допуска дори обикновено плътско движение; петата - умът му да не бъде наранен дори от най-тънко съгласие за плътско действие, когато разсъждението или четенето му напомни за рождението на човека; шестата - дори на сън да не бъде смущаван от съблазнителни мечтания (сънища) за жени.

66. Пълната целомъдрена чистота се отличава от началното въздържание от похотни мисли и движения по това, че е напълно спокойна от плътски възбуди. Съвършено узрялото целомъдрие винаги пази невъзмутими и непоклатими телесната и душевната чистота; то не е нищо друго освен святост. Това става, когато плътта, престанала да “похотствува срещу духа”, почне да се съгласува с неговите желания и добродетелност и когато те и двамата се съединят помежду си в твърд мир и според казаното от Псалмопевица започнат да живеят като братя в мир помежду си /Пс. 132:1/. - Тогава и Бог е с тях, защото е казано: “В мира е Неговото място” /Пс. 75:3/, т. е. не в шума на войната и на борбата със страстите, а в мира на целомъдрието и в постоянния покой на сърцето. Затова онзи, който чрез угасяване на плътските страсти се удостои да придобие това място на мира, в същото време става и жилище на Бога.

в. Борбата с духа на сребролюбието

/Кн. 7/

67. Третата битка, която ни предстои, е с духа на сребролюбието - страст чужда и несвойствена на нашата природа, която у монаха се поражда не от нещо друго, а от малодушието на слабо енергичната и неправилно настроена душа и най-често от лошо положеното начало на отричането от света, в основата на което не е лежала гореща любов към Бога. Останалите страстни движения, изглежда, като че имат своето начало в самите нас, сякаш са насадени в човешката природа и някак внедрени в плътта. Бидейки съвременници на нашето рождение, те с движението си изпреварват проявяването у нас на способността да различаваме доброто от злото и се преодоляват не иначе, а само чрез дълъг труд. А тази болест на сребролюбието идва по-късно от тях и се натрапва на душата; затова и може по-лесно да бъде предотвратена и изкоренена. Ако обаче поради безгрижност тя бъде пренебрегната и веднъж допусната в сърцето, тя става по-гибелна

от другите и по-трудно от тях се прогонва, защото се превръща корен на всички злини /1 Тим. 6:10/, служейки като източник за възбуждане на различните страсти.

68. Ако добие власт над малодушната и хладна душа на монаха, тази страст отначало го подбужда да придобива малко, като му описва във впечатлителни картини някои уж справедливи и разумни причини, че е необходимо или да спести за себе си известно количество пари при отричането си от света, или да припечели после. “Онова, което се дава в манастира, е недостатъчно и едва поносимо за едно здраво и силно тяло, - оплаква се тази страст. - Какво ще правиш, ако ти се случи да заболееш телесно, а пък нямаш нещо скътано за всеки случай, та да се подпомогнеш при немощ? Манастирската издръжка е твърде оскъдна, а небрежността спрямо болните там е голяма. Ако нямаш нищо собствено, което да употребиш за възстановяване на телесното си здраве, ще трябва да умреш по най-жалък начин. Пък и самото облекло, което се дава в манастира, е недостатъчно, ако не се погрижиш да имаш с какво да си купиш друго. Най-после понякога не е възможно да се преживее винаги в същия манастир, а в такъв случай, ако не си приготвиш пари за пътни разноски и пътуване по море, то не ще можеш, когато поискаш, да се преселиш и така, притеснен от крайна бедност, постоянно ще мъкнеш жалък труженически живот без всякакъв успех.” Когато монахът обърка ума си с такива помисли, той почва да измисля как да придобие поне един динарий и за тази цел си намира някаква частна работа, която изпълнява с голяма грижовност без знанието на своя Авва (игумен). После, като тайно я продаде и получи за нея желаните пари, от страх за тях той се суети и търси къде да ги сложи или у кого да ги остави на съхранение. А между това вече почва да го разяжда още по-остра грижа как да удвои тези пари - и той строи напрегнато важни планове какво да купи и как поради това да ги завърти. Когато и това му се удаде според желанието му, тогава у него възниква най-жадна алчност за злато, която впоследствие колкото по-голям доход се получава, толкова по-силно се разгаря; защото заедно с увеличаване на парите нараства и бясната страст към тях. За разгарянето и се прибавят после и други грижовни помисли: обещава се дълъг живот, преклонна старост, разни продължителни боледувания, които, ако от ранни години не са приготвени повече пари, на старост не ще може да се понесат. Така нещастната душа, свързана с оковите на змията на сребролюбието, се увлича все повече и по-нататък от желание да умножава с греховна загриженост зле започнатото събиране на имот, като сама в себе си поражда заразата, която като пламък все по-жестоко я изяжда. Всецяло погълната от користолюбивия помисъл, тя не обръща към нищо сърдечния си поглед освен натам, откъдето би могла да спечели пари, та чрез тях по-скоро да изхвърчи изпод игото на манастирската строгост. Щом за нея блесне някаква надежда да получи пари, тя пред нищо не се спира и затова не ще се погнуса нито от лъжа, нито от престъпване на клетва, нито от кражба, нито от нарушаване на верност. С една дума - златото и очакването на печалба във всичко става за нея бог, както за други е стомахът. Затова блаженият Апостол, предвиждайки пагубната отрова на тази болест, я е нарекъл не само корен на всички злини, но и идолослужение: “Умъртвете користолюбието, което е идолослужение” /Кол. 3:5/.

69. Има три вида от този недъг, които всички Отци осъждат с еднакво отвращение: единият е този, чиято гибелност вече описахме - който измамва някои нещастници, като ги убеждава да събират онова, което преди не са имали, докато са живеели в света. Вторият вид сребролюбие е този, който ни подбужда пак да пожелаем и да си върнем онова, което сме напуснали в началото на отричането си от света.

Третият вид се заражда при самото зле положено начало на монашеството, когато то се приема без съвършено отказване от всичко; той не допуска тези, които успее да зарази с тази душевна хладност, напълно да се освободят от всички светски притежания (имоти), като ги плаши с оскъдността на всичко занапред и ги разслабва чрез неверие: на тях той не позволява впоследствие да постигнат евангелско съвършенство поради задържаните от тях пари и други имоти, които те би трябвало да изоставят при отричането си от света. И в Светото Писание намираме примери за осъждане на тези три вида падения с тежки наказания за тях. Така Гиезий, като искал да получи онова, което преди нямал, не само че не се удостоил да придобие благодатта на пророчеството, която щял да получи от своя учител по наследствено приемство, но дори бил поразен от проказа, като бил прокълнат от Елисей /4 Цар. 5:21-27/. Иуда пък, като искал да си върне парите, които бил отхвърлил, когато последвал Христа, не само изпаднал в предателство на Господа и загубил сана на апостолството, но не се удостоил и да завърши живота си по общия за всички начин, а го приключил с насилствена смърт /Мат. 27:5/. Анания и Сапфира пък, като укрили лукаво една част от притежанието си, били наказани със смърт по Апостолска дума /Деян. 5: 1-11/.

70. За онези, които са се отрекли от света, но после, надвити от неверие, се боят да останат лишени от всякакво земно имущество, тайнствено се нарежда във Второзаконието: “Който е страхлив и малодушен (да не излиза на война) нека иде и се върне у дома си, да не би да направи страхливи сърцата на братята си, както своето сърце” /Втор. 20:8/ Пита се кое е по-очевидно от това пророчество? Не е ли явно, че Свещеното, Писание желае, щото такива по-добре и да не полагат начало на такова звание и да не вземат върху си името му, за да не би да парализират и други чрез лошия си пример, чрез думите и неверния си страх, и така да ги отклонят от Евангелско съвършенство. Затова на тях се заповядва да се оттеглят от битката и да се върнат у дома си, защото с раздвоено сърце никой не може да се сражава за Господа. “Човек двоедушен във всичките си пътища е неуреден” /Иак. 1:8/. Като вникваме в смисъла на онази евангелска притча, където се говори как един цар излязъл на война с десет хиляди войници против друг цар, който идел срещу него с двадесет хиляди, виждайки, че няма надежда да победи в битката, изпратил при него да моли за мир, като очевидно не искал дори и да започва сражение /Лук. 14:31-32/, идваме до заключението, че и посочените по-горе лица е по-добре съвсем да не полагат начало на отричането си от света, отколкото, след като вече са го положили, впоследствие да го носят без усърдие и не в цялата му правилност, като с това се подлагат на по-голяма опасност. Защото, както казва Премъдрият: “По-добре ти е да не обещаващ, отколкото да обещаеш и да не изпълниш” /Екл. 5:4/. Добре е казано тук, че този цар отива с десет хиляди, а онзи идва с двадесет хиляди, защото числото на нападащите ни страсти е по-голямо от това на добрите разположения, които се сражават за нас. Но “никой не може да слугува ... на Бога и на мамона” /Мат. 6:24/ и “никой, който е сложил ръката си върху ралото и поглежда назад, не е годен за Царството Божие” /Лук. 9:62/.

71. Такива люде обикновено се стараят да оправдаят с авторитета на Свещ. Писание, че уж е допустимо да проявяват любостежание подобно на предишното. Тълкувайки го неправилно, те с радост са готови да извратят и да изменят според желанието си мисълта на Апостола и дори на Господа, като вместо своя живот или разбиране да приспособят към смисъла на Писанието, те вършат насилие над Словото от желание да угодят на себе си. Като искат и в дадения случай да покажат, че

Писанието е съгласно с тяхното мнение, те казват, че е писано: “По-блажено е да се дава, отколкото да се взима” /Деян. 20:35/. Като разбират по най-превратен начин тези думи, те смятат, че с това напълно се унищожават силата на онова, което е казано: “Ако искаш да бъдеш съвършен, иди и продай имота си, и раздай на сиромаси; и ще имаш съкровище на небето; па дойди и върви след Мене” /Мат. 19:21/. Те мислят, че под такъв благовиден предлог не трябва да изоставят своето богатство и наричат себе си по-блажени от ония, които са го изоставили; те смятат, че като са осигурени с предишното си имущество, ще отделят от излишека си и за други. А между това се срамуват да приемат заедно с Апостола славната нищета заради Христа и не искат да се задоволят с трудовете на своите ръце и с оскъдната монастирска издръжка. За тях остава едно от двете: или да признаят себе си за самоизмамани като такива, които всъщност никога не са се отричали от света, след като са така пристрастени към предишното си богатство; или пък, ако искат на дело и с труд да изпитат монашеско звание, то трябва всичко да отхвърлят и да раздадат, та като не задържат нищо от онова, от което са се отрекли, да могат заедно с Апостола да се хвалят с глад и жажда, със студ и голота /2 Кор. 11:27/.

72. Известно е изречението на св. Василия, Епископ Кесарийски, което той е казал на един вцепенен от такава хладност сенатор, който при все че казал, че се е отрекъл от света, все пак запазил при себе си нещо от своето имущество, като не искал да се издържа с труда на ръцете си и да се учи на истинско смирение чрез оскъдност във всичко, чрез прискърбен труд и монастирско подчинение. “И сенаторството загуби - казал му светителят, - и монах не стана!”

73. И тъй, ако желаем да се подвизаваме с духовен подвиг според закона, нека изгоним от сърцата си и този гибелен враг, победата над когото не е така голяма, колкото е безчестно и безобразно да бъдем победени от него. Защото да бъдеш победен от някой силен е болезнено поради повалиянето долу и жалко - поради изгубване на победата; но все пак в такъв случай за победения има някаква утеха от съзнанието за силата на противника. Ако обаче изпиташ поражение, когато и противникът е слабичък, а и борбата не е трудна, тогава болката, че си повален, ще е много по-голяма, както и унизителният срам, които ще преживееш.

74. Окончателна победа и пълно възтържествуване над този враг може да се очаква едва тогава, когато съвестта на монаха не бъде опетнена от притежаването дори на най-дребната монета. За онзи пък, който, увлечен макар от най-малкия паричен подарък, веднъж е приел в сърцето си корена на користолюбивата похот, е невъзможно да не пламне веднага и огънят на желанието за нещо повече. И воинът Христов дотогава ще бъде победител и ще остава във всяка опасност - недостъпен за нападението на тази страст, докато този тъй греховен дух не посее в сърцето му зачатъци на своята похот. Затова както при всички видове страсти трябва да се пазим главно от главата на змията, така особено при тази страст трябва най-внимателно да се пазим да не проникне някак главата и вътре в нас. Защото, ако бъде допусната вътре, то подхранвана и подсилвана от собственото си вещество, тя сама по себе си ще разпали най-силен пожар. Затова трябва да се опасяваме не само да притежаваме пари, но трябва и самото желание за тях да изтръгнем съвсем от душата си. Трябва не само да избягваме сребролюбивите дела, но и от корен да отсичаме страстта на сребролюбието, защото непритежаването на пари не ще ни принесе никаква полза, ако в нас съществува желанието да ги имаме.

75. Възможно и е този, който няма пари, да не е свободен от болестта на сребролюбието. Никаква полза не ще принесе лишаването от всичко на онзи, който не е успял да отсече страстта на любостежанието, ако той се радва на самото си обедняване, а не на добродетелната бедност, и ако не без сърдечна скръб се примирява с тежката необходимост да постъпи така. Защото както някои неосквернени по тяло биват обявени от Евангелието за нечисти по сърце /Мат. 5:28/, така и ония, които никак не са обременени от тежестта на парите, могат да бъдат осъдени заедно със сребролюбците по сърце и ум. На тях им е липсвал само случай за придобиване, а не воля за отричане, която в Божиите очи тежи повече, отколкото необходимостта. Затова трябва всякак да се грижим, да не пропаднат напразно плодовете на нашия труд, защото твърде жалко е да търпиш последствията на лишаването си от всичко и на обедняването, а да загубиш плодовете от това поради безплодието на греховната си воля.

76. Искаш ли да знаеш какви пагубни плодове носи и какви разклонения на други страсти пуска от себе си тази страст за гибел, ако не бъде грижливо премахната, на онзи, който я приема? Виж Иуда, който бил причислен към апостолския сонм! Понеже той не поискал да стъпче смъртоносната глава на тази змия, как тя го погубила със своята отрова, като го омотала в мрежите на своето пожелание! В каква стръмна пропаст на престъпност го хвърлила, като го подучила да продаде за тридесет сребърника Изкупителя на света и Причината за човешкото спасение! Той не би бил доведен до такова безбожно предателско дело, ако не бе заразен от болестта на сребролюбието и не би станал светотатствен виновник за убиването на Господа, ако отпреди не бе привикнал да краде от повереното му ковчеже /Иоан. 12:6/.

77. Ето най-поразителен пример за тиранията на тази страст, която, както казахме, щом веднъж плени една душа, не и позволява вече да спазва никакво правило на честност и не ѝ дава да се насити от никакво нарастване на печалбата. Защото край на нейната ярост се слага не чрез забогатяване, а чрез лишаване на себе си от всичко. Ето и самия Иуда, след като получил право да се разпорежда с предназначените за раздаване на бедните средства, вместо да се насити от изобилието на тези пари и поне да намали своята страст, напротив, пламнал от такова неумерено възбуждане, че не само тайно крадял от касата, но поискал да продаде и самия Господ. Защото яростта на тази страст не се насища от никакви размери на богатството.

78. Затова св. Апостол Петър, като знаел, че онзи, който притежава нещо поради страст, не може вече да удържи любостежанието си в нужните граници и че край на това се слага не чрез някаква малка или голяма сума, а чрез пълно лишаване на себе си от всичко, наказал със смърт Ананий и Сапфира, задето задържали част от своето имущество. Те загинали заради лъжа от любов към имота си, както пък Иуда сам погубил себе си поради вината, че предал Господа. Колко общо има между тях в престъплението и наказанието! Там сребролюбието довело до предателство, а тук - до лъжа. Там се предава истината, а тук се извършва грях на лъжа. При все че греховното действие и там, и тук наглед не е сходно, но те двете се схождат поради еднаквата цел. Онзи, за да се избави от бедност, възжелал отново да има онова, което уж бил отхвърлил; тези пък, за да не станат бедни, се опитали да задържат за себе си нещо от имота си, което доброволно се били задължили да предадат на Апостолите или да го раздадат на братята. Затова именно и в единия, и в другия случай последвало еднакво наказание със смърт, защото и единият, и другият грях произрасъл от един и същ корен на сребролюбието. Ако против тези (нека направим заключение), които възжелали не

чужди имоти, но се опитали да запазят своите собствени, без да имат желание за придобивка, е била изречена такава строга присъда, то какво да кажем за онези, които пожелават да събират пари, които никога не са имали, и проявявайки уж бедност пред хората, пред Бога се оказват богати поради страстта си към любостежание.

79. Любостежателите трябва да бъдат смятани за прокажени по дух и душа подобно на Гиезий, който, задето пожелал тленните пари на този свят, бил поразен със заразително нечиста проказа. С това той очевидно ни е оставил указание, че душата, осквернена от престъпната страст за печелене, бива поразявана от духовната зараза на страстите и се смята пред Господните очи за нечиста и прокълната навеки.

80. И тъй, ако в стремежа си към съвършенство ти си изоставил всичко и си последвал Христа, като си послушал Словото Му: “Иди, продай имота си и раздай на сиромаси; и ще имаш съкровище на небето; па дойди и върви след Мене” /Мат. 19:21/, то защо, след като си сложил вече ръка на ралото, се озърташ назад, та пак от словото на Господа да бъдеш обявен като негоден за Царството Божие /Лук. 9:62/? Щом си поставен на покрива - на висотата на евангелското съвършенство - защо слизаш пак къщи, за да вземеш оттам нещо от онова, което преди така охотно си презрял /Лук. 17:31/? Щом си поставен на нивата на упражняването в добродетелите, защо отново се стараеш да облечеш себе си в бремето на светските печалби, от което си лишил себе си при отричането си от света? - Ако ли тогава, изпреварен от бедността, не си имал какво да изоставиш, толкова по-малко трябва сега да придобиваш онова, което преди не си владеел. По особено Божие благоволение към тебе ти си бил така подготвен чрез бедност към отричане от света, та без да бъдеш възпиран от никакви връзки с печалби, по-бързо да се притечеш към Бога. Впрочем нека никой от бедните да не се унижава за това, че няма какво да изостави, защото няма такъв човек, който да няма какво да изостави. Отрекъл се е от всички светски притежания само онзи, който от корен е отсякъл самата страст към придобиването им.

81. Ние можем да запазим цяла и неповредена тази добродетел на освобождаване от желанието за печалби само като живеем в манастир, и то според Апостола, “като имаме прехрана и облекла, с това да бъдем доволни” /1Тим. 6:8/.

82. И тъй, помнейки осъждането на Ананий и Сапфира, нека се боим да задържаме каквото и да е от онова, което сме дали обет напълно да изоставим тогава, когато сме имали намерение да се отречем от света. Устрашени също от примера на Гиезий, който заради греха на сребролюбието бе наказан с неизлечима проказа, нека се опасяваме да придобиваме това, което преди не сме владеели. Също така, ужасени от злодеянието на Иуда, както и от неговия край, нека с всички сили да избягваме събиране отново на пари, от които сме се отказали веднъж завинаги. Освен всичко това, като мислим за смъртността на нашата природа и за неизвестността на смъртния час, нека се побоим да не би денят Господен, настъпил като крадец нощем, да завари нашата съвест опетнена от притежание макар само на една монета; защото и това е достатъчно, за да унищожи всичките плодове на отказването ни от света и да направи да се отнесе и към нас казаното в Евангелието от Божия глас към богатяша: “Безумнико, нощес ще поискат душата ти; а това, що си приготвил, кому ще остане?” /Лук. 12:20/.

И тъй, без да мислим ни най-малко за утрешния ден, нека никак да не допускаме да се отклоним от общежителния устав. А това ние безспорно не ще можем да изпълним и не ще можем също така мирно да живеем под правилата на манастирския

устав, ако у нас не бъде утвърдена предварително на здрава основа добродетелта на търпението, за източник на която служи смирението.

г. Борбата с духа на гнева

/Кн. 8/

83. При четвъртата битка ни предстои да изтръгнем от корен из дълбочината на душата ни смъртоносната отрова на гнева. Защото, докато той се гнезди в нашите сърца и заслепява окоето на ума ни с гибелен мрак, дотогава ние не можем нито да придобием правилното различаване на доброто от злото и остротата на досточестното съзерцание, нито можем да обладаваме зрялост да съветваме, нито да станем участници на живота, нито да се придържаме неуклонно с правдата, нито дори да получаваме истинската духовна светлина. Защото казано е: “Помрачи се от скръб окоето ми” /Пс. 6:8/. Не можем също така да станем съобщници на мъдростта дори ако от мнението на всички сме провъзгласени за премъдри, понеже “гневът се гнезди в сърцето на глупави” /Екл. 7:9/. Не можем също и да постигнем дълговечен живот дори ако по преценката на хората бъдем смятани за разумни, защото “гневът и разумни погубва” /Прит. 15:1/. Не ще можем и винаги добре да държим везните на правдата по указание на сърцето, защото “човешкият гняв не върши Божията правда” /Иак. 1:20/. В никой случай не ще можем да притежаваме и важна почтеност, така обичайна дори сред хората на тоя свят, макар и по предимствата на рождението си да сме почитани като знатни и почтени, тъй като “гневният мъж не е благообразен” /Прит. 11:25/. Никак не можем да даваме и зрели съвети, макар и да изглежда, че сме спечелили обширни познания, защото “сприхавият може да стори глупост” /Прит. 14:17/. Не можем най-после и да бъдем спокойни от тревоги и смущения, дори и съвсем да не ни се причиняват безпокойства от другите, тъй като “гневливият човек подига крамоли, а сприхав много греши” /Прит. 29:22/.

84. Като се стремят да извинят тази пагубна болест на душата, някои се опитват да намалят нейната безпътност чрез най-безпътното тълкуване на Писанията, като казват: “не е беда, ако се гневим на съгрешаващите братя, тъй като и Сам Бог пламва от гняв и ярост против ония, които или не искат да Го знаят, или, познавайки Го, не Го почитат както трябва - например: “и разпали се гневът на Господа против Неговия народ” /Пс. 105:40/, или както на друго място Пророкът се моли така: “Господи, в яростта Си не ме изобличавай и в гнева Си не ме наказвай” /Пс. 6:2/. Такива хора обаче не разбират, че като дават така на хората свобода да действуват според своите страсти за своя гибел, заедно с това те и нечестиво приписват нечиста плътска страст на безпределния Бог, Който е Източник на всяка чистота.

85. Ако тези и други подобни места от Писанието се разбират буквално в груб чувствен смисъл, то ще излезе, че Бог спи и се събужда, седи и ходи, обръща се към някого и се отвръща от него, приближава се и се отдалечава, а също тъй има телесни части - глава, очи, ръце, нозе и т. н. - Както обаче не може без крайно светотатство буквално да се разбира всичко това за Онзи, Който според свидетелството на Писанието е невидим, неописуем, вездесъщ; така не може без богохулство да Му се приписва и възмушаване от гняв и ярост. Под названието на телесни части и движения се обозначават Божествените свойства и промислителните Му действия за нас, които ние по-лесно можем да разберем под тези уподобителни названия: очите означават Божието всезнание и всевиждане, ръцете и нозете - Божието творчество и промисъл, мишците - Неговата сила и всемогъщество и т. н. Така и за гнева и яростта Божии при четене

трябва да разбираме това не в човекоподобен смисъл, а както подобава на Бога, Който е чужд на всяко възмущение, а именно, че Той е Съдия и праведен Въздаятел за всичко, което несправедливо се извършва в тоя свят, и като се страхуваме при четене на такива изречения от праведното (справедливото) Му наказание, всячески да се пазим да правим нещо противно на волята Божия.

86. Монахът, който се стреми към съвършенство и желае правилно да се подвизава духовно, трябва да бъде чужд на всякакво страстно движение на гняв и ярост, като слуша какво му заповядва избраният създ: “Всяко огорчение и ярост, гняв, вик и хула да бъдат далеч от вас заедно с всяка злоба” /Еф. 4:31/; като казва: “Всеки гняв да бъде далеч от вас”, той не е изключил от присъдата си никое гневно движение, като уж е необходимо и полезно. Затова и монахът, стараяйки се, ако е нужно, да лекува съгрешаващия брат, нека прави това така, че докато се грижи да даде лекарство на някой страдащ от много лека може би треска, да не би сам да се хвърли в много по-тежката от това болест на заслепението. Защото онзи, който иска да излекува раната на другия, трябва сам да бъде здрав и свободен от всякаква болест, та да не му бъде казано евангелското слово: “Лекару, изцери се сам” /Лук. 4:23/, и също: “Защо гледаш сламката в око на брат си, пък гредата в своето око не усещаш? Или как ще кажеш на брат си: чакай да извадя сламката от око на ти; а пък на, в твоето око има греда!“ /Мат. 7:3-4/.

87. От каквато причина и да се разпалва гневното движение, то заслепява очите на сърцето и слагайки покривало върху остротата на духовното зрение, не му позволява да вижда Слънцето на правдата. Все едно дали златен или оловен или друг някакъв металически лист ще бъде сложен върху очите: ценността на метала не създава разлика в заслепяването. Впрочем от гнева може да получим и твърде полезна услуга, ако се сърдим с досада на сладострастните движения на сърцето си и негодуваме, задето в тайните кътчета на гърдите ни се надига нещо такова, което се срамуваме да вършим, а дори и да говорим за него пред хората, треперейки при това от страх при мисълта за присъствието на Ангелите и на Самия Бог, Който навред и всичко прониква, и за всевиждащото Му Око, от Коего не могат да се укрият никакви тайни на нашата съвест. Или пък когато се сърдим на самия гняв, задето се е промъкнал, възбуждайки ни против брата, и гневно отхвърляме пагубните му внушения, като не му позволяваме да се укрива за наше зло в тайните кътчета на гърдите ни. Така ни учи да се гневим и Пророкът, който толкова решително е отблъсквал от своите чувства тази страст, че дори и на явните си врагове, предадени му в ръцете от Бога, не искал да отмъщава. Така, когато Семей, хвърляйки камъни върху цар Давида, гласно пред всички го злословел, а пък Авесса, Саруев син, за да отмъсти за такова оскърбяване на царя, искал да отсече главата на Семей, блаженият Давид, движен от благочестиво негодувание против това му внушение, запазил непоклатна своята кротост и проявил образец на смирение и твърдо търпение, като казал: “Какво ни е мене и вам, Саруеви синове? Оставете го, нека злослови, защото Господ му е заповядал да злослови Давида. А кой може да каже: защо правиш тъй?... Когато син ми, излязъл из моите чресла, търси душата ми, толкоз повече един син на вениаминец; оставете го, нека злослови, защото Господ му е заповядал; може би Господ ще погледне милостиво на унижението ми, и ще ми въздаде Господ добро за днешното му злословие“ /2 Цар. 16:10-12/.

88. По такъв начин ни се позволява да се гневим, но спасително, т. е. против самите себе си и против прииждащите лоши помисли - да се гневим на тях, но да не

съгрешаваме, т. е. да не ги изпълняваме на дело за своя гибел. Същия този смисъл по-ясно изразява и следният стих: “Като се гневите, не съгрешавайте: размислете в сърцето си на леглата си, и утихнете” /Пс. 4:5/, т. е. каквото мислите в сърцата си поради вмъкване на внезапни лесно смущаващи внушения, това вие изправяйте и го заглаждайте чрез спасително съкрушение, след като успеете със спокойно разсъждение да усмирите всеки шум и бурност на гнева и легнете сякаш на спокойно легло. И блаженият Павел, използвайки посоченото от този стих, след като казва: “Гневете се, но не грешете”, прибавя: “Слънце да не ви залязва гневни; нито давайте място на дявола” /Еф. 4:26-27/. Щом е губелно да се допуска Слънцето на правдата да залязва при нашия гняв и щом ние, като се разгневим, веднага даваме място на дявола в сърцето си, то защо преди това той е заповядал да се гневим, като казва “гневете се, но не грешете”? Не е ли ясно, че с това той изразява следното: гневите се на своите страсти и на самия си гняв, да не би иначе при вашето нехайство да почне да залязва в помрачените ви от гняв умове Слънцето на правдата - Христос, и с Неговото отдалечаване да не би да дадете място на дявола в сърцето си.

89. В иносказателен смисъл под слънце може да се разбира разумът, който с право се нарича слънце, понеже осветлява всички помисли и стремежи на нашето сърце. Тогава в запрещението да се гневим може да виждаме заповед да не угасяваме това светило чрез гневна страст, та да не би със залязването му сърцето ни да бъде обхванато цяло от мрака на бурно смущение заедно с неговия причинител - дявола, и ние, обгърнати от гневната тъмнина, да останем като че ли в тъмна нощ, в незнание какво да правим. В такъв смисъл ни е предадено да разбираме това място у Апостола от наставленията на старците, които не ни позволяват да допускаме нито за миг да се промъква в сърцето ни гняв, като всячески се пазим да не попаднем под наказанието, изречено за това в Евангелието: “Всеки, който се гневи на брата си напразно, виновен ще бъде пред съда” /Мат. 5:22/. При това, ако беше позволено да се продължава гневът поне до залеза на слънцето, тогава гневната страст, използвайки такова разрешение, винаги щеше да бърза да задоволява своето отмъщение, като че ли до залеза то е законно.

90. А какво да кажем за ония, чиято неумолимост не се ограничава дори със залеза на слънцето, но които в продължение на много дни хранят злоба против тези, на които са се разсърдили? Дори на думи понякога и да казват, че не се гневят, често пъти делата им разкриват силно негодувание - например, когато не се обръщат с подобаващи думи и не разговарят с обичайната ласкавост. При това си мислят, че не грешат, тъй като не търсят отмъщение за своето раздражение. Всъщност обаче те само не смеят или не могат да го проявят, а в сърцето си кипят и мълчаливо го изживяват и с това обръщат гневната отрова за своя гибел. Те не прогонват веднага горчивината на досадата чрез душевната си сила, но в течение на много дни я смилат и с течение на времето донякъде я укротяват.

91. Нима не задоволява вече своето отмъщение и досада онзи, който изпълнява от това, което му внушава гневът, само онова, което му е възможно! Така правят тези, които съдържат гневните си движения не от желание за миролюбие, а поради невъзможност да отмъстят. Като не могат да сторят на ония, на които са сърдити, нищо повече от това да не говорят с тях с обичайната ласкавост, те в това си изливат гнева против тях. Сякаш е достатъчно да съдържиш гнева си да не се прояви на дело, а няма нужда да го изтръгнеш от тайните кътчета на сърцето си, та да не би, помрачен от

неговата тъмнина, да се лишиш от здравата разсъдителност и от светлината на познанието и да престанеш да бъдеш храм на Светия Дух, докато в теб живее духът на гнева. Защото затаеният в сърцето гняв, макар и да не оскърбява околните люде, прогонва пресветлото сияние на Светия Дух така, както и проявеният открито.

92. И как може да се мисли, че Бог ни разрешавал уж да държим поне за минута гнева си, когато Той не ни позволява да принасяме жертвите на нашите духовни молитви, ако създаваме не само, че се гневим на някого, но дори че другият има нещо против нас. Той ни казва: “И тъй, ако принасяш дара на жертвеника си, и там си спомниш, че брат ти има нещо против тебе, остави дара си там пред жертвеника и иди първом се помири с брата си, и тогава дойди и принеси дара си” /Мат. 5:23-24/. Как прочее можем да мислим, че ни се позволява поне малко да се гневим на брат си до залез слънце, щом не ни е позволено да принасяме на Бога молитвите си дори тогава, когато брат ни има нещо против нас? А между това Апостолът ни нарежда: “Непрестанно се молете” /1 Сол. 5:17/, и “желая мъжете да се молят на всяко място, като въздигат чисти ръце без гняв и съмнение” /1 Тим. 2:8/. И тъй, ако задържаме такава отрова в сърцата си, то остава ни или никога да не се молим и по такъв начин да се провиним пред Евангелската и Апостолската заповед, която ни повелява непрестанно и навсякъде да се молим, или пък, ако някак заблуждавайки сами себе си, дръзнем да излеем молитвата си въпреки запрещението, тогава нека знаем, че в такъв случай ние принасяме на Господа не молитва, а проява на горда непокорност с дух на бунт срещу Него.

93. Но защо повече да се спираме на Евангелските и Апостолските заповеди, когато и Ветхият закон (завет), който изглежда по-снизходителен към нашите немощи, също ни предпазва от този грях с думите: “В сърцето си не враждувай против брата си” /Лев. 19:17/, и още: “Не отмъстявай и не бъди злобен против синовете на твоя народ” /Лев. 19:18/? - Виждаш, че и там недобрата разположеност към братята се отсича не само на дело, но и в тайните помисли, щом се заповядва да бъде изскубната от корен ненавистта от сърцето и за обида не само да не се въздава, но дори и да не се помни.

94. Понякога, победени от гордостта или нетърпението, когато чувствуваме особено вътрешно принуждение да изправим своя разстроен и неподреден характер, ние се оплакваме в себе си, че ни липсва пустиня, като очакваме, разбира се, че там, нетревожени от никого, веднага бихме придобили добродетелта на търпението, и с това извиняваме очевидно своето нерадение в укротяване на гневните пориви, като причината за възбудата си приписваме не на своето нетърпение, а я стоварваме върху братята. Ако ние обаче стоварваме върху други причините за нашата неизправност, то никога не ще можем да стигнем мярата, необходима за търпението и съвършенството. Делото на изправянето и умирението на сърцето си не поставяй в ръцете на чужда воля, която ни най-малко не подлежи на властта ти, но го съблюдавай в благонастроеността на волята си. Това, да не изпадаме в гняв, трябва да зависи не от съвършенството на другото, но от нашата добродетел, придобивана не чрез чуждото търпение, а чрез собственото ни великодушие.

95. Освен това търсенето на пустиня е присъщо единствено на съвършените и очистили се от всяка страст чрез изваряването и в обществото на братята. В пустинята трябва да се отива не поради малодушно бягство, а заради желанието да се достигне висотата на Божественото съзерцание, която и от съвършените не може да бъде придобита иначе освен в усамотение. Защото, ако пренесем неизлекувани страсти в

пустинята, винаги ще ги чувствуваме скрити тайно в себе си, но не унищожени. И както за очистените сърца пустинята пази най-чисто съзерцание и в най-близко видение открива знанието на духовните тайни, така обикновено тя не само запазва, но дори усилва страстите у ония, които не са се очистили от тях. В такъв случай някой само дотогава може да се смята търпелив и смирен, докато не се вижда и не влиза във връзка с никой човек; щом обаче какъвто и да е случай го подбуди към движение, той веднага се възвръща към предишния си нрав. У него веднага изникват страстите, които до този момент са се крили, и като необуздани коне, угоени в дълго бездействие, с още по-голям устрем и ярост се изтръгват от своите затвори, за да погубят ездача си. Защото, ако страстите не бъдат отпреди очистени, те стават още по-яроствни в нас, когато се пресичат случаите за проявяването и обуздаването им сред хората. И тогава в безгрижната пустиня на нехайството ние загубваме дори самата сянка на търпението, което ни се е струвало, че притежаваме, докато сме живеели сред братята, и което сме проявявали поне от уважение към тях, а и поради срам да се покажем малодушни пред всички.

96. Така например всички видове отровни змии или зверове са безвредни, докато се крият в пустинята, в своите дупки и леговища. Това обаче не означава, че понеже в тези случаи не вредят, те трябва да бъдат обявени изобщо за такива, понеже това става не поради тяхната доброкачественост, а защото пустинята ги принуждава да бъдат такива. Щом обаче само получат възможност да вредят, те веднага изваждат и проявяват скритите в тях отрова и зверство. Така и за търсещите съвършенство не е достатъчно да не се гневят на хората, когато нямат сношения и сблъсквания с тях, а между това гневът у тях е жив, но само се е притаил и е готов веднага да се нахвърли върху каквото му падне. Спомням си как живеешки в пустинята, аз понякога се разсърдвах на тръстта за писане, ако не ми се харесваше нейната дебелина или тънkost; понякога на ножчето, ако при рязане то се притъпяваше и не режеше бързо; понякога на кремъка, ако не излиташе от него бързо искрата огън, когато бързах да чета. И при това понякога се промъкваше такова негодувание, че неволно от устата ми се изтръгваше проклятие срещу бездушната вещь или пък непременно против дявола, след което смущението се изпаряваше, а душата ми се успокояваше. По такъв начин в делото на усъвършенствуването отсъствието на люде, против които да се възбужда гневът, допринася малко полза, ако предварително не е било придобито търпение и гневната страст упражнява своите сили и върху бездушни неща и дреболии. А докато си остава в сърцето ни, тя не ни дава да постигнем нито спокойно устройство, нито да се освободим от останалите страсти.

97. Затова, ако желаем да постигнем онова висше Божествено благо, за което е казано: “Блажени са чистите по сърце, защото те ще видят Бога” /Мат. 5:8/, ние трябва да изтръгнем тази страст не само от действията си, но да я изскубнем с корена и от дълбочината на душата си. Защото и да потискаме яростта на гнева в думите си, като и да не я проявяваме в действията си, не ще имаме голяма полза, щом Бог, от Когото не остават скрити сърдечните тайни, я вижда в тайните кътчета на сърцето ни. Евангелското слово ни заповядва да изсичаме по-скоро именно корените на страстите, а не толкова плодовете им, които след изтръгване на корените няма повече да се умножават. А и душата ни ще получи възможност постоянно да пребивава в пълно търпение и святост, щом гневът бъде не само отстранен от повърхността на нашата дейност и нашите постъпки, но и бъде изтръгнат от тайните ни помисли. Гневът и

ненавистта трябва да се убиват, за да не се изпадне в греха на човекоубийството, до което без тях не може да се стигне. Защото “всеки, който се гневи на брата си напразно, виновен ще бъде пред съда” /Мат. 5:22/, и “всеки, който мрази брата си, е човекоубиец” /1 Иоан. 3:15/. Тъй като в сърцето си той желае да загине онзи, на когото се сърди, то, макар и хората да не го смятат за пролял кръв със собствената си ръка или меч, но поради гневната си страст, той бива обявен за убиец от Господа, Който не само за извършеното действие, но и за намерението на волята въздава на всекиго или награда, или наказание, както Сам Той казва чрез Пророка: “Аз зная деянията и мислите им; и ето ще дойда да събера всички народи” /Ис. 66:18/. И Апостолът казва: “Мислите им една друга се обвиняват, или се оправдават, в деня, когато Бог чрез Исуса Христа ще съди тайните на хората” /Рим. 2:15-16/.

98. И тъй, онзи Христов подвижник, който правилно се подвизава, трябва да изскубне от себе си страстта на гнева с корена̀и. А за пълното излекуване на тази болест трябва следното лечение: преди всичко да повярваме, че не бива да се гневим по никакъв повод - нито по справедливи, нито по несправедливи причини, като знаем, че ако източникът на нашата светлина, светлината на сърцето, бъде помрачен от тъмнината на гнева, ние веднага ще загубим и светлината за различаване на нещата, и твърдостта на благоразумието и благоприличието, и мерилото за правдата. После трябва да бъдем убедени, че щом духът на гнева се задържи в нас, то вследствие на това ще се помъти и чистотата на нашия дух и той не ще може вече да бъде храм на Светия Дух. Най-последно, трябва да мислим и за това, че докато оставаме в гневно състояние, ние не ще можем да се молим и да изливаме пред Бога своите прощания. А най-вече, като имаме пред очите си неизвестния предел на нашия човешки живот, нека постоянно мислим, че всеки ден може да се преселим отвъд тялото си и че там ни най-малко не ще ни помогнат нито запазването на целомъдрието, нито отричането от всички имуществата, нито презирането на богатството, нито трудовете на постите и бденията, щом дори само за гнева и за ненавистта Съдията на вселената ни заплашва с вечни мъки.

д. Борбата с духа на скръбта /Печал/

/Кн. 9/

99. При петата битка ни предстои да отбиваме пронизващата и всепоглъщаща скръб, която, ако добие някаква възможност да овладее нашето сърце, пресича видението на Божественото съзерцание и като сваля цялата душа от висотата на нейното благонастроение, напълно я разслабва и потиска, като нѐи дава да извършва нито молитвите с обичайната сърдечна живост, нито допуска да бъде усърдна в четене на Свещените книги - това духовно оръдие и лекарство, нито я оставя да бъде спокойна и тиха с братята; прави я също нетърпелива и ропотлива във всички задължителни дела на послушанието и като и отнеме всяка здрава разсъдителност и смути сърцето, прави я сякаш обезумяла и опиянена, като я съкрушава и потиска с пагубно отчаяние.

100. Затова, ако желаем да се трудим правилно в подвизите на духовната борба, трябва с не по-малко внимание да лекуваме и тази болест. Защото “както молец поврежда дрехата и червей - дървото, тъй и скръбта поврежда човешкото сърце” /Прит. 25:21/, така ясно и определено е изразил Божественият Дух силата на тази така зловредна и пагубна страст. Както разядената от молци дреха няма вече никаква цена и не е годна вече за никаква употреба и както разяденото от червей дърво не заслужава да

бъде запазено дори и за постройка или украса на някакво, макар и посредствено здание, а бива изгорено в огъня - така и душата, разяждана от угризенията на всесъкрушаващата скръб, не е вече годна за онова първосвещеническо облекло, което приема на своите краища мирото на Св. Дух, слизащо от небето първо върху брадата на Аарон, както е изразено в пророчеството на Давид с думите: “То е като драгоценен елей върху главата, който се стича по брадата, брадата Ааронова, който се стича по краищата на одеждите му” /Пс. 132:2/; нито е годна за построяването и украсяването на този духовен храм, чиято основа е положил св. ап. Павел, премъдрият първостроител, който казва: “Вие сте храм Божий, и Духът Божий живее във вас” /1 Кор. 3:16/. “Покривите на къщите ни са кедри, потоните ни - кипариси” /Пес. на песните 1:16/, така описва невестата в “Песен на песните” употребеното за построяването му. Ето такива видове дървета се избират за Божия храм - благовонни и негниещи, такива, които да не подлежат на разваляне от старост, нито на изгризване от червеи.

101. Понякога тази болест има обичай да се поражда от някоя предходна страст - или от гняв, или от пожелание, или от любостежание, когато някой изпита загуба на всякаква надежда да ги удовлетвори (предходните страсти) с дела или посредством нещо от този род. Понякога пък, без всякакви нелични причини, които да могат да ни хвърлят в тази пропаст, под въздействие на лукавия враг внезапно ни обхваща такава прискъръбност, че ние не сме в състояние да приемем с обичайната приветливост дори посещението на най-скъпи и нужни нам лица, считаме за неуместно и излишно всичко каквото казват в подходящ разговор и не им даваме никакъв приятен отговор поради това, че всички извивки на сърцето ни са преизпълнени с жлъчна горчивина.

102. Това най-ясно доказва, че пронизващото ни прискъръбие невинаги се възбужда у нас по вина на другите, а най-вече по наша собствена вина, понеже ние сами носим в себе си причините за всички скърби в семената на страстите, които, щом само душата ни бъде оросена от дъжда на изкушенията, веднага произрастват и дават плодове. Никога никой не бива принуждаван към грях дори ако ло-шият пример на другите го подбужда към това, ако той няма скрито в сърцето си веществото на този грях. И никак не може да се повярва, че едва когато погледнал красивата жена и бил поразен от красотата ѝ, внезапно е придобил страстта на срамното пожелание (без да я е знаел преди). Напротив, трябва да се предполага, че ако той е изпитал пожелание към нея, то е защото поглеждането върху нея е изкарало навън скритата вътре в него болест. Затова трябва да обърнем цялата си грижа върху това, щото да очистим своите страсти и да изправим своите чувства и разположения.

103. Има още и друг вид скръб - най-много развращаваща, когато тя внушава на съгрешилата душа не намерение да изправи живота си и да се очисти от страстите, а най-гибелно отчаяние. Тя именно не е дала на Каин да се покае след братоубийството и не е оставила Иуда подир предателството да потърси средства за успокояване, а като му внушила отчаяние, го е подтикнала към обесване.

104. Скръбта трябва да смятаме за полезна само в случай, че я приемаме, подтикнати или от разкаяние за греховете си, или от горещо желание за съвършенство, или от съзерцание на бъдещото блаженство. За нея блаженият Павел казва: “Скръбта по Бога произвежда неизменно покаяние за спасение, а световната скръб докарва смърт” /2 Кор. 7:10/.

105. Но тази скръб, която поражда покаяние за безспорно и сигурно спасение, е покорна на доброто, приветлива, смирена, кротка, приятна и търпелива. Тъй като тя

изхожда от любовта към Бога, макар и поради желанието си за съвършенство неуморно да се стреми към телесно самоизмъчване и съкрушение на духа, то в същото време тя бива възрадвана и оживявана от надежда за преуспяване и затова задържа цялата приятност на приветливостта и благодушното, понеже има в себе си всичките плодове на Св. Дух, които изброява същият Апостол: “Плодът на Духа е: любов, радост, мир, дълготърпение, благодат, милосърдие, вяра, кротост, въздържание” /Гал. 5:22/. А другата пък - скръбта на този свят - е крайно ропотлива, нетърпелива, корава, пълна с отблъскваща сприхавост, неплодна мъка и гибелно отчаяние; когато обхване, разстройва го и го отвлича от всякакво занятие и от спасително скърбене за себе си и не само пресича молитвеното действие, но и опустошава всички споменати по-горе духовни плодове, които обикновено дава скръбта по Бога.

106. Затова, като се изключи скръбта, изпитвана поради спасително покаяние, поради ревност за съвършенство или поради пожеланието на бъдещите блага - всяка друга скръб, като светска и носеща смърт, трябва да бъде отпъждана и съвсем изхвърляна наравно с духовете на блуда, сребролюбието и гнева.

107. Ние можем да прогоним от себе си тази тъй пагубна страст, ако занимаваме непрестанно душата си с духовно поучение и я оживяваме и подкрепяме с надежда и съзерцание на бъдещото блаженство. По такъв начин ние можем да преодолеем всички видове скръб - както тези, които произлизат от предходен гняв, така и онези, които идват от загуба на печалба и претърпяване на загуба, също така и тези, които произлизат от неразумно душевно разстройство, така и онези, които ни хвърлят в смъртно отчаяние. В такъв случай, винаги радвани от съзерцанието на вечните бъдещи блага и постоянно живейки неизменно в такова настроение, ние нито ще падаме духом при нещастни обстоятелства, нито пък ще се превъзнасяме при щастливите, понеже ще гледаме и на едните, и на другите като на нищожни и скоро преминаващи.

(За усмиряването на скръбта чети още 7. отдел - св. Иоан Касиан за борбата с бедствията и скърбите.)

е. Борбата с духа на униинето

/Кн. 10/

108. Шестата битка, която ни предстои, е с онази страст, която гърците наричат “акидиа” и която ние можем да наречем унииние, скука или сърдечна мъка. Тя е сродна със скръбта и бива изпитвана най-вече от странстващите из пустинята монаси. Тя е неприязнен враг на прекарващите в уединение и безпокои всеки монах (особено около шестия час (по нашему - 12 часа по обяд) като някаква треска, която в определени часове напада болната душа със своите разстройващи действия. Някои старци я наричат пладнешки бяс /Евагрий - в том I, стр. 631/, за който се говори в Псалом 90.

109. Когато униинето нападне бедната душа на монаха, то поражда ужасяване от мястото, отвращение от килията и презрение към братята, които живеят с него или на известно разстояние от него, като към нерадиви и съвсем недуховни; самият него прави ленив и го отстранява от всяка работа, с която той обикновено се занимава там, където живее. То му отнема и желанието да седи в килията си, не го оставя да пристъпи към четене и го кара да въздиша и да се оплаква, че толкова време е преживял тук, а пък никак не е преуспял и не е придобил някакъв духовен плод. Внушава му да скърби, че напразно стои на това място, когато би могъл да насочва други и на мнозина да принася

полза, а тук никого не е възпитал и не е родил духовно със своето наставление и учение. После то му хвали отдалечените от него манастири и описва тези места като по-полезни за духовно преуспяване и като такива, които повече могат да спомогнат за спасение, като му рисува общението с тамошните братя като твърде приятно и изпълнено с духовно назидание. Напротив, всичко тукашно му представя непоносимо, като му напомня, че от живеещите тук братя няма никакво назидание, а всичко необходимо за поддържане на тялото се добива само с непосилен труд. Най-после униинето внушава на отшелника, че оставайки на това място, той не няма да се спаси, а колкото се може по-скоро трябва да се пресели другаде, като напусне килията си, в която ще трябва да погине, ако продължава да се бави там. След това, в петия и шестия час (11 и 12 часа), униинето докарва тялото му до такова изнемогване и възбужда такъв глад, че той се чувства като уморен и изтощен от дълъг път или най-тежък труд или пък сякаш е прекарал два или тридневен пост, без да се подкрепи с храна. И ето, той започва да се оглежда неспокойно насам и натам, въздиша, че никой от братята не идва при него, често излиза от килията и влиза обратно и все поглежда към слънцето, като че ли то е забавило хода си към залеза. В такова неразумно смущение на ума, сякаш покрит от мрак, той става неспособен за духовна работа и почва да мисли, че против такава напасть не може да се намери никое друго средство, освен да посети някой брат или да се утеши чрез сън. Тук този разорителен дух почва да нашепва на нападнатия от него, че трябва да се отправят необходими поздравии към братята или да се посетят някои болни, наблизо или надалеч; внушава му също като някакъв дълг, че трябва да се намерят едни-кои си роднини и по-често да се ходи у тях на гости - че би било много благочестиво дело, ако някоя си благочестива и посветила се на Бога жена, лишена обаче от всякаква поддръжка на роднините си, бъде по-често посещавана, за да ѝ се доставя всичко, от което се нуждае, тъй като близките и не се грижат за нея - и че трябва повече труд в такива благочестиви дела, отколкото безплодно и без всякакъв успех да се седи в килията.

110. Така се вълнува бедната душа, оплетена от такива вражески козни, докато умореният от духа на униинето монах реши или да се хвърли на леглото си, или да напусне килийното затворничество и да се опита да потърси избавление от такава напасть в посещение на някой брат. Обаче това, което той в момента ще използва като лекарство, след малко ще се превърне в средство за още по-голямо разстройване. Защото врагът по-често и по-ожесточено напада онзи, както е разбрал от опит, който, щом се завърже битка, веднага го загърбва и който очаква спасението си от бягството, а не от победата в борбата и съпротивата. Така той малко по малко ще започне да се отклонява от килията и ще забравя за главното дело на своето звание, което се състои в Божествена, надминаваща всичко чистота, която никъде другаде не може да бъде постигната освен в безмълвното постоянно пребиваване в килията и в непрестанно размишляване за Бога. Така Христовият воин най-после напуска битката си, заплита се в житейски дела и става неугоден на Военачалника /2 Тим. 2:4/, на Когото е обещал да служи.

111. Блаженият Давид прекрасно е изразил всичките пагубни последствия от тази болест в следния стих: "Душата ми чезне от скръб" /Пс. 118:28/. И наистина не тялото, а душата дреме в това време. Защото душата, наранена от стрелата на тази разорителна страст, действително заспива за всякакъв стремеж към добродетел и за наблюдение на своите духовни чувства.

112. И тъй, истинският Христов воин, който желае правилно да се подвизава в борба за съвършенство, трябва да се старае да прогони и тази болест от тайните кътчета на душата си и да се въоръжава смело за борба против развращаващия дух на униинето, тъй щото нито да падне ранен от стрелата на съня, нито да напусне като беглец затвора на своето уединение, макар и под благовидния предлог на благочестието.

113. Защото, щом започне да надвива някого от коя да е страна, той или го оставя да стои в килията без всякакъв успех като ленив и безгрижен, или го прогонва оттам и го прави празноскитащ се и ленив за всяка работа, карайки го да обикаля постоянно килиите на братята и монастирите и за нищо друго да не мисли освен за това, къде и под какъв предлог да си намери случай да се нахрани следващия път. Умът на празнолюбеца за нищо друго не мисли освен за храната и за корема, а като срещне в някой мъж или жена, които са вцепенени от също такава хладност, единомислие, той се обвързва с техните дела и нужди. И след като се омотае малко по малко в такива пагубни за душата му занимания, той, стиснат като че ли от змийски обръчи, никога вече не ще смогне да се развърже и пак да се завърне към изоставените дела на предишното си звание.

114. И тъй, главното нещо, което създава у нас духът на униинето, е, че той ни прави лениви, отвлича ни от работата и ни учи на празност. Затова и главното противодействие срещу него ще бъде - не отстъпвай, продължавай да работиш! В това отношение ние можем да приемем като лечебна рецепта против униинето онова, което е писал св. ап. Павел на Солуняните за труда: “Молим ви, братя, ... усърдно да се стараете да живеете тихо, да си гледате работата и със собствените си ръце да работите, както ви заповядахме” /1 Сол. 4:10-11/. Той казва “усърдно да се стараете да живеете тихо”, т. е. да стоите безмълвно в килиите си, та да не би от разни приказки, които празноскитащият се не може да избегне, да загубите своя вътрешен покой и да почнете после да причинявате такова безпокойство и на другите; “да си гледате работата” - т. е. да не се увличате от любопитство и да не се стараете да узнавате световните работи и да разузнавате за поведението на разни братя, та да не би, вместо да се грижите за изправяне на самите себе си и да проявявате ревност за придобиване на добродетели, да навикнете да прекарвате времето си в осъждане и клеветене на братята; “и със собствените си ръце да работите” - т. е. като седите в килията, занимавайте се прилежно с ръчна работа. С тези думи Апостолът отсякъл самата възможност на това, от което преди ги отклонявал. Онзи, който обича да седи на работа, той няма време да ходи насам и натам, да разузнава за чужди дела, да се намесва в тях и да ги подлага на преценка. Във второто послание към същите Солуняни Апостолът добавя: “Заповядваме ви, братя, в името на Господа нашего Иисуса Христа, да страните от всеки брат, който постъпва безчинно, а не по преданието, що е получил от нас” /2 Сол. 3:6/. Тук вече той не моли, а заповядва и не просто със слово, а в името на Господа нашего Иисуса Христа, като дава да се разбере, че това е неотложна заповед. От понататъшната реч се вижда, че това е заповед за труда: онзи, който е чужд на труда, не бива да бъде търпян в християнското общество. Така той им заповядва да странят от ония, които не искат да се трудят, и изисква да ги отсичат като вредни членове, заразени от развращаваща празност, та да не би болестта на невършенето на нищо да се прилепи и към здравите членове на тялото като смъртоносна зараза. И в това вече имало силна подбуда съм трудолюбие, но той още повече го усилва, като им го поставя за пример на подражание /2 Сол. 3:7/. “Ние - казва той - нито у някого ядохме хляб даром,

а работехме с труд и мъка денем и нощем, за да не отегчим някого от вас” /2 Сол. 3:8/, при все че “Господ е заповядал проповед-ниците на благовестието да живеят от благовестието” /1 Кор. 9:14/. Щом така дори този, който проповядвал Евангелието и извършвал толкова високо духовно дело, не приемал даром храна, то какво да кажем за оправдание на своята леност ние, на които не само не е възложено никакво проповядване на словото, но не ни е и заповядано да имаме някаква друга работа освен грижата за собствената си душа? С каква надежда ще се осмелим даром, с празни ръце да ядем хляба, който “избраният съсъд”, обвързан с грижите за проповядване на Евангелието, не си е позволявал да яде, без да се труди с ръцете си? - Впрочем, за да не изглежда, че неговият собствен пример е изключителен и се предлага не на всеки като образец за подражание, Апостолът подчертава, че не само той постъпвал така, но и всички други с него, т. е. че Сила и Тимотей, които пишат това заедно с него, също се занимавали с ръчен труд. А за да не би да рече някой да се отклони от подражание на неговия пример, като каже, че те работели мълчаливо, без да имат намерение да дават пример, който да задължава и нас към труд, той казва, че те имали възможност да не работят и все пак работели, “за да ви дадем себе си за пример, та да ни подражавате” /2 Сол. 3:9/. И тъй, ако случайно забравите често повтаряното пред ушите ви словесно учение, то да задържите в паметта си поне нашите примери, представени пред очите ви. Най-последно, след толкова убеждавания, Апостолът употребява не вече съвета на учител и лекар, а авторитета на Апостолската власт, като казва: “Който не иска да се труди, не бива и да яде” /2 Сол. 3:10/. Това е присъда против предполагаемите или предвидени презрителни на тази заповед, изричана от седалището на Апостолския съд.

115. И в посланието си до Ефесяните Апостолът заръчва същия труд, като казва: “Който е крал, да не краде вече, а по-добре е да се труди, като върши с ръцете си полезното, за да има що да отдели за оногова, който се нуждае” /Еф. 4:28/. Също и в Деянията на св. Апостоли намираме, че той не само учел на това, но и сам действувал така. Когато дошъл в Коринт, той не поискал да спре другаде, а у Акила и Прискила, защото те били майстори на същия занаят, с който той сам обикновено се занимавал, и с очевидното намерение да работи заедно с тях /Деян. 18:1-3/. После, когато на път за Иерусалим се спрял в Милет, оттам той изпратил да повикат при него презвитерите на Ефеската църква и давайки им наставления как да управляват Божията църква в негово отсъствие, казал, че нито пари, нито дреха от тях не е искал, а че за неговите нужди и за нуждите на придружаващите го люде му послужили собствените му ръце и че той правел това, за да покаже, че с такъв труд трябва да помагат на нуждаещите се, като помнят заповедта на Самия Господ: “По-блажено е да се дава, нежели да се взима” /Деян. 20:33-35/. Така, давайки пример за трудолюбие, той заедно с това поучава, че е по-добре да се помага на нуждаещите се с придобитото чрез труд и пот, отколкото с онова, което по други пътища е попаднало в ръцете ни. Ако пък така постъпва и монахът, тогава той се украсява с двойна добродетел, защото чрез отхвърляне на всички неща той придобива съвършената Христова нищета, а чрез своя труд и разположение проявява щедростта на богаташ - почита Бога със своите праведни трудове и Му принася жертва от плодовете на своята правда.

116. Египетските отци никога не позволяват на монасите да стоят празни - особено на младите. С усърдието към труда те измерват състоянието на сърцето и степента на преуспяването им в търпението и смирението. Те не само че не приемат нищо, което да бъде употребявано за тяхната прехрана, но от своите трудове хранят и

идващите братя и странници. Те изпращат голямо количество храна от всякакъв вид и в някои места на Либия, които страдат от неплодие и глад, както и в градовете на измъчващите се в мръсни тъмници затворници, като вярват, че тази жертва от плода на ръцете им е приятна на Господа. По този повод у древните египетски Отци съществува такава поговорка: работещият монах бива изкушаван от един бяс, а върху празния напада безбройно множество.

117. Когато в началото на пустинножителския си живот казах на Авва Моисей (Либийски - виж 1 и 2 събеседвания), че вчера бях крайно обезсилен от недъга на унинието и не можах да се освободя от него иначе, освен като отидох при Авва Павел, той ми каза: Не, ти не си се освободил, а още повече си се показал предан и покорен нему. Сега той още по-силно ще те напада като страхливец и беглец, защото е видял как ти още от първата схватка си се оставил да бъдеш победен и веднага си избягал от бойното поле, ако, разбира се, ти не се решиш при други случаи да встъпиш в открита битка с този враг, като се заловиш да отблъскваш неговите горещи нападения не чрез напускане на килията или чрез потъване в сън, а побеждавайки го с търпение и съпротивна борба. Така опитно бе доказано, че не бива да се бяга от напора на унинието, отклонявайки се от борба са него, а чрез мъжествена съпротива трябва да го побеждаваме.

ж. Борбата с духа на тщеславието

/Кн. 11/

118. Седмата битка, която ни предстои, е с духа на тщеславието, който е така разновиден, изменчив и тънък, че дори с най-остри и зорки очи едва смогваме да го видим и разпознаем, както и да се предпазим от него. Останалите страсти са прости и еднообразни, а тази страст е сложна и многообразна. Тя посреща воина отвсякъде, от всички страни - и когато се бори, и когато е вече победил. Тя се опитва да нарани Христовия воин и с дрехите, и с представителността му, и с походката, и с гласа му, и с работата, и с бденията, и с постите, и с молитвата, и с уединението, и с четенето, и с познанията, и с мълчаливостта, и с подчинението, и със смирението, и с добродушието му. И като покрит от надигащите се вълни опасен подводен камък причинява внезапно бедствено коработрушение на плуващите при благоприятен попътен вятър тъкмо тогава, когато най-малко се опасяват.

119. И тъй, онзи, който желае да тръгне по царския път с "Оръжията на правдата в дясната и лява ръка", трябва според Апостолското учение еднакво безстрастно да преминава през "чест и безчестие, при укори и похвали" /2 Кор. 6:7-8/; трябва с крайна предпазливост да насочва себе си по пътя на добродетелта сред повдигащите се вълни на изкушенията, под ръководството на разсъдителността и под повея на Духа Господен, като знае, че дори и малко да се отклони вдясно или вляво, веднага ще се разбие в гибелните подводни скали. Затова и премъдрият Соломон ни увещава: "Не се отклонявай ни надясно, нито наляво" /Прит. 4:27/, т. е. не се ласкай поради добродетелите си и не се превъзнасяй с духовните си успехи, но не се отклонявай и към лявата страна на страстите и не търси за себе си слава от тях в срама им според Апостола /Фил. 3:19/. У когото тщеславието не е успяло да се породи поради красотата на представителната му и бляскава дреха, дяволът ще се опита да го посее у него чрез нескъпаната му, неспретната и просешка одежда. Когато не е могъл да хвърли в тази

страст чрез почести, тогава той тика към нея чрез унижението. Когато не е могъл да накара да се превъзнася чрез многознанието си и чрез умението си да говори добре, у него той предизвиква да важничи с мълчанието си. Ако някой пости явно, той бива тревожен от суетна слава; ако ли пък, презирайки такава слава, той почне да крие поста си, тогава бива нападан от самопревъзнасяне. За да не се опетни от нападенията на тщеславието, някой избягва да извършва молитви пред братята; но и след като почне да се упражнява тайно, без свидетели, той не ще избегне тръбенето пред самия себе си. Нашите старци прекрасно изразяват свойството на тази болест, като я сравняват с лука и чесъна, които, след като свалиш от тях един пласт, се оказват покрити с друг, и колкото и пъти да снемаш от тях люспите, те все се оказват покрити.

120. Тщеславието не престава да преследва дори и онзи, който, избягвайки славата, се скрива в пустинята от всякакво общение със смъртните; и колкото повече се отдалечава от света, толкова по-ожесточено го напада. Измежду живеещите в манастирите пък то се опитва едного да хвърли в превъзнасянето с това, че е най-търпелив от всички в работа и труд; друго - с това, че повече от всички е бърз в послушанието; трети пък, че задминава всички със смирението си. Един бива изкушаван от него поради обширните си познания, друг - поради това, че дълго прекарва в четене, а трети - поради продължителното си бдение. Тази болест се стреми да нарани всекиго чрез собствените му добродетели, като му устройва пагубни спънки тъкмо там, откъдето придобива плодовете на живота. Така и за желящите да вървят по пътя на благочестието и съвършенството враговете-клеветници скриват измамните си мрежи не другаде, а тъкмо там, където те вървят, според казаното от блажения Давид: "На пътя, по който ходих, те скришно примка ми поставиха" /Пс. 141:4/, та ние да се спъваме по същия този добродетелен път, по който тичаме в стремежа си към почестта на горното звание, и оплетени в мрежите на тщеславието, да падаме поради това, че нозете на душата ни са свързани. И се случва така, че макар и непобедени от нападението на противника, ние се оказваме победени от висотата на нашето тържество над него.

121. Всички други страсти, щом бъдат преодолені, увяхват и побеждавани, с всеки ден стават все по-слаби. Също така под влияние на мястото или времето те се изтощават и стихват, или поради нетърпимостта им към противоположните им добродетели става по-лесно да се предпазваме от тях и да ги избягваме. Тази страст обаче, когато бъде поразена, въстава с по-голямо ожесточение за борба и когато се смята, че е издъхнала, става още по-жива, по-здрава и по-мощна. Останалите страсти тиранизират само ония, които са победени в борбата; а тази още по-ожесточено притеснява своите победители и колкото по-силно е била поразена, толкова по-силен бива помисълът на самопревъзнасяне, чрез който тя ни напада поради победата ни над себе си. В това именно се съзира и тънката хитрост на врага, че Христовият воин пада поради козните му от своите собствени стрели, след като не е могъл да бъде победен от неговите вражески оръжия.

122. Останалите страсти, както казахме, се успокояват при вида на друга местност, а също така стихват и се изтощават при отдалечаване на предмета на греха или на условията и повода за него. Тази страст обаче прониква в пустинята заедно с онзи, който бяга там от нея. Тя не се бои от никаква местност, както и не изнемогва при отдалечаване на предмета и от очите ни, защото черпи мъжеството си не от друго, а от успехите в добродетелта на самия този, когото напада. Другите страсти, както казахме,

понякога с течение на времето се смекчават и изчезват, но продължителността на времето не само не вреди на тази, а напротив - позволява и да събере още повече храна за своята суетност.

123. Най-сетне останалите страсти, понеже се намират в нетърпимост към противоположните им добродетели и воюват открито, като в ясен ден, е по-лесно да се побеждават и да се предпазваш от тях. А тази страст, след като се промъкне между добродетелите и се смеси с нашата войска, се сражава сякаш в тъмна нощ и несравнимо по-жестоко ни измамва, защото не я очакваме и не се опасяваме от нейното нападение.

124. Четем, че иудейският цар Езекия, мъж съвършено праведен във всичко, е бил победен само от стрелата на самопревъзнасянето. Той, който, само с молитва могъл да измоли избиването на 185-хилядна асирийска войска, бил победен от суетно славолубие. Той, който след като му бил определен от Бога предел на живота и ден на смъртта (бил удостоен поради молитвата си живота му да бъде продължен с още 15 години, за което получил уверение чрез възвръщането на слънцето (слънчевия часовник) с 10 стъпала назад), след такова свидетелство за своята добродетелност и знамение за Божието благоволение към него загубил всичко само защото се превъзнесъл и възмечтал за себе си, и не само самият той, но и целият му народ бил подложен на Божия гняв, и то на такъв гняв, че когато се смирил и почнал да умолява Бога заедно с народа си, могъл да измоли само това, щото този гняв да не го постигне в неговите дни /4 Цар. гл. 20; 2 Парал., гл. 32/. Тъй гибелна и тежко греховна е страстта на самопревъзнасянето!

125. Озия, працядо на споменатия цар, също така възхваляван от свидетелството на Свещеното Писание, който след много добродетелни и прехвални дела и установления за благо на народа се превъзнесъл от тщеславно високоумие и "обидил своя Господ Бог" чрез неугодно Нему дело, веднага паднал от висотата на славата си и бил наказан с проказа /2 Парал., гл. 26/. Ето и друг пример на тежко падение! Оттук виждате колко пагубни са щастливите успехи, когато не се пазим от тщеславие и превъзнасяне, и как в такъв случай тия, които не внимават и не се пазят, след като не са били съкрушени при трудните обстоятелства, биват поразени още по-жестоко именно по повод на тяхното преодоляване и избегнали смъртната опасност по време на битката, падат в мирно време по повод тържеството от победата си.

126. Затова Апостолът ни увещава: "да не бъдем пустославни" /Гал. 5:26/. И Господ, избличавайки фарисеите, казва: "Как можете вие да повярвате, когато един от друг приемате слава, а славата, която е от Единаго Бога, не търсите?" /Иоан. 5:44/. За такива блаженият Давид заплашително казва: "Бог ще разсипе костите на ония, които се опълчват против тебе. В руския превод: Бог ще разсипе костите на човекоугодниците" /Пс. 52:6/.

127. Тщеславието кара новопостъпилите или все още малко преуспелите в добродетелите и в духовното знание обикновено да се превъзнасят или от тона на гласа си, т. е. че те пеят по-приятно от другите, или защото са слаби по плът или телесно красиви, или че имат богати и благородни родители, или защото са пренебрегнали военната служба и почести. На някои то внушава, че ако бяха останали в света, лесно биха придобили почести и богатства, при все че всъщност те никога не биха могли да ги постигнат. По такъв начин то ги прави надменни, защото са принесли в жертва неизвестни надежди и ги кара да се тщеславят заради отказването от онова, което никога не са владели.

128. На друго пък то внушава желание за свещенство или дяконство, като му рисува в мислите, че тогава той би изпълнявал своето дело с такава святост и строгост, че и за останалите свещеници би могъл да послужи като пример за святост, а и на мнозина би принесъл полза и с поведението и, и с поученията си. Понякога и онзи, който живее в пустиня или се усамотява в килията си, то кара да мечтае в ума си, като че ли той обикаля домовете на разни лица и манастирите, и чрез въздействието на своите въображаеми убеждения мнозина обръща към правилния път на живота. По такъв начин бедната душа бива развеждана насам-натам от празна суетност, като блънува сякаш в дълбок сън, и увлечена от сладостта на такива помисли и изпълнена с мечтания, тя в повечето случаи не е в състояние да забелязва нито своите действия, нито присъствието на братята дори ако те наистина са пред очите`и, понеже цялата е потънала в онова, което, без да спи, блънува като на сън в блуждаещите си мисли.

129. Помня, че когато живеех в Скитската пустиня, един старец беше отишъл да посети един брат в килията му и като чул, че онзи вътре говори нещо, спрял да се вслуша и разбере какво точно чете той от Свещеното Писание или пък казва наизуст, както там имат обичай да правят при работа. Като се вслушал по-отблизо, благочестивият наблюдател чул, че братът като че ли се намира в църква и проповядва на народа: това значело, че измамен от духа на тщеславието, той си представял, че е свещеник и изпълнявал във въображението си възложеното му дело. Като почакал още малко, старецът чул, че братът завършил поучението и като сменил длъжността си, сякаш вече като дякон, почнал да възглася: “Оглашени, излезте!” Старецът похлопал на вратата. Братът излязъл и го посрещнал с обичайната почит и като го въвел вътре, запитал го отдавна ли е дошъл, като давал вид, че се безпокои да не би дълго да е трябвало да стои вън и да не би да му се е случило нещо неприятно, а всъщност се измъчвал от угризенията на съвестта си заради своите мечти и за онова, което правел под влиянието на тях. Старецът ласкаво му отговорил: “Аз дойдох, тъкмо когато ти възгласяше: “Оглашени, излезте!”

130. Сметнах за нужно да поместя тук това, та като имаме пред очи пълното изображение с каква сила и в какъв ред ни нападат страстите и измъчват бедната ни душа, да можем да бъдем по-внимателни към себе си и така по-лесно да избягваме вражеските им мрежи и капани. Така постъпват и египетските Отци. Те, без да се двоумят, изнасят всичко това навън и като разказват за другите и за себе си, сякаш все още изпитват онова, за което говорят. Те разкриват пред младите монаси борбите с всичките си страсти - и с тези, които младите вече търпят, и с онези, които им предстои да претърпяват, та като им се разкрият така измамите на всички страсти, горящите духом новопостъпили да узнаят тайните на сегашните си борби и виждайки ги като в огледало, да разбират както причините за нападенията, така и средствата за борба, а пък относно бъдещите бойни сражения да знаят още отпреди как да се предпазват от тях, как да противостоят на нападащите ги и как да се сражават с тях. Както опитните лекари имат обичай да лекуват не само сегашните болести, а да противодействуват и на бъдещите с прозорливата си опитност, предотвратявайки ги чрез предпазни наставления или целителни пития, така и тези същински лекари на душите със своето духовно наставление като с някаква противоотрова убиват предварително сърдечните болести, които могат да възникнат, и не им позволяват да се зародят в душите на младите монаси, като им откриват както причините за нападенията на страстите, така и лечебните средства против тях.

131. Христовият воин, който желае правилно да се подвизава с истинския духовен подвиг, трябва да се старае с всички средства да победи този многообразен и разновиден звяр. Преди всичко ние можем да избегнем самата среща с това сложно, готово отвед да ни нападне зло, ако държим наум онова Давидово изречение: “Господ разсипа костите на човекоугодниците” /Пс. 52:6/, и не си позволяваме да правим или да предприемаме нищо с тщеславното намерение да придобием суетна слава. После трябва да се стараем да опазим добре направеното с добро начинание, та да не би отпосле да се промъкне болестта на тщеславието и да опустоши плодовете на всичките ни усилия. Трябва също така много старателно да отклоняваме като нещо самохвално това, което не е прието в поведението на братята като общ обичай и не се върши от всички, и всякак да избягваме онова, което може да ни направи забележими сред другите и да ни придобие слава пред хората поради това, че само ние умеем да го вършим. Най-вече чрез такава показност се разкрива, че ни е обхванала смъртната зараза на тщеславието. Ние обаче бихме могли да избегнем това, ако държим в ума си, че не само ще изгубим всичките плодове на усилията си, ако ги започнем с тщеславно намерение, но и че ще станем виновни в още по-голямо престъпление и като светотатци ще трябва да понесем вечните мъки, задето, оскърбявайки Бога, сме пожелали да извършваме за хората дело, което и така сме били длъжни да правим заради Него, и чрез това сме предпочели тях пред Бога и светската слава - пред Божията, за което ще бъдем изобличени от Този, Който познава и най-съкровените тайни.

з. Борбата с духа на гордостта

/Кн. 12/

132. Осмата и последна битка, която ни предстои, е с духа на гордостта. Тази страст, макар че в реда на изброяване битките, се поставя последна, по начало и по време е първа. Това е най-свирепият и неукротим звяр, който напада най-вече свършените и с люто гризание ги поглъща точно тогава, когато са стигнали почти до самия връх на добродетелите.

133. Има два вида гордост: първият е този, от който, както казахме, биват поразени мъжете с висок духовен живот, а другият обзема новопостъпилите и плътските. И макар тези два вида гордост да се повдигат от пагубното превъзнасяне както пред Бога, така и пред хората, все пак първият се отнася направо към Бога, а вторият засяга собствено хората. Началото на последния вид гордост и средствата против нея ние ще изследваме, ако даде Бог, в последните глави на тази книга, а сега възнамеряваме да разсъждаваме малко за първия вид, от който, както казахме по-горе, са изкушавани предимно свършените.

134. Няма никоя друга страст, която тъй да унищожавя всички добродетели и така да оголва и лишава човека от всякаква праведност и святост, както тази зла гордост. Като някаква всеобхватна зараза тя не се задоволява с обезсилването само на някоя част от тялото, но цялото го поврежда и разстройва смъртоносно, като се опитва да повали в крайно тежко падение и да погуби дори ония, които стоят вече на висотата на добродетелите. Всяка друга страст се задоволява със своите предели и своята цел и макар да тревожи и другите добродетели, все пак се насочва главно против една от тях, като притеснява и напада предимно нея. Така чревоугодията, т. е. страстта към многоядене и вкусноядене, вреди на строгото въздържание, похотта осквернява

чистотата, гневът прогонва търпението. Затова понякога предаденият на някоя отделна страст не е съвсем чужд на другите добродетели и след като е загубил тази отделна добродетел, паднала от ревниво въоръжилата се противоположна на нея страст, той може поне отчасти да задържи останалите. Щом обаче гордостта завладее бедната душа, след като е превзела най-горната крепост на добродетелите (смирението), тя като най-свиреп тиранин разрушава и разорява до основи целия им град. След като изравни и смеси с пръстта на пороците високите някога стени на светостта, гордостта не допуска да остане вече никакъв знак за свобода в душата, която`и се е покорила. И след като ограби цялото`и имущество и я оголи откъм дабродетели, колкото по-богата душа е пленила, на толкова по-тежко и робско иго я подлага.

135. Ако искаш да узнаеш по-точно силата на този жесток тиранин, то нека си припомним как един такъв Ангел, когото поради извънредния му блясък и красота наричали Люцифер (Денница), бил свален от небето не за нещо друго, а именно поради тази страст, и как наранен от стрелата на гордостта, той паднал в преизподнята от този висш чин на блажените Ангели. И тъй, щом такава една безплътна сила, украсена с толкова значителни преимущества, е могла от едно превъзнасяне на сърцето да бъде свалена от небето на земята, то величината на това разрушително падение е достатъчно доказателство колко бдително трябва да се пазим ние, облечените в тленна плът. А как да избегнем най-пагубната зараза на тази страст, можем да узнаем, като проследим началото и причините на споменатото падение. Защото не може да се лекува някаква немощ или да се определят лекарства против някакви болести, докато предварително не бъдат изследвани внимателно техните начала и причини. Този Архангел, облечен в Божествена светлост, сияещ повече от другите висши сили поради щедро надарилия го Създател, си въобразил, че по собствени естествени сили, а не по великата Божия щедрост обладава този блясък на премъдростта и тази красота на добродетелта. И като се превъзнесъл по тази причина, той сметнал себе си за равен на Бога така, сякаш не се нуждаел от нищо като Него - като че ли не се нуждаел от Божията помощ, за да остава в такава чистота. Така той всецяло се доверил на силата на своята свободна воля, като вярвал, че единствено от нея ще му бъде доставено в излишък всичко, което е необходимо за пълнота в добродетелите и за непрекъснато върховно блаженство. Това негово помишление станало за него първа причина за пагубното му падение. Поради това той бил изоставен от Бога, тъй като решил, че няма нужда от Него, и веднага станал неустойчив и безпокоен, поради което веднага почувствувал както немощта на собствената си природа, така и загубата на блаженството, от което по Божия дар се наслаждавал. Така, понеже обикнал "всякакви пагубни речи", с които се величаел, казвайки: "Ще възляза на небето" /Ис. 14:13/, и "коварния език", с който мамел себе си, казвайки: "Ще бъда подобен на Всевишния" /14:14/, както по-късно измамил и Адам и Ева, внушавайки им, че ще станат "като богове" /Бит. 3:5/, то ето каква е и присъдата над него: "Затова Бог докрай ще те съкруши, ще те изрине и ще изтръгне тебе от жилището ти, и корена ти - из земята на живите. Ще видят праведниците, ще се побоят и ще му се присмеят, като кажат: ето човек, който не полагаше в Бога своята сила, а се надяваше на многото си богатство, укрепяваше се в своето злодейство" /Пс. 51:6-9/. Последните думи /"ето човек..."/ напълно справедливо могат да бъдат отнасяни и към онези, които се надяват да постигнат висшето благо без Божия покров и Неговата помощ.

136. Ето причината за първото падение и началото на главната страст, която чрез оня, който пръв бил наранен от нея, се вмъкнала в първосъздадения човек и наплодила в него цялото множество страсти. И той, първосъздаденият, понеже повярвал, че само със силата на собствената си воля и със свои усилия може да постигне славата на Бога, загубил и тази, която бил получил поради благодтта на Създателя.

137. Така чрез примери и свидетелства от Свещеното Писание най-ясно се доказва, че страстта на гордостта, при все че в реда на духовните борби е най-последна, но по начало е най-първа и е източник на всички грехове и престъпления. За разлика от всички други страсти тя погубва не само противоположната на себе си добродетел, т. е. смириенето, но и всички добродетели заедно и изкушава не посредствените и малодушните, а онези, които стоят на висотата на могъществото. Защото така говори за този дух Пророкът: „и е вкусна храната му“⁴, в руския превод: „храните му са избрани“ /Авак. 1:16 - по превода на 70-те/. Затова и блаженият Давид, при все че тъй внимателно опазвал тайните кътчета на сърцето си, поради което могъл с дръзновение да възкликне към Този, от Когото не са скрити тайните на съвестта: „Господи, сърцето ми не се е гордяло, очите ми не са се високо дигали, и аз не съм се занимавал с велики и непостижими за мене работи“ /Пс.130:1/, и още: „няма да живее в моя дом този, който постъпва коварно, в руския превод горделиво“ /Пс. 100:7/, все пак, като знаел колко трудно е дори за съвършените да се опазят от всяко движение на тази страст, не се доверявал в това само на своите усилия, но в молитва изпросвал от Господа помощ, да му даде да избегне нараняване от стрелата на този враг, като казал: „Да ме не настъпи ногата на гордостта“ /Пс. 35:12/, /т. е. не допускай, Господи, да направя някаква крачка по внушение на гордостта, като се боял и страхувал да не бъде подложен на онова, което се говори за гордите: „Бог се противи на горделиви“ /Иак. 4:6/, и още: „Всеки горделив по сърце е гнусота пред Господа“ /Прит. 16:5/.

138. Колко голямо зло е гордостта, щом за противопоставяне срещу нея не са достатъчни Ангелите и другите противоположни`и сили, но Сам Бог се надига за това! Трябва да отбележим, че Апостолът никъде не казва, че Бог е противник на оплетените от други страсти, т. е. не е казал: Бог се противи на чревоугодниците, на блудниците, на гневливите или на сребролюбците, а само на горделивите. Защото онези страсти се насочват или само против този, който съгрешава с тях, или против неговите съучастници, т. е. другите люде, а гордостта се насочва против Бога и именно затова заслужава да Го има за свой Противник.

139. Ние можем да избегнем мрежите на този развращаващ дух, ако за всяка добродетел, в която се чувствуваме преуспели, казваме с Апостола: „Не аз, а Божията благодат, която е с мене“ и „С благодатта на Бога съм това, което съм“ /1 Кор. 15:10/; „Бог е, Който ви прави и да искате, и да действувате според благата Му воля“ /Фил. 2:13/, както казва и Сам Извършителят на нашето спасение: „Който пребъдва в Мене, и аз в него, той дава много плод; защото без Мене не можете да вършите нищо“ /Иоан. 15:5/. И Псалмопевецът възпява: „Ако Господ не съзида къщата, напразно ще се трудят строителите`и; ако Господ не опази града, напразно ще бди стражата“ /Пс. 126:1/. Волята на искащите и на действащите съвсем не е достатъчна, щото човекът, облечен във воюващата срещу духа плът да може без особения покров на Божието милосърдие да постигне съвършена чистота и непорочност и с това да се удостои да получи онова, което тъй силно желае и към което така се стреми. Защото „всяко добро даяние и всеки съвършен дар иде отгоре, слизайки от Отца на светлините“ /Иак. 1:17/. „Какво имаш,

което да не си получил? А щом си получил, защо се хвалиш, като да не си получил?” /1 Кор. 4:7/.

140. Казвам това не от желание, като унижа човешките усилия, да отклоня някого от грижливите и напрегнати трудове. Напротив, аз решително твърдя - не по мое мнение, а според това на старците, че без тях не може да се получи съвършенство, но и само с тях, без Божията благодат, никой не може да достигне до нужната степен. Защото като казваме, че без Божия помощ, човешките усилия сами по себе си, не могат да доведат до съвършенство, така също твърдим, че Божията благодат се предава само на онези, които се трудят с пот на лицето, или по думите на Апостола се дарява само на желаещите и стремящите се, както се казва от Божие лице и в 88 псалом: “Аз дадох помощ на юначния, издигнах избраника измежду народите” /Пс. 88:20/. При все че според словото Господне казваме, че на искащите се дава, на хлопачите се отваря и че търсещите ще намерят /Мат. 7:7-8/, но искането, търсенето и хлопането сами по себе си не стигат, ако Божието милосърдие не даде това, което искаме - ако не отвори там, където хлопаме, ако не позволи да намерим онова, което търсим. Бог е готов да ни дари с всичко това веднага щом чрез прибавяне на нашата добра воля Му предоставим такъв случай, защото Той много повече от нас желае и очаква нашето съвършенство и спасение. И блаженият Давид е съзнавал дълбоко невъзможността да получи успех в делото и труда си само чрез собствени усилия, затова с удвоена молба е просел да се удостои Господ да подкрепи неговите дела, като е казвал: “И спомагай ни в делото на ръцете ни, в делото на ръцете ни спомагай” /Пс. 89:17/, и още: “ Боже, утвърди туй, що си сторил за нас!” /Пс. 67:29/.

141. И тъй, ние трябва да се стремим към съвършенство, като бъдем прилежни към пости, бдения, молитви, сърдечно и телесно съкрушение, за да не направим всичко това напразно, надигнати от гордост. Ние трябва да вярваме, че не само съвършенството не можем да постигнем със собствени усилия и труд, но и самите ни упражнения за постигането му, т. е. подвизите и разните духовни трудове, не можем да извършим както трябва, ако не сме подпомогнати от Божията благодат.

142. Ние трябва винаги да въздаваме благодарност на Бога не само заедто ни е създал разумни, надарил ни е със способност за свободна воля, дарувал ни е благодатта на кръщението, дал ни е на помощ познанието на Своя закон, но и за всичко, което Той ни дава чрез Своя всекидневен промисъл за нас, а именно: освобождава ни от вражеските нашепвания; съдействува ни да преодоляваме плътските страсти; закриля ни, без ние да знаем, от опасности; предпазва ни от падане в грях, помага ни и ни просвещава да познаваме и разбираме изискванията на Неговия закон, тайно ни вдъхва съкрушение за нашето нерадение и прегрешения, спасително ни поправя, като ни удостоява с особено посещение, а понякога дори против волята ни ни привлича към спасение. Най-последно и самата ни свободна воля, която е по-склонна към страсти, Той насочва към по-добро и душеполезно действие, обръщайки я към пътя на добродетелта, като я спохожда чрез Своето въздействие върху нея.

143. Ето в какво собствено се състои смирението пред Бога, ето къде е и вратата на най-древните Отци, която и досега си остава неопетнена у техните приемници. За тази тяхна вяра несъмнено свидетелствуват и Апостолските скили (чудеса), проявени от тях не само сред нас, но и сред неверните и маловерните.

144. Иудейският цар Йоас имал отначало достоен за похвала живот, но отпосле се възгордял и затова бил предаден на безчестни и нечисти страсти, или според

Апостола: “На извратен ум - да върши онова, що не прилича” /Рим. 1:28/Такъв е законът на Божията правда, че който, без да се разкайва, се повдига с горделиво превъзнасяне на сърцето си, той бива предаден за посрамване на най-гнусна плътска мръсотия, та бидейки така унижен, да почувствува, че ако сега е така осквернен, то е задето преди не е искал да съзнае най-дълбоката си и тежка нечистота поради горделиво превъзнасяне, и след като осъзнае това, да прояви ревност да се очисти и от едната, и от другата страст.

145. И тъй, очевидно е, че никой не може да постигне крайния предел на съвършенство инак освен чрез истинско смирение, което той видимо да засвидетелствува пред братята, а също така и пред Бога в тайните кътчета на сърцето си, вярвайки, че без Неговия покров и помощ, които го посещават всеки миг, той никак не ще може да постигне онова, което желае и към което усилено се стреми.

146. Доколкото ни позволи оскъдността на нашата дарба, досега ние с помощта Божия достатъчно говорихме за духовната гордост, от която, както казахме, са изкушавани съвършените. Този вид гордост за малцина е известен и от малцина се изпитва, защото малцина се и стараят да придобият съвършена чистота на сърцето, за да стигнат до такава битка. Тя обикновено напада онези, които, след като са победили всички други страсти, се намират вече почти на самия връх на добродетелите. Нашият прехитър враг, като не е успял да ги надвие чрез плътско грехопадение, сега се опитва да ги препъне и повали в духовно падение, замисляйки чрез това да ги лиши от всичките им предишни плодове, придобити с голям труд. Впрочем нас, които сме оплетени от плътски страсти, той съвсем не удостоява с подобни изкушения, а ни препъва чрез груба и плътска надменност. Затова, както обещах, смятам за нужно да поприказваме малко и за тази гордост, в която рискуваме да изпаднем най-вече ние или хората от нашата степен, и особено душите на младите и новопостъпили монаси.

147. Ако тази плътска - както я нарекохме - гордост, остане в душата на монаха след не добре и без нужната ревност положено начало на отричане от света, тя не му позволява да слезе от предишната си светска надменност до истинското Христово смирение. Отначало го прави непокорен и упорит, после не му дава да бъде кротък и общителен, а също тъй да се държи наравно с всички братя и да живее както всички, без да изпъква. Той особено не отстъпва да се лиши според заповедта на нашия Бог и Спасител от всякаво земно притежание. Междувпрочем отричането от света не значи нищо друго освен проява на умъртвяване на себе си за всичко, и кръст. То не може истински да започне и не може да се гради върху други основи освен върху съзнанието, че сме умрели духовно за всички работи на тоя свят, и на увереността, че ни предстои и телесно да умираме всеки ден. А гордостта, напротив, ни внушава да очакваме дълговечен живот, представя ни занапред разни продължителни болести, разколебава ни чрез срам и смущение, ако останем без нищо и започнем да се издържаме от чужди, а не от свои източници, и ни внушава, че много по-добре е да си доставяме храна и облекло със свои, а не с чужди средства, като ни напомня за потвърждение дори следното изречение: “По-блажено е да се дава, отколкото да се взема” /Деян. 20:35/. Обаче тези задебелили и охладнели сърца никога не ще могат да разберат в какъв смисъл са казани тези думи.

148. Монахът, който е започнал така неправилно своето отричане от света, никога не може да вмести простото Христово смирение. Той не ще престане или да се хвали със знатния си произход, или да се надига с предишното си светско положение,

което е напуснал само с тяло, но не и със сърце - или пък ще вземе да се превъзнася с парите, които е запазил при себе си за своя гибел, понеже поради тях той не може вече нито спокойно да носи игото на монастирските порядки, нито да се подчинява на наставленията на някой старец. Обладаният от гордост смята за унизително за себе си да спазва някакви правила на подчинение и послушание, той дори неохотно слуша и общото учение за съвършенството на духовния живот, а понякога изпитва и пълно отвращение към него, особено тогава, когато, изобличаван от съвестта си, заподозре, че то нарочно е насочено против него. В последния случай сърцето му още повече се ожесточава и пламва от гняв. След това гласът му става висок, речта му - груба, отговорите му - сприхави и с горчивина, походката му - горда и подвижна, обзема го неудържимо желание да говори. По този начин духовното събеседване не само не му принася никаква полза, но напротив, оказва се вредно и става за него повод за още по-голям грях.

149. Чух как един от младите монаси бе укоряван от Аввата, задето изоставил смирението, което проявявал в течение на известно време подир отричането си от света, и почнал да се надига от дяволска гордост. На това той крайно високомерно отговори: "Нима затова известно време съм се смирявал, за да бъда винаги подчинен?" При такъв необуздан и престъпен отговор старецът тъй се вцепени от изумление, че речта му се пресече, като че ли чу тези думи не от човек, а от самия древен Люцифер. Той не можеше да издаде никакъв звук от устата си при вида на такава дързост, а само изпускате сърдечни въздишки и стенания, като мълком повтаряше наум казаното за нашия Спасител: "Който, бидейки в образ Божий... понизи себе си, като прие образ на раб, ... бидейки послушен" не временно /както казва този обхванат от дяволски дух на надменност/, но "дори до смърт, и то смърт кръстна" /Фил. 2:6-8/.

150. Ето в какви действия се проявява тази плътска гордост: когато говори, чувствува се кресливост; когато мълчи - досадливост; когато е весела, се раздава висок, разливащ се смях; при тъга тя е безсмислено намусена, при отговори - остра; говори леко каквото и дойде на устата, и думите и изхвъркват без всякакво участие на сърцето. Тя не познава търпението, чужда е на любовта, смела в нанасяне на оскърбления, малодушна е в понасянето им, трудна в послушание, ако не го предхожда собственото и желание и воля; при увещаване е непреклонна, неспособна е на отказване от своите желаниа, крайно е упорита към подчиняване на чужди (желаниа), винаги се стреми да настоява на своето решение и никога не е съгласна да отстъпи на друго; по такъв начин станала неспособна да приема спасителни съвети, тя повече вярва на собственото си мнение, отколкото на разсъждението на старците.

151. Като се спусне надолу по такива стъпала на падение, онзи, когото е овладяла веднъж гордостта, с ужас се отвръща вече от строгия общежителен ред и мислейки, че слабият му напредък по пътя към съвършенството се обяснява с това, че го забавя общуването с братята и че ако слабо преуспява с придобиване на търпение и смирение, това е по вина на другите, поради пречките от тяхна страна, той започва да чувствува желание да живее в усамотена килия или дори замисля да устрои отделен манастир с цел да привлече мнозина към строг живот и бърза да събере такива, които ще последват неговото учение и наставления, като по такъв начин от негоден ученик става още по-негоден учител.

152. И тъй, ако желаем нашето здание да се изгради до самия покрив и да бъде угодно на Бога, то нека се постараем да положим за основа не самоугодливата си воля, а

точното Евангелско учение, според което такава основа може да бъде не нещо друго, а страхът Божий и смирението, което се поражда от кротостта и простосърдечиято. Смирението пък не може да се придобие без лишаването от всичко, защото без това не ще можем да се утвърдим нито в добро подчинение, нито в твърдо търпение, нито в невъзмутима кротост, нито в съвършена любов. А без тези добродетели сърцето ни не може да стане жилище на Светия Дух, както възгласява Сам Господ за това чрез Пророка: “На кого ще погледна: на смирения и съкрушения духом и на треперещия пред Моето слово” /Ис. 66:2/.

153. Затова Христовият воин, който, подвизавайки се правилно, желае да бъде увенчан от Господа, трябва всякак да се постарее и да унищожи и този най-лют звяр, който поглъща всички добродетели, като бъде уверен, че докато той е в сърцето му, не ще може не само да се освободи от всички свои страсти, но и да придобие някаква добродетелност, то и тя ще загине от неговата отрова. Защото в нашата душа не може да бъде въздигнато зданието на добродетелите, ако в сърцето отпреди не ни бъдат положени основите на истинското смирение, което със здравата си спойка може да крепи издигнатото да върха здание на съвършенството и на любовта. Затова най-напред трябва искрено да изявяваме истинско смирение към братята си, като не си позволяваме с нищо да ги опечалим или оскърбим; а това ние не ще можем да изпълним, ако дълбоко в нас не бъде вкоренено поради любов към Христа истинско отричане от всичко, което се състои в пълно лишаване себе си от всякакво притежание. После трябва със сърдечна простота и без всякакво преструване да поемем игото на послушанието и подчинението така, че въвн от заповедта на Аввата у нас да не живее никаква друга воля; а това не може да бъде спазено от никого освен от онзи, който не само е сметнал себе си мъртъв за тоя свят, но и за неразумен и глупав и без всякакво размишление изпълнява всичко, каквото му заповядат старците, с вяра, че то е свещено и му се възвестява от Самия Бог.

154. Ако ние се придържаме към такова настроение, то без никакво съмнение след него ще последва такова невъзмутимо и неизменно състояние на смирение, че смятайки себе си по-долни от всички, ние най-търпеливо ще понасяме причиняването ни, колкото и да е несправедливо, оскърбително или дори вредно - като че ли то ни е налагано от нашите отци ръководители като послушание или изпитание. И не само че ще понасяме лесно всичко, но и ще го смятаме за малко и нищожно, ако при това пазим постоянно в паметта и в чувствата си страданията на нашия Господ и на всички Светии, защото тогава изпитваните от нас клевети ще ни се струват още по-леки, осъзнавайки колко далеч се намираме от техните велики дела и многоплоден живот. Въодушевляването да търпим, което произлиза оттук, ще бъде много по-силно, ако при това мислим, че скоро и ние ще се преселим от този свят и подир скорошния край на живота ни веднага ще станем съучастници на тяхното блаженство и слава. Такава мисъл прогонва не само гордостта, но и всички страсти. След това трябва здраво и твърдо да пазим такова смирение и пред Бога, а това ще изпълним, ако храним убеждението, че сами по себе си, без Неговата помощ и благодат, ние нищо не можем да направим за своето усъвършенстване в добродетелността и ако искрено вярваме, че и онова, което сме успели да разберем, е Негов дар.

6.

Борбата с помислите, а чрез тях със злите духове, придружава всички други битки и ги надживява

155. Въпрос: Не виждаме никакъв успех в съсредоточаването на вниманието си въпреки всичките ни старания за това.

Не можеш да спреш ума си да не блуждае. Дори тогава, когато усещаш, че сърцето ти съчувствено се устремява към определено съзерцание, умът ти неусетно се отделя оттам и с безмерна бързина се впуска в своите привични скитания. Така всеки ден той безброй пъти бива отвеждан в плен от прелитанията си насам-натам. Затова те обхваща дори отчаяние, че не ще успееш някога да изправиш както ти се иска тази немощ, и ти се струва, че напрегането на вниманието ти за тази работа е напразен труд, понеже виждаш, че въпреки всичко душата ти продължава ежеминутно да се впуска и да блуждае в бързи полети. Щом я привлечеш чрез страх Божи към духовно съзерцание, преди още да се е спряла на него, тя отново мигновено изчезва от погледа. И когато, изпреварвайки намерението и да избяга, ти я уловиш още в самото начало и пак я повлечеш към съзерцанието, от което е почнала да отстъпва, като искаш да я свържеш с най-напрегнато сърдечно внимание като с някакви вериги, тя още по време на самия ти труд над нея успява да се изплъзне от вътрешното светилище по-бързо, отколкото змиорка от ръцете на рибар. Като се трудиш така усърдно всеки ден в опазване на помислите и като не виждаш никакъв успех в това, неволно идваш до заключението, че тези блуждаения на мислите не се дължат на нас, а вероятно природата ни си е такава /Събес. 7, 3/.

156. Твърде опасно е да се правят тъй бързо заключения, без да се изследва работата както трябва. Не е справедливо при безсилието или неуспеха си в нещо да смяташ, че такъв успех изобщо за никого не е възможен. То е все едно ако някой, който не умее да плува и да се държи изкусно над водата, заключи, че тъй като неговото тяло поради тежестта си потъва - а пък всички тела са като неговото, то и ничие тяло изобщо не може да се държи над водата и следователно - никой не може да плува, а оттам, че природата на телата е такава, че да не могат да плуват. Колкото и да му се струва правилно това заключение, опитът обаче не го оправдава. Такова е и вашето разсъждение. Умът ни по своята природа не може да остава празен. Затова, ако той няма отпреди предвидливо приготвени предмети, над които да упражнява своите движения и с които постоянно да се занимава, неизбежно ще е за него поради подвижността си да бяга насамнатам и да лети навсякъде, докато чрез продължително упражняване и постоянен навик - което вие наричате напразен труд - той от опит не узнае какви материали трябва да приготви в паметта си, за да се върти около тях при своите неуморни полети и чрез неотстъпно постоянствуване в този труд да придобие силата да отблъсква противоположните им внушения на врага, които са го развличали преди, и по такъв начин непоклатимо да пребъдва в желаното от него състояние на невъзмутимост и вътрешен покой. И тъй, не бива да приписваме на човешката природа или пък на нейния Творец - Бога непостоянството на безредното блуждаене на нашите мисли. Защото вярно е казано в Писанието, че "Бог направил човека прав, но хората се пуснали в много мъдрувания"/Екл. 7:29/. Следователно качеството на помислите зависи от нас. И Псалмопевецът казва: "Блажен човек, чиято сила е в Тебе, и чиито пътеки в

сърцето са насочени към Тебе” /Пс. 83:6/. Виждате, че в наша власт е да прокараме пътеки на възходане в сърцата си, т. е. помисли, насочени към Бога, или пътеки на низхождане, т. е. помисли, които влекат надолу, към земните и плътски неща. Ако помислите ни не бяха в наша власт, Господ не би укорил фарисеите: “Защо мислите лошо в сърцата си?” /Мат. 9:4/, и не би заповядвал чрез Пророците: “Махнете от очите Ми злите си деяния в руския превод: помисли” /Ис. 1:16/, и: “Докога ще се гнездят злочестиви мисли в тебе” /Иер. 4:14/. /Събес. 7, 4/.

157. Вярно е, че много от суетните мисли ни тревожат дори и против волята ни и почти без нашето знание ни измамват, като проникват тъй незабелязано и хитро в нас, че ние не само не можем да попречим на влизането им, но и с голям труд ги съзираме. Обаче за всеки е възможно да ги приеме или отхвърли, ако при Божията помощ употреби за това и своите старания и усилия. Както възникването им не зависи от нас, така да ги отхвърлим или приемем, е в нашата воля. Впрочем и в самото приближаване на помислите не всичко трябва да се приписва на тяхното нападение или на онези духове, които се мъчат да ги посеят у нас: ако не винаги, то в повечето случаи от нас зависи да изправим качеството им и да направим така, че в сърцата ни да възникнат духовно-святи помисли вместо плътско-земни. Когато човек изучава разумно и старателно Свещеното Писание, упражнява се в псалми и пение, прекарва в пост и бдение, непрестанно мисли за бъдещето: за Царството небесно, за геената огнена и за всички Божии дела, тогава лошите помисли намаляват и се появяват все по-рядко. А когато, напротив, се занимава със светски грижи и плътски дела, участвува в суетни и празни разговори, тогава лошите помисли се умножават /Събес. 1, 16, 17/.

158. Дейността на нашия ум сполучливо се сравнява с воденичен камък, който се върти бързо от стремителното течение на водата. Той не може да престане да се върти, щом е движен от водата, но във властта на домакина е да мели пшеница, жито или къклица. Така и нашият ум през настоящия живот, постоянно движен от устремите към него отвред впечатления, не може да остане празен от вълнението на помислите; обаче какви от тях да приема или да усвоява, зависи от нашата воля и решение. Ако, както казахме, ние постоянно се занимаваме с изучаване на Свещеното Писание, запълваме паметта си с духовни предмети, храним желание за съвършенство и надежда за получаване на бъдещо блаженство, от това ще възникнат духовни помисли, които ще държат ума ни в непрестанно размишление за тези предмети, в които сме се задълбочавали. Ако ли пък от безгрижие и нехайство се занимаваме със страстни предмети и празни разговори или се предаваме на светски грижи и суетни, то според рода им после ще се раждат и помисли като плевели и ще създадат на сърцето ни зловредна работа, според думите на Господа Спасителя: “Където е съкровището” на вашите дела и внимание, непременно “там ще бъде и сърцето ви” /Мат. 6:21/. /Събес. 1, 18/.

159. Трябва да знаем, че има три изходни начала на нашите помисли: от Бога, от дявола и от нас самите. От Бога - когато Той ни удостоява да ни посети с просвещението на Св. Дух, като възбужда у нас или ревност за по-висше преуспяване, или съкрушение за лошия ни успех и за снизходителността към леността и безгрижието ни; или пък когато Бог ни открива небесни тайни и насочва нашите намерения към по-добри дела. Така Той внушил на Артаксеркс да поиска паметна книга, от която той узнал за благодеянията на Мардохей и веднага отменил предишното си жестоко постановление за избиването на иудейския народ /Естир, гл. 6/. Така и на Апостолите бе

обещано: “Не сте вие, които ще говорите, а Духът на Отца ви, който говори във вас” /Мат. 10:20/. От дявола произлизат помислите, чрез които той се опитва да ни препъне, като възбужда чрез тях страстно услаждение или с лукава хитрост представя злото под вид на добро, като пред нас “се преобразява в ангел на светлината” /2 Кор. 11:14/. Така той “вложил в сърцето на Иуда Симонов Искарот да предаде Господа” /Иоан. 13:2/, и на Анания “да излъже Духа Светаго” /Деян. 5:3/. От нас самите се раждат помислите, когато естествено си спомняме онова, което сме видели, чули или правили. /Събес. 1, 19/

160. Ние винаги трябва да имаме пред вид тази тройка, пораждаща помисли причина, та според нея и да преценяваме какви са възникващите в сърцето ни помисли и съобразно с това как да се отнасяме към тях. В това отношение трябва да подражаваме на опитните менячи на пари, които умеят точно да познават дали монетата е от злато, от чисто злато, или е от мед, която само блести, подобно на злато, дали носи тя царския образ и ако да, то правилно ли е представен; дали също тъй монетата има законното тегло. Всичко това трябва и ние да правим духовно относно помислите. Преди всичко да преценим истинско ли е това, което е влязло в сърцата ни, или не. Например, ако ни е предложено някакво учение, то трябва да разгледаме дали то е очистено от Божествения огън на Светия Дух или принадлежи към иудейското суевърие, или изхожда от надменната светска философия и носи само маска на благочестие. Като постъпваме така, ние ще изпълним Апостолското наставление: “Не на всеки дух вярвайте, а изпитвайте духовете, дали са от Бога” /1 Иоан. 4:1/. Така ще бъдем предпазени от отклонения от истината. А ония, които не са се погрижили да изпълнят това предупреждение, са се подлагали на бедствено отпадане от вярата. Сладкодумни измамници отначало са ги привличали чрез някои благочестиви чувства и умувания, уж съгласни със светлата вяра, като със златни пулчета; а после са ги учили и на противни на вярата мъдрувания, които те, подмамани от първата благовидност, не са помислили да подложат на преценка и като са приели така медната лъжлива монета за златна, изпаднали са в еретически заблуди. На второ място, ние трябва грижливо да изясняваме дали не чуваме лъжливо тълкуване на Священото Писание - тълкуване, което представяйки се за чисто злато на правилно разбиране на Божиите слова, се опитва чрез външния вид на този драгоценен метал да ни измами, та да го приемем заедно с медния примес на лъжливо предавания от него смисъл. Така сатаната се опитвал да изкуши Самия Христос Спасител. Така той изкушава и всички нас, но не така безуспешно както нашия Господ. На трето място, трябва всякак да се вглеждаме да не би врагът, извращавайки драгоценните изречения на Священото Писание чрез лукаво тълкуване, да успее да ни склони да ги употребим или приложим неправилно, като измамнически прикрива това с преданието, уж произлизащо от старците, и като лъжец, незаконно поставя царски печат върху фалшива монета. Той успява да стори това тогава, когато ни привлича към неумерен и непосилен за нас труд, към прекомерни бдения, безредни молитви, към несъобразно четене и мамейки ни с добро, довежда ни до душевреден край; или пък когато ни съветва да правим ненужни посещения, та като ни изгони от мястото на усамотението, да ни лиши от блаженото безмълвие; или когато ни внушава да се наемем с грижа за благочестиви безпомощни жени, та да ни заплете в гибелни грижи; или когато ни подтиква да желяем священ чин под предлог да назидаваме мнозина, а всъщност чрез това ни отклонява от нашето смирено звание. Всички тези внушения, прикрити под вида на милосърдие, благочестие и висше преуспяване,

въвеждат в измама неопитните. На вид те приличат на монети на истинския Цар, но са изсечени не от същински духовни монетчици, не от православните опитни Отци, а са изковани от коварството на бесовете за вреда и гибел. Към тях напълно се отнася изречението на Премъдрия: “Има пътища, които се струват на човека прави, но краят им е път към смъртта” /Прит. 16:25/. Последното /4-о/ наблюдение на опитния монетчик, засягащо теглото на монетата, ще бъде спазено от нас при духовния ни труд, ако поставяме на везните на съвестта си всяко внушение на помисъла, което ни подтиква да извършим нещо и преценим съвсем строго дали то има същинското си тегло — тежко ли е, на страх Божий, дали има в него всичко според смисъла и значението му, дали не го прави леко показността и новостта му, да не би после тщеславието да намали теглото му и човешката слава да го разграби. След като претеглим всичко това и го определим чрез свидетелствата на Апостолите и Пророците, ние трябва да го приемем или като нещо съгласно с тях, или с цялата си строгост да го отхвърлим като противно на тях и гибелно за нас. /Събес. 1, 20.21/

161. Така ние непрекъснато трябва да оглеждаме всички тайни ъгълчета на сърцето си и със зорка наблюдателност да отбелязваме следите на всичко влизащо, та да не би да се промъкне и някой духовен звяр или дори сам лъвът и змеят, който тайно да отпечати там своите гибелни следи, отваряйки и за други път да проникнат в сърдечните ни извивки. Като обработваме така ежечасно и ежеминутно земята на нашето сърце с евангелското рало, т. е. с непрестанно помнене на кръста Господен, ние лесно ще можем да разорим леговищата на пагубните зверове и дупките на отровните змии и така да ги изгоним от себе си. /Събес. 1,22/

162. Образец на свършения ум (който владее над своите помисли) прекрасно ни е даден в лицето на Евангелския стотник. В разказа за него е описана нравствената сила, която дава възможност да не се увличаме от всякакви прииждащи помисли, но с разсъдителност да приемаме добрите, а противните да прогонваме без всякакво затруднение; тази нравствена сила е описана в следните думи, които могат да се разбират иносказателно: “Защото и аз съм подвластен човек и имам на мене подчинени войници; едному казвам: върви! - и отива; и другиму: дойди! - и дохожда; и на слугата си: направи това! - и прави” /Мат. 8:9/. Ако ние, сражавайки се мъжествено против безредните вътрешни движения и страсти, бихме придобили сила да ги подчиняваме на своята власт и на своята разсъдителност, като погасяваме воюващите в плътта ни похоти, държим безредната тълпа наши помисли под игото и властта на разума и със спасителния знак на Господния кръст прогонваме от пределите на сърцето си пълчищата от най-зли вражески сили, то за такова възтържествуване и победи ние щяхме да бъдем възведени в чина на стотник по духовното му значение. По такъв начин и ние, издигнали се на висотата на такова достойнство, ще имаме същата като него власт и сила да заповядваме, при която няма вече да се увличаме от нежелани за нас помисли, а само от тези, които ни услаждат духовно, и ще можем да се привързваме към тях, като властно заповядваме на злите нашепвания: Вървете си! - и те ще си отидат; а добрите помисли ще поканим: Дойдете! - и те ще дойдат; на робинята си пък - плътта - ще заповядаме каквото е нужно за целомъдрието и въздържанието и тя безпрекословно ще го изпълни, без да възбужда противни на духа порочни пожелания, покорявайки му се напълно. /Събес. 7,5/

163. Но как да постигнем това? - То ще дойде само по себе си, когато се съединим тъй близко с Бога, че Той да може да действа в нас. В това ни уверява

Апостолът, като казва: “Оръжията на нашето воюване не са плътски, но с помощта Божия са силни да разрушават твърдини: с тях ние унищожаваме замисли” /2 Кор. 10:4/. Каквото и да предприемаме с цел да преодолеем помислите, то няма да бъде действено, докато не започне и Сам Бог да действа чрез него заедно с нас. Тогава именно и нашите немошни средства ще станат силни и всепобедителни - ще разрушат вражеските твърдини и ще поразят и изгонят всякакви помисли. И ще се сбъдне над нас пророческото слово: “Слабият нека казва: силен съм...” /Иоил. 3:10-11/ и онова, което казва за себе си св. ап. Павел: “Кога съм немощен, тогава съм силен” /2 Кор. 12:10/. Защото тогава силата Божия ще се проявява в нашата немощ /12:9/. Затова нека с цялото си сърдечно желание да се устремим към съединяване с Господа, докато най-последно и в нас се извърши онова, което изпитал блаженият Давид: “Към Тебе се привързва душата ми, Твоята десница ме поддържа” /Пс. 62:9/, и всеки от нас заедно с него да почне да пее: “А мене е добре да се приближавам към Бога” /Пс. 72:28/. Разбира се, това изисква постоянни усилия и труд. Но тъй като без тях в нищо не се успява, то толкова повече не може да се очаква и успех в такова важно дело. В никоя добродетел не се постига съвършенство без труд - и никой не може да достигне до умирение на помислите, без да се е потрудил до крайност в сърцето си. Тук направо се отнася казаното от Господа: “Царството небесно бива насилвано и насилници го грабят.” В руския превод: “Царството Божие се превзема с усилие и ония, които употребяват усилие, го грабват” /Мат. 11:12/. За да достигне нашият дух “до състояние на мъж съвършен, до пълната възраст на Христовото съвършенство” /Еф. 4:13/, и за да стане един дух с Господа /1 Кор. 6:17/, нужно е винаги да бодърствува с голямо напрежение и с непрестанна ревност да се поти над това. А когато го постигне, той вече може тържествено да възкликне заедно с Апостола : “Всичко мога чрез Исуса Христа, Който ме укрепява” /Фил. 4:13/. /Перифраза от Събес. 7, гл. 5-6/

164. Затова цялото ни внимание трябва да бъде винаги устремено само към това бързо да връща към паметта за Бога всички свои помисли при техните кръговрати и блуждания. Онзи, който иска правилно да издигне и да съедини горе свода на купола, постоянно обикаля в кръг постройката и дава навсякъде еднаква посока на закръглеността с шнур от центъра и. Ако ли пък се опита да извърши тази работа без това средство, дори и да притежава голяма изкусност, той не ще може да спазва безпогрешно правилната закръгленост и не ще може да определи само с поглед колко е отстъпил от нея. Така е и с нашия дух. Ако той не изхожда от затвърдилата се у него памет за Бога като от някакъв неподвижен център и не обхожда с нея като с мярка за качеството на помислите и начинанията си с цел едни от тях да приема, а други да отхвърля, и ако пак с нея като с някакъв точен пергел не дава насока на всичко, вършено от него, той няма да построи както трябва онова духовно здание, чийто строител (архитект) е Павел /1 Кор. 3:10/ и не ще може да му придаде красотата на онзи дом, какъвто желяел да построи на Господа в сърцето си блаженият Давид, казвайки: “Господи, обикнах обиталището на Твоя дом и мястото, дето живее Твоята слава” /Пс. 25:8/ Напротив, такъв човек неразумно ще издигне в сърцето си некрасив дом, недостоеен за Светия Дух и всякога готов да рухне, за което той ще трябва да получи не слава от очаквания, но неудостоил го с посещението си Дух Светий, а ще трябва плачевно да бъде затрупан под развалините на своята постройка /Събес. 24,6/.

165. Предимно тъмните сили действуват в нас чрез помислите и, разбира се, ние по-лесно бихме се справяли с тях, ако тези недоброжелателни наши врагове не ни

заобикаляха непрестанно и в голямо количество. Но ние няма защо да се ужасяваме от това! Наистина тези врагове постоянно ни клеветят, но те само посяват и възбуждат злото у нас, без обаче да ни принуждават към него. Ако им бе дадена власт не само да внушават лошото, но и насилствено да ни влекат към него, то каквото и греховно желание да биха искали да запалят в сърцата ни, никой човек не би могъл да избегне греха, произлизащ от него. Виждаме обаче, че както на тях е позволено да ни подстрекават, така пък на нас ни е дарувана сила да отпъждаме тези подстрекателства, както и свобода да се съгласяваме с тях. От какво прочее да се боим? - Впрочем, ако някой се бои от тяхното насилие и нападки, на такъв ние, от обратната страна, предлагаме Божия покров и Божията помощ, която е по-могъща от тях, както е казано: "Този, Който е във вас, е по-голям от оногова, който е в света" /1 Иоан. 4:4/. Неговото застъпничество с несравнено по-голяма сила се бори за нас, отколкото силата, с която въстава срещу ни вражеската страна. Защото Бог не само ни внушава добри дела, но ги и закриля и довежда докрай, тъй щото понякога дори без нашата воля и знание ни привлича към спасение. И тъй, положително е, че никой не може да бъде прелъстен от дявола - освен онзи, който сам пожелае да му даде съгласието на своята воля. Това Еклесиаст ясно е изразил с такива думи: "Скоро се не върши съд над лоши работи; от това се и не плаши сърцето на синовете човешки да прави зло" /Екл. 8:11/. Оттук е очевидно, че човек съгрешава поради това, че когато го нападат лоши помисли, той не им дава веднага отпор чрез противоречие. Защото казано е: "Опълчете се против дявола, и той ще побегне от вас" /Иак. 4:7/.

166. У някого може да възникне недоумение как тези зли духове влизат в общение с душата: неусетно разговарят с нея, посяват в там каквото си искат, виждат нейните помисли и движения и ги използват за нейна вреда. Но в това няма нищо чудно. Духът може да влиза в общение с духа и тайно да му влияе, внушавайки му каквото си поиска. Защото между тях, както и между хората, има някакво подобие и сродство по природа. Да влизат обаче взаимно един в друг и взаимно да се овладяват, това е напълно невъзможно. Това може да се приписва истински единствено на Божеството. /Събес. 7, 9, 10/

167. На казаното дотук ни най-малко не противоречи онова, което става с бесноватите, когато те, обхванати от нечисти духове, говорят и вършат каквото не искат и са принудени да произнасят слова, които не разбират. Известно е, че при това не всички подлежат по еднакъв начин на влиянието на духовете. Някои така биват овладяни от тях, че изобщо не съзнават какво правят или говорят, а други пък съзнават и после си го спомнят. И едното, и другото става от привмъкването на нечистия дух, обаче не тъй, че да проникне самата субстанция на душата и сякаш слят или облечен в нея, да произнася мисли и думи през устата на страдащия. Той по никакъв начин не може да направи това, а постъпва ето как: засяда в членовете, чрез които действа душата, непоносимо ги потиска и чрез страшно омрачение закрива разсъдителните и чувства, пресичайки тяхната дейност (чрез такова потискане на органите на тази дейност). Както знаем, това понякога се случва от виното или от треска, от прекомерен студ, а и от други болести, проникващи отвън. И за да не замисли дяволът, след като получил власт над плътта му, да причини нещо такова на блажения Иов, Господ с нарочна заповед му забранил това, като казал: "Ето, той е в твоята ръка; само душата му запази!" /Иов. 2:6/, т. е. само не го прави безумен, като разстроиш седалището на

душата, като завладееш разсъдъка му и повредиш органа на разума, чрез който Иов трябва да ти се съпротивлява. /Събес. 7,12/

168. Впрочем дори и духът по такъв начин да се слива някак си с това грубо и твърдо вещество, т. е. с плътта, което твърде лесно може да стане; отгук обаче съвсем не следва, че той може да се съединява и с душата, която също е дух, та подобно на тялото и нея да прави вместилище на своето същество. Това е възможно само за Св. Троица, Която не само обхваща, но и прониква всяко разумно същество. Единствен само Бог е навсякъде и във всичко, тъй че вижда и всички наши помисли, и всички наши вътрешни движения, и всички душевни съкровенности. “Няма твар, скрита за Бога, а всичко е голо и открито за очите но Оногова, пред Когото ние ще отговаряме” /Евр. 4:13/, “Защото Ти изпитваш сърца и утроби, праведний Боже” /Пс. 7:10/. /Събес. 7, 13/

169. Но по какъв начин нечистите духове узнават нашите мисли? Те не ги четат направо в душата, а ги познават по разкриването им във веществени признаци, т. е. узнават ги от нашите думи и действия. Те обаче не могат да проникнат в онези мисли, които все още не са излезли въвн от душата. Дори и това, дали внушаваните от самите тях мисли са приети и как са приети, те узнават не от самата душа и не от вътрешните движения, които тайно произлизат в нея вследствие на тях, а по външните им проявления. Така например, ако след като посеят помисъл на чревоугодие, те видят че монахът почва да поглежда към прозореца и слънцето, или се осведомява колко е часът, от това те узнават, че той е възприел чревоугодното пожелание. И не е чудно, че въздушните сили така узнават това и други подобни неща, щом виждаме, че и умните хора също сполучват по очите, по лицето и по други външни признаци да узнаят състоянието на вътрешния човек. Толкова по-точно, разбира се, могат да узнаят това онези, които като духове са несъмнено много по-тънки и по-проницателни, отколкото хората. /Събес. 7,15/

170. Трябва да знаем, че всички бесове не могат да запалват всички човешки страсти, а за всяка от тях се грижат определени духове. Едни от тях се услаждат от нечисти и срамни пожелания, други обичат богохулството, трети пък - гнева и яростта, едни се утешават със скръбта, а други - с тщеславието и гордостта; и всеки от тях посява в човешките сърца онази страст, от която сам той особено се услажда. Обаче те не възбуждат всички заедно своите страсти, а всеки на свой ред според това как го изисква времето, мястото и възприемчивостта на изкушавания. /Събес. 7, 17/

171. Трябва да знаем и това, че не всички са в еднаква степен зли и еднакво силни. Върху новозапочналите и немощните се допускат нападения от най-слабите духове и ако те бъдат победени, тогава се изпращат по-силни, като по такъв начин Христовият воин трябва да постепенно да издържа все по-силни сражения според мярата на собственото му преуспяване и на умножаването на духовните му сили. И никой от Светиите не би могъл да издържи злобата на такива и толкова врагове или да устои против техните клевети и свирепа ярост, ако при нашето воюване не беше с нас всемилостивият наш Застъпник и Подвигоположник Христос Господ, ако той не изравняваше силите на воюващите, ако не отблъскваше и не обуздаваше безредните нападения на враговете, ако заедно с изкушението Той не ни даваше и изход, за да можем да го понесем /1 Кор. 10:13/. /Събес. 7,20/

172. Това, че бесовете нямат власт да вредят на всеки човек, най-ясно се разкрива от примера с блажения Иов, когото врагът не смееше да изкушава повече, отколкото му бе позволено от Божията воля. За това свидетелствува също изповеданието на злите

духове, включено в Евангелското повествуване: “Ако ни изгониш, позволи ни да идем в стадото свини” /Мат. 8:31/. Толкова повече трябва да вярваме, че те не могат по свой произвол да влязат в някой човек, създаден по Божия образ, щом без Божие позволение не са имали власт да влязат дори в нечистите и безсловесни животни. Та ако им бе дадена власт да изкушават и да измъчват всеки човек по свой произвол, тогава никой не само от младите монаси, но и от съвършените мъже не би могъл да остане в пустинята, обкръжен от такова пълчище зли врагове. /Събес. 7,22/

173. Известно е също, че нечистите духове проникват в телата на обзетите от тях не иначе, а след като предварително завладеят умовете и помислите им. След като ги лишат първо от страха Божий, от памет за Бога и от духовно размишление, като обезоръжени и лишени от Божията помощ и закрила, смело ги нападат и лесно ги побеждават, а след това си устройват в тях жилище, предоставено им за владение. Впрочем вярно е и това, че по-тежко и прекомерно биват измъчвани от бесовете онези, които, без да са обладвани от тях телесно, са обладани по-гибелно - душевно. А това са онези, които са се оплели в техните страсти и похоти; защото според словото на Апостола “от когото някой бива победен, от него бива и поробен” /2 Пет. 2:19/. /Събес. 7,24-25/

174. Свещеното Писание свидетелствува, че при всекиго от нас неотлъчно присъствуват двама ангели - добър и зъл. За добрите Ангели Спасителят казва: “Гледайте да не презрете одного от тези малките, защото, казвам ви, техните Ангели на небесата винаги гледат лицето на Моя Отец небесен” /Мат. 18:10/; и блаженият Давид казва: “Ангелът на Господа застава около ония, които Му се боят, и ги избавя” /Пс. 33:8/; за тях свидетелствува и казаното в книгата “Деяния Апостолски” за Петра: “Това е неговият Ангел” /Деян. 12:15/. Ако пък разсъдим за оня, който си измолил достъп до Иова, ясно ще разберем, че това е бил оня, който винаги му нашепвал, но никога не могъл да го склони към грях; поради това той и молил от Господа власт над него, като твърдял, че дотогава бил побеждаван не от неговата добродетелност, а от застъпничеството на Господа, Който винаги го запазвал под Своето покровителство. И за Иуда се казва същото: “Дяволът да застане нему отдясно” /Пс. 10:6/. /Събес. 8,17/

7.

Борбата с всякакъв вид скърби

/Събес.6./

175. Варвари нападнали монасите в Палестина, в пустините между Иерусалим и Мъртво море и избили мнозина от тях. Как допуснал Бог да се извърши такова злодейство? Този въпрос обикновено смущава душите на онези, които, имайки слаба вяра и знание, мислят, че добродетелите и подвизите на светиите биват възнаграждавани в продължение на този кратък временен живот. Ние обаче, които “не само през този живот се надяваме на Христа”, та да не бъдем според Апостола, “най-окаяни от всички човеци” /1 Кор. 15:19/, не бива да се оставяме такива мнения да ни въвеждат в заблуждение. Не бива поради незнание за истинския смисъл на такива събития да изпадаме в ужас и смущение от изкушенията, на които ще се видим предадени; не бива да се отклоняват нозете ни от пътя на правдата /Пс. 72:2/. Не бива, което е страшно и да се помисли - да приписваме на Бога несправедливо безгрижие за човешките дела, задето не избавя от изкушения светите и праведно живеещите люде и

не въздава в сегашния живот на добрите - добро, а на злите - зло. Иначе ще заслужим осъждане наравно с ония, които Пророк Софрония заплашва от името на Господа с думите: “Ще накажа ония, които ... казват в сърцето си: Господ не прави ни добро, ни зло” /Соф. 1:12/; или пък ще бъдем подложени на еднаква участ с ония, които изричат хула против Бога, като се оплакват: “Всеки, който прави зло, добър е пред очите на Господа и към такива Той благоволи, или: где е Бог на правосъдието?” /Мал. 2:17/. Към това се прибавя и онова богохулство, за което у Пророка се споменава по-нататък: “напразно е служението Богу, и каква полза, че пазахме наредбите Му и ходихме в печална дреха пред лицето на Господа Саваота? И сега ние считаме надменните щастливи: по-добре се нареждат ония, които вършат беззакония, и, ако и да изкушават Бога, остават цели” /Мал. 3:14-15/Ето защо, за да избегнем незнанието, което е корен и причина за тази най-гибелна заблуда, трябва най-напред да разберем кое е действително добро, и кое - зло. Ако прочее не се придържаме към лъжливото мнение на тълпата по този въпрос, а към истинското определение на Писанията, тогава вече никога не ще се подведем от заблудението на невярващите хора.

176. Всичко, което съществува и става в света, се оценява по три начина, а именно: добро, зло или двояко. Затова ние трябва да узнаем кое е действително добро, кое зло и кое е двояко, та нашата вяра, оградена от истинското знание, да остане непоклата при всички изкушения. В човешките дела нищо не бива да се смята за действително добро освен душевната добродетел, която, довеждайки ни чрез искрена вяра до Бога, ни принуждава непрекъснато да сме привързани към това неизменно добро. И обратно, нищо не бива да се смята за зло освен грехът, който, като ни отделя от благия Бог, ни обвързва със злия дявол. Двояко е онова, което може да се отнася към доброто или към злото в зависимост от обстоятелствата и разположението на оня, който се ползува от него, като например: богатството, властта, почестите, телесната сила, здравето, красотата, самият живот или смъртта, бедността, немощта на плътта, внезапните беди и други такива, които според качествата и разположението на ползуващия се от тях могат да служат или за добро, или за зло. Понеже и богатството може често да служи за добро, според Апостола, който нарежда “богатите в тоя свят да не мислят високо за себе си..., да вършат добро, да богатеят с добри дела, да бъдат щедри и общителни, като по този начин си събират съкровище - добра основа за бъдещето, за да постигнат вечен живот” /1 Тим. 6:17-19/. Но богатството може да се превърне в зло, ако го събират само за да го трупат и заравят в земята, както правят скъперниците, или да го пръскат за разкош и утехи, а не за полза на нуждаещите се. Също такива двояки неща са властта и почестите, телесната сила и здравето, които подхождат и за едната, и за другата страна. Това лесно се доказва от факта, че мнозина от ветхозаветните светци, при все че притежавали всичко това, били и твърде благоугодни на Бога. И напротив, ония, които зле се ползували от тези блага, обръщайки ги в служба на своите недобри склонности, много справедливо били или наказвани, или предавани на смърт, както често се говори за това в книгите на Царствата. Така и за другите двояки неща разбери, че те не са същинско добро, което се състои само в добродетелите, а са нещо средно. Затова, както за праведниците, които ги употребяват за праведни и необходими дела, те са полезни и благотворни, понеже им дават възможност да си събират добри плодове за вечния живот, така пък за ония, които ги използват лошо, те са вредни и пагубни, като ги водят само към греха и смъртта.

177. Като държим здраво в мисълта си тази разлика на нещата и делата и като знаем, че няма истинско добро освен добродетелта, произлизаща от страха Божий и любовта към Бога, и че няма друго същинско зло освен греха и отделянето от Бога, нека сега изследваме с пълно внимание имало ли е случай, когато Бог или Сам по Себе Си, или чрез някого друго да е причинил на някого от Своите светии такова зло? Такъв случай ти без съмнение никъде не ще намериш, защото никога не се е случвало друг да може да хвърли в грях някого, когато той не желае това зло и му се противи; и ако се е случвало, то е само с този, който сам в себе си е зачевал греха поради небдителното си сърце и развратената си воля. Така, когато дяволът искал да хвърли в това зло - греха, праведния Иов, то след като употребил против него всичките козни на своята злоба, лишавайки го от цялото му богатство, поразявайки със смърт децата му, а самия него покривайки от глава до пети с рани, които му причинявали нетърпима болка, все пак не успял да го опетни с грях, защото при всичко това Иов останал непоколебим “и нищо неразумно не изрече за Бога” /Иов. 1:22/ - не се склонил към богохулство.

178. Как обаче Сам Бог казва за Себе си: “Аз... правя мир и причинявам бедствия” /Ис. 45:7/, и Пророкът свидетелствува за Него: “Става ли в град злополука, която да не е допуснал Господ?” /Ам. 3:6/. С думата “злополука” /зло/ Свещеното Писание понякога обозначава прискърбни случки, не защото те в същината си са зло, а понеже се чувствуват като зло от ония, на които се пращат за полза. Защото Словото Божие, като говори на човеци, по необходимост говори с човешки думи и с човешки чувства. Както спасителното разрязване и обгаряне, които лекарят прави на страдащите от опасни болести, се смятат за зло от ония, които трябва да ги понесат, така и шпорите не са услада за коня, както и изправянето - за съгрешаващия. Всички дисциплиниращи строгости се струват горчиви за онези, които биват обучавани, както казва Апостолът: “Всяко наказание изпърво не се показва да е за радост, а за скръб, но отпосле за обучените чрез него то принася мирен плод на праведност”, и още: “Господ наказва когото обича; бичува всеки син, когото приема... Защото кой е тоя син, когото баща му не наказва?” /Евр. 12:11,6,7/ Така думата “зло” се употребява понякога със значение на прискърбни случаи, както например в следващото изречение: “Бог... съжали за злото, за което бе казал, че ще напрати върху тях, и го не напрати” /Ион. 3:10/. И още: “Ти си Бог благ и милосърден, дълготърпелив и многомилостив и съжаливаш за бедствието, в рус. превод: за човешките злини” /Ион. 4:2/, т. е. за скръбните лишения и бедствия, които Бог се виждал принуден да ни изпраща заради нашите грехове. За тях друг Пророк, знаейки колко те са полезни за някои, не от враждебно чувство към тях, а от желание за спасението им, се моли така: “Прибави им зло, Господи, прибави зло на земните славни” /Ис. 26:15 - по слав. превод/. И Сам Господ казва: “Ето аз ще напратя върху им нещастие” /Иер. 11:11/, т. е. скърби и разорения, та като бъде сега спасително наказан, народът да се принуди да се обърне най-после към Мене, след като дълго Ме е забравял през дните на своето щастие. Затова ние не можем да ги сметнем за същинско зло, щом те на мнозина служат за благо и ги водят към получаване на вечните радости. И тъй, нека се върнем към поставения въпрос - всичко, смятано обикновено за зло и причинявано ни от враговете или поразяващо ни по някакъв друг начин, не бива да се смята от нас за зло, а за нещо средно. И тогава то не ще бъде вече такова, за каквото го смята оня, който ни го е нанесъл с яростен дух, а ще бъде такова, каквото го е почувствувал претърпелият го. Затова, когато бъде причинена смърт на някой Свят човек, то не бива да се мисли, че му е нанесено зло, а нещо средно. Докато за грешника

тя е зло, за праведника се оказва упокояване и освобождаване от злини. “Смъртта е покой за праведния мъж, чийто път е скрит” /Иов. 3:23- по слав. превод/. Праведният човек не понася никаква щета от такава смърт, тъй като нищо ново и необичайно не се е случило с него, а онова, което е щяло да стане и по естествена необходимост. Той го е претърпял поради злобата на врага, но не без полза за вечния живот, защото дълга на човешката смърт, който той е трябвало да заплати по неизбежния закон на нашето сегашно съществуване, той е заплатил с богат плод на страдание като залог за голямо въздаяние за него.

179. Това обаче не обезвинява злодейците. Нечестивият беззаконник няма да остане ненаказан, задето със злодеянието си не е успял да причини съществена вреда на праведника. Защото търпението е добродетел на праведника и то доставя награда не на оня, който е причинил смърт или страдания, а на този, който търпеливо ги е понесъл. Затова, както оня заслужено ще понесе наказание за зверската си жестокост, така този, въпреки това не е претърпял никакво същинско зло, защото, като е понесъл търпеливо изкушенията и страданията с мъжеството на духа, той е превърнал всичко нанесено му със зло намерение в благо за себе си, за преумножаване на своето блаженство в бъдещия живот.

180. Така търпението на Иова придобило добра награда не за дявола, който го прославил със своите изкушения, а за самия Иов, който мъжествено ги претърпял. И на Иуда няма да бъде дарувано освобождение от вечните мъки, задето предателството му послужило за спасението на човешкия род. Защото трябва да се обръща внимание не на последствието на делото, а на разположението на извършващия го. Затова ние трябва да пазим неизменно твърдото убеждение, че никому не може да бъде причинено от друго зло, ако той сам не го привлече върху себе си чрез слабостта на сърцето си и чрез малодушието си, щом като и блаженият Апостол в един стих твърди същото: “Знаем, че на ония, които любят Бога и са призвани по Негова воля, всичко съдействува към добро” /Рим. 8:28/. Като казва “всичко съдействува към добро”, той обхваща тук заедно всичко - не само онова, което се смята за щастие, но и това, що се смята за нещастие. Така и на друго място същият Апостол казва, че е минал и през едното и през другото: “чрез оръжията на правдата в дясната и лява ръка, при чест и безчестие, при укори и похвали; смятат ни за измамници, но ние сме истинни;... огорчават ни, а ние винаги сме радостни; бедни сме, а мнозина обогатяваме” и т. н. /2 Кор. 6:7.8.10/. И тъй, всичко - както онова, което се смята за щастие и което Апостолът отнася към дясната страна с думите: “чест ... и похвали”, така и онова, що се смята за нещастие и което той изразява с думите “безчестие и укори”, отнасяйки го към лявата страна - всичко това за свършения човек става “оръжие на правдата”. Ако той понесе великодушно нанесеното му огорчение, като се сражава чрез самото това, т. е. като използва за оръжие самата нападка срещу него и чрез нея като с лък, меч и най-здрав щит се въоръжи против ония, които му я нанасят, тогава той проявява свършено търпение и мъжество, като грабва най-славното тържество със своята непоколебимост чрез същите вражески стрели, които смъртно го поразяват. И ако така, без да се превъзнася от щастие, нито да пада духом при нещастие, върви по правия царски път, той не ще бъде отклонен от това си мирно настроение на сърцето нито надясно, от обхваналата го радост, нито пък ще бъде блъснат наляво, от сполетялото го нещастие и прилив на скръб. “Голям е мирът у ония, които обичат Твоя закон, и за тях няма препъване”, свидетелствува св. Давид /Пс. 118:165/. А за ония, които при всяка сполетяла ги

случайност се променят съобразно със свойствата и различията си се казва: “Безумният се мени като месечината” /Сир. 27:11/. Така за съвършените и премъдрите е казано: “На ония, които любят Бога, всичко съдействува към добро”, а за слабите и неразумните се казва: “Всичко е противно за безумния човек” /Прит. 14:7 - по слав. прев./, защото нито от щастieto се ползува за свое благо, нито чрез нещастieto се поправя. За мъжественото понасяне на скърбите се изисква същата нравствена сила, каквато е нужна и за опазване на мярата в радостите. Несъмнено е, че онзи, когото коя да е от тези случайности изкарва от равновесие, не е силен против никоя от тях. Впрочем щастieto вреди на човека повече, отколкото нещастieto. Защото последното понякога против волята съдържа и смирява човека и довеждайки го до спасително съкрушение, или го предразполага да греши по-малко, или го принуждава съвсем да се поправи. А щастieto, като надига душата чрез пагубни, макар и приятни ласкания, хвърля при страшно разорение в праха ония, които поради своите успехи са сметнали себе си в безопасност.

181. Съвършените мъже са наречени иносказателно “двудесноръчни” в Свещеното Писание, какъвто бил Аод, който и с двете си ръце си служел като с десни, както пише в книгата на Съдии /3:5/. И ние можем да обладаваме духовно такова съвършенство, ако и щастieto, смятано за “дясно”, и нещастieto, наричано “ляво”, чрез добра и правилна употреба насочваме към дясната страна, тъй щото всичко, каквото и да се случи с нас, да бъде според Апостола “оръжие на правдата”. Във вътрешния си човек ние забелязваме две страни и тъй да се каже - две ръце. И никой от Светците не може да няма онази, която ние наричаме дясна, както и онази, която наричаме лява. Обаче съвършенството на неговата добродетел се вижда от това, че той и едната, и другата превръща в десница, като ги използва правилно. За да може по-добре да се разбере да какво става дума, ще кажа това: Светецът има дясна ръка, когато, проявявайки духовни успехи и горейки духом, той господствува над всички свои пожелания и похоти; когато бидейки свободен от всякакво дяволско нападение, той без всяко затруднение и мъчнотия отблъсква и отсича плътските страсти; когато, издигнал се над земята, той на всичко настоящо и земно гледа като на нетраен дим и празна сянка и го презира като нещо бързопреходно; когато с издигнатия си ум не само пламенно желае вечното бъдеще, но и съвсем ясно го вижда; когато най-действено се храни с духовни съзercания; когато ясно съзира като през отворена за него врата небесните тайнства; когато чисто и пламенно възнася молитви към Господа; когато, разпален от духовния огън, с целия устрем на душата си така се преселва в невидимото и вечното, че мисли така, сякаш вече не се намира в плът. Но светецът има и лява ръка: когато бива обхванат от бурята на изкушенията; когато се разпалва за плътски желания от приливите на похотните възбуди; когато се запалва за яростен гняв от огъня на раздражителните смущения; когато бива подбуждан от самопревъзнасяне към гордост или тщеславие; когато бива угнетяван от скръб, пораждаща смърт /2 Кор. 7:10/; когато се разстройва до крайност от нападите на злокознено униение; и тогава, когато след изстиване на духовната топлота, той се вцепенява от охлаждане и от някаква необяснима скръб, така че от него са отдръпват не само добрите помисли, създаващи вътрешна топлота, но и псалмопеенето, молитвата, четенето и килийното усамотение стават скучни за него и той започва да посреща всички оръдия на добродетелите с някакво необяснимо отвращение и нежелание. Когато прочее монахът бива нападнат от това, нека той знае, че го притеснява лявата страна.

И тъй, онзи, който не се превъзнесе от промъкнало се тщеславие по повод това, че принадлежи към дясната страна, както казахме, нито пък изпадне в отчаяние, борейки се мъжествено против онова, което спада към лявата страна, той и с едната, и с другата си ръка ще се ползува като с дясна, и като излезе победител и в едното, и в другото, ще получи палмата на победата - както от лявото, така и от дясното си състояние. Такава палма, както четем, е заслужил блаженият Иов, който за дясното си действуване бил увенчан с венец, когато, бидейки богат и знатен баща на седем синове, всекидневно принасял на Господа жертви за тяхното очистване, като искал да ги направи благоугодни и родствени не толкова на себе си, колкото на Бога; когато вратата му била отворена за всеки идващ; когато бил крака за хромите и око за слепите; когато с кожата на неговите овци били съгръвани рамената на немощните; когато бил баща на сираците и на вдовиците; когато дори в сърцето си не се радвал на гибелта на своя враг. Но същият Иов, действайки с лявата си ръка, тържествувал над бедствията с неподражаемо високо мъжество, когато, за миг лишен от седемте си сина, той не се измъчвал като баща от жестока скръб, а като раб Божий се успокоявал във волята на своя Творец; когато, станал от богат най-беден, от оholen - гол, от здрав - прокажен, от знатен - унижен и презрян, той запазил мъжеството на духа си неповредено; и когато най-после, лишен от цялото си наследство и всичките си имоти, той станал обитател на буницето и най-жесток изтезател на собственото си тяло, обирайки с черупка течашката от него гной и изваждайки с пръсти червеите от дълбочината на раните, покриващи всички части на тялото му. При всичко това той не изпаднал в ни най-малко похулване на Бога и в нищо не възроптал против своя Творец. Дори повече - без ни най-малко да се уплаши от това бреме на най-чувствителни изкушения, той дори дрехата си, покриваща тялото му, която единствено могла да бъде запазена от дяволско разграбване, понеже била на него - разкъсал и отхвърлил от себе си, като прибавил още и доброволна голота към онази, с която го бил поразил онзи най-лют грабител. Също и косите на главата си, които единствени от предишните признаци на славата му били останали още незасегнати, той остригал и хвърлил на своя мъчител, отсичайки така онова, което му бил оставил свирепият враг, изразявайки с небесен глас радостта от тържеството си над него: "Нима доброто ще приемаме от Бога, а злото да не понасяме? ... Гол излязох от утробата на майка си, гол ще се и завърна. Господ даде, Господ и взе; както беше угодно Господу, тъй и стана. Да бъде благословено името Господне!" /Иов. 2:10; 1:21/ Двудеснорък с право ще нарека и Иосифа, който при щастието бил любим за баща си, почтителен към братята си, благодарен на Бога, а при злощастията бил целомъдрен, верен на своя господар, най-кротък при затварянето му в тъмница, незлопаметен при обиди, благотворителен към враговете, а към своите завистливи братя - почти негови убийци, той бил не само нежно благоразположен, но и богато щедър. Такива люде и подобните на тях с право биват наричани двудесноръки, тъй като те и с едната, и с другата си ръка се ползват като с десница, и преминавайки през изброените от Апостола изкушения, като него могат да казват: "с оръжията на правдата в дясната и лява ръка, при чест и безчестие, при укори и похвали" и т.н. И ние ще бъдем двудесноръки, когато и нас не ни променят нито изобилието, нито оскъдността на временните блага, и нито едното, нито другото ни хвърля в отчаяние и ропот. Нека и в единия, и в другия случай да въздаваме еднакво благодарност Богу, извличайки еднакъв плод и от щастието, и от нещастията. Тогава и ние ще бъдем такива, какъвто е бил истинският двудесноръчник - Апостолът на езичниците, който е засвидетелствувал

за себе си: “Научих се да се задоволявам с каквото имам; знам да живея и в оскъдност, знам да живея и в изобилие; научен съм на всичко и всякак, и сит да бъда, и глад да търпя, и в обилие да бъда, и в лишение. Всичко мога чрез Исуса Христа, Който Ме укрепява”. /Фил. 4:11-13/.

182. Както казахме, изкушението бива двойко - чрез щастие и чрез нещастие. Причината пък, поради която биват изкушавани хората, е тройка: в повечето случаи това става за изпитание, понякога - за исправление, а често пъти и като наказание за греховете ни.

Така за изпитание, както четем, понесли като Иов безбройни скърби и блаженият Авраам, и мнозина светци. По същата причина и иудейският народ бил подлаган на изпитания в пустинята, както Моисей казва във Второзаконие: “И помни целия път, по който те води Господ, Бог твой, по пустинята ето вече четиридесет години, за да те смири, да те изпита и узнае какво има в сърцето ти, ще пазиш ли заповедите Му, или не” /Второзак. 8:2/. Така и в Псалтира се напомня: “При водите на Мерива те изпитах” /Пс. 80:8/. А че Иов именно заради това бил подложен на всичко онова, що понесъл, за това Сам Бог свидетелствува с думите: “Съда Ми ли искаш да обориш, да Ме обвиниш ли, та себе си да оправдаеш?” /Иов 40:3/.

А това става за исправление тогава, когато Господ, смирявайки Своите праведници за някакви малки и леки грехове или пък за превъзнасяне със праведността си, ги подлага на разни изкушения, та като ги очисти през този живот от всяка сквернота на помислите и като изгори всяка скрита в тях нечистота /Ис. 1:25/, да ги представи на бъдещия изпит подобни на чисто злато, без да допуска да остане в тях нещо, което по-късно, при огненото изпитание на съда да трябва да се очисти чрез наказателно горение. В този смисъл е казано: “Много са скърбите на праведника, но от всички тях Господ ще го избави” /Пс. 33:20/. Също така: “Сине мой, не презирай наказанието от Господа и не отпадай духом, когато те изобличава. Защото Господ наказва, когато обича; бичува всеки син, когато приема. Ако търпите наказание, Бог постъпва с вас като със синове. Защото кой е този син, когато баща му не наказва? Ако пък оставате без наказание, на което всички станаха съучастници, тогава вие сте незаконни деца, а не синове” /Евр. 12:5-8/. И в Откровението Бог казва: “Които Аз обичам, тях изобличавам и наказвам” /Откр. 3:19/. Към такива под образа на Иерусалим пророк Иеремия отправя от Божие лице такива думи: “Аз съвсем ще изтребя всички народи, между които те пръснах, а тебе не ще изтребя: Аз ще те наказвам с мярка, но ненаказан не ще те оставя” /Иер. 30:11/. За такова спасително исправление се моли св. Давид, като казва: “Изкуси ме, Господи, изпитай ме; разтопи моите вътрешности и моето сърце” /Пс. 25:2/. Също и пророк Иеремия, разбирайки спасителността на такова изкушение, възкликва: “Наказвай ме, Господи, но по правда, а не в гнева Си” /Иер. 10:24/. Също и Исаия: “Ще Те славя, Господи! Ти ми беше гневен, но отвърна гнева Си и ме утеши” /Ис. 12:1/.

Удари и изкушения се изпращат и поради грехове. Така Господ заплашва, че ще изпрати такива удари на Израилския народ: “Ще напратя върху им зверски зъби и отрова от земни влечуги” /Второзак. 32:24/. И в Псалмите се казва за тях: “Много са скърбите на нечестивеца.” Също и в Евангелието: “Ето, ти оздравя; недей греши вече, за да не те сполети нещо по-лошо” /Иоан. 5:11/.

Има и четвърта причина, поради която се пращат страдания на някои, както знаем от Писанието, а именно, за да се явят чрез това славата и делата Божии. Така в

Евангелието Господ казва за слепородения: “Нито тоя е съгрешил, нито родителите му, но това стана, за да се явят делата Божии върху него” /Иоан. 9:3/, и за болестта на Лазаря: “Тази болест не е за умирање, а за слава Божия, за да се прослави чрез нея Син Божи” /Иоан. 11:4/.

Има и други видове Божии въздаяния, които поразяват някои люде, надминали най-висшата степен на злото; на тях са били осъдени, както четем, Датан, Авирон и Корей, а особено ония, за които Апостолът казва: “Затова Бог ги предаде на срамотни страсти..., на извратен ум - да вършат онова, що не прилича” /Рим. 1:26,28/. Това наказание трябва да се смята за по-тежко от всички други. Тъкмо за такива Псалмопевецът казва: “За човешкия труд ги няма, и на удари с другите люде не се излагат” /Пс. 72:5/, защото не заслужават да бъдат спасени чрез посещение Господне и да получат изцеление чрез временни наказания, като “Дошли до безчувствие, те се предадоха на разпътство и ненаситно вършат всякаква нечистота” /Еф. 4:19/. Така поради ожесточението на сърцето си от дългоременно пребиваване в непрестанно грешене те задминават всички мерки на очистване и въздаяние през твърде краткия срок на тукашния живот. Тях словото Божие укорява и чрез пророк Амос: “Извършвах сред вас разрушение, както Бог разруши Содом и Гомора, и вие бяхте изтеглени като главня из огън - и при все това не се обърнахте към Мене, казва Господ” /Ам. 4:11/, и чрез Пророк Иеремия: “Погубвам Моя народ, но те не се връщат от своите пътища” /Иер. 15:7/, и на друго място: “Ти ги поразяваш, а те не усещат болка, Ти ги изстребваш, а те не искат да се вразумят; направили са лицата си потвърди от камък - не искат да се обърнат” /Иер. 5:3/. Така най-после Господ като най-опитен лекар, след като е изчерпил всички спасителни лекарства, като вижда, че не остава вече никакво целебно средство, което да може да се употреби за раните им, сякаш надвит от многото им неправди и принуден да отстъпи от милостивите Си наказания, възкликва: “Ще отнема ревността Си от тебе и ще почина, и вече няма да се грижа” /Иез. 16:42 - по слав. прев/. А за другите, чието сърце още не е закоравяло от често грешене, които още не са заслужили такова най-жестоко и изстребително наказание, а са годни да приемат вразумително наказание за спасение, казва: “Ще ги вразумя, като им дам да чуят за застрашаващата ги скръб” /Ос. 7:12 - слав./.

183. Как да се придобие и запази търпение и благодушие? Истинско търпение и благодушие не може нито да се придобие, нито да се запази без сърдечно смирение. Когато търпението изхожда от този източник, тогава за избягване на скръб от неприятности не ще бъде нужно нито да се заключваме в килията, нито да се укриваме в пустинята. Опирайки се в дълбината на душата си върху добродетелта на смирението - своята родителка и пазителка, то вече не се нуждае от външни подкрепления. Затова, ако ние се разтревожим поради някоя внезапна неприятност, това ясно показва, че в нас основите на смирението не са здраво укрепени и нашето вътрешно здание се подлага на разрушително разтърсване при нападение дори и на най-малката буря. Търпението е похвално и достойно за удивление не тогава, когато вътрешното спокойствие е опазено и не се разтърсва от никакви вражески стрели, а тогава е величествено и славно, когато остава непоклонимо при устрема на буря от изкушения върху него. И колкото повече наглед то бива съкрушавано и разтърсвано, толкова повече укрепва; и толкова повече се изостря, колкото на вид се притъпява. Защото на всички е известно, че търпението е получило името си от понасяне на прискъръбности, и затова никой не може да бъде провъзгласен за търпелив освен онзи, който понася без тревога всичко, което му бива

причинявано. И за това именно той напълно заслужено е хвален от Соломон: “Дълготърпелив е по-добър от храбър, и който владее себе си, по-добър е от завоевател на градове” /Прит. 16:32/, и още: “У търпелив човек разум много, а лютият изказва глупости” /Прит. 14:29/. И тъй, когато някой, претърпял внезапна беда, пламва от огъня на гнева, то нанесеното му оскърбление трябва да се смята не за причина на този му грях, а само за повод за разкриване на скритата в него гневна болест, според смисъла на притчата на Спасителя за двете къщи. Едната от тях била построена на скала, а другата върху пясък. На двете къщи с еднаква сила наблягали стремителните води и ветрените бури, обаче с нееднакви последици. Онази къща, която била построена върху твърд камък, не претърпяла никаква вреда от силния напор, а тази, която била построена върху подвижен пясък, веднага рухнала. И то рухнала очевидно не защото била подложена на ударите на устремените върху нея от наводнението вълни, а защото била неразумно построена върху пясък. Така и Светият човек се отличава от грешника не по това, че не бива изкушаван с толкова силни изкушения като него, а с това, че не бива побеждаван дори от големите изкушения, докато онзи пада и под малките. И както казахме, мъжеството на праведника не би било похвално, ако той излизаше победител без да е бил изкушаван; пък и място не щеше да има за победа, ако нямаше вражеско нападение. Защото “блажен е оня човек, който търпи изкушение, защото, след като бъде изпитан, ще получи венеца на живота, що Бог е обещал на ония, които Го обичат”/Иак. 1:12/И според Апостол Павел “силата Божия” не в покой и в утехи, а “в немощ се напълно проявява” /2 Кор. 12:9/. Защото Бог така е казал на Иеремия: “И ето, аз те поставих днес като укрепен град, като железен стълб и като медна стена против цялата тая земя, против царете на Иуда, против князете му, против свещениците му и против народа на тая земя. Те ще воюват против тебе, ала не ще те надвият, защото аз съм с тебе” /Иер. 1:18-19/. /Събес. 18,13/

184. Искам да ви представя поне два примера за такова търпение. Първият от тях е проявила една благочестива жена, която, желайки да се усъвършенствува в добродетелта на търпението, не само че не избягвала изкушенията, но дори търсела да бъде огорчавана и колкото и да била оскърбявана, не падала поради това. Тази жена живеела в Александрия, произликала от знатен род и благочестиво служела на Бога в оставения и от родителите дом. Веднъж тя отишла при приснопаметния архиепископ Атанасий и го помолила да ѝ даде да издържа и обслужва някоя от издържаните от църквата вдовици. “Дай ми - казала тя, - една от сестрите, за да я утешавам.” Първосветителят похвалил това добро намерение на жената и усърдието ѝ към милосърдна дейност и наредил да изберат измежду всички вдовици такава, която да превъзхожда всички по нравствената си честност, съдържаност и обноски, та щедрото желание на жената да не бъде потиснато от злината на облагодетелствуваната от нея и тя да не бъде оскърбена от злонравието на последната за да не пострада вярата ѝ. Като получила такава избраница, тя я завела у дома си и почнала да ѝ услужва във всичко. Но след като видяла нейната скромност и тихост и понеже получавала всеки миг от нея почтителна благодарност за делото на своето човеколюбие, тя подир няколко дни пак дошла при споменатия Първосветител и му казала: “Аз молих да наредиш да ми дадат такава вдовица, която аз да утешавам и на която да служа с пълно послушание.” Отначало той не разбрал смисъла на тия думи и какво иска жената и помислил, че просятата ѝ била пренебрегната поради безгрижието на надзирателя на вдовицата. Затова, не без душевно смущение, той попитал за причината на такова забавяне.

Отговорили му обаче, че при нея е изпратена най-добрата измежду всички вдовици. Тогава Първосветителят се досетил какво търси онази мъдра жена и заповядал да`и дадат най-негодната, която задминавала всички по гневливост, свадливост, невъздържаност, бързивост и суетност. Когато намерили и дали такава, тя влязла у дома си и с такава и дори много по-голямо усърдие почнала да`и служи така, както служела на първата. Като благодарност за такива услуги тя обаче получавала от нея само оскърбления и недостойни ругатни, злословия и обиди. Укорявайки я с язвителност, тя роптаела, задето онази я измолила от архиепископа не за нейно спокойствие, а за мъчение, и задето я превела от спокоен към по-тежък живот, а не обратното. В оскърбленията си дръзката жена отивала понякога дотам, че не сдържала дори ръцете си, докато господарката удвоявала за това смирената си услужливост, като се учела да побеждава яростта и не чрез съпротивяване, а чрез още по-смирено подчиняване себе си на нея, и да укротява беснуването и с човеколюбива кротост. След като чрез такива опити се утвърдила напълно в търпението и постигнала съвършенство в желаната добродетел, тя пак отишла при споменатия Светител да му благодари за мъдрия му избор и за собственото си благотворно обучение. Задето той, напълно в съгласие с нейното желание,`и определил най-достоината учителка, която чрез непрестанни оскърбления ежедневно я укрепвала в търпението, тъй че тя достигнала до самия връх на тази добродетел. "Най-после ти, Владико, ми даде да утешавам такава жена, каквато именно желях да имам; защото онази, първата, със своето почтително отношение успокояваше и утешаваше повече мене, отколкото аз нея." Достатъчно е това да се каже за жените, та чрез спомена за този случай не само да се назидаваме, но и да се засраим, тъй като смятаме, че ако не се скрием в килията си, не можем да опазим търпението си. /Събес. 18,14/

185. Сега нека предложим друг пример на търпение в лицето на Авва Пафнутий, който живеел в пълно усамотение в знаменитата Скитска пустиня, в която той сега е свещеник. Още като млад монах той просиял с такава благодатна святост, че дори великите мъже от неговото време се учудвали на преуспяването му и при все че той бил най-млад от всички, сравнявали го със старците и решили да го причислят към тях. Когато се разгласило за това, завистта, която някога подбудила против Иосифа душите на братята му, разпалила и против него с отровния си огън одного от скитските братя, който намислил да обезобрази красотата му с някакво петно на безславие. Затова, като изчакал време, когато Пафнутий в неделен ден отишъл на църква, той като крадец влязъл в килията му, скрил там между плетениците от палмови клонки една своя книга и след това спокойно отишъл на църква, доволен от хитростта си. След завършването на неделната служба той пред всички братя заявил на св. Исидор, който бил тогава свещеник, че една книга е открадната от килията му. Тая жалба така смутила всички, и особено свещеника, че те не знаели какво да помислят и предприемат, поразени от такова нечувано престъпление. Тогава обвинителят поискал да бъдат задържани всички братя в църквата, а няколко да бъдат пратени да претърсят всички килии. Когато тримата определени от свещеника старци претърсили другите килии и стигнали до килията на Пафнутия, те намерили в нея скрита между палмовите плетеници книгата, която клеветникът бил скрил там, и като я взели, донесли я веднага в църквата и я сложили пред всички. При все че Пафнутий бил с чиста съвест уверен, че не е извършил никакъв грях, той все пак, сякаш че бил виновен в кражбата, се предал на съда на старците, като изявил готовност да понесе каквото му бъде отредено и просел да се даде

място на неговото покаяние. Той нищо не казал за свое оправдание, като поради срамежлива скромност се опасявал да не би в старанието си с думи да умие петното на крадливостта, да се подложи освен това и на обвинение в лъжа, тъй като никой и не предполагал нещо друго освен това, което било установено. След като привършило разискването и било взето решение за него, той излязъл от църквата и без да пада духом, поверил себе си на съда на Самия Бог и почнал да принася покаяние, удвоявайки молитвите с обилни сълзи и устройвайки строго поста си, той в крайно смирение на духа се простирал ничком пред всички. След като в продължение на почти две седмици той подлагал себе си на всякакво съкрушение на плътта и духа, най-после рано сутринта в един съботен или неделен ден дошъл в църква, не за да приеме Светото Причастие, а за да се простре ничком пред вратите и смирено да моли за прощение. Тогава Бог, Свидетелят и Познавачът на всичко тайно, който не допущал вече той сам да се съкрушава и да бъде безчестен от другите, накарал дявола (клеветника) сам да обяви онова, с което този изобретател на зло, безчестен крадец на собствената си вещ, хитър обезчестител на чуждата слава, бил извършил без свидетели. Обхванат от най-лют бяс, той сам разкрил всички хитрости на своето скрито престъпление и така онзи, който бил внушил престъплението и козните, същият той станал и негов предателски разгласител. После този нечист дух така силно и продължително измъчвал нещастния брат, че не могли да го очистят от него не само молитвите на другите тамошни светци, които имали Божествения дар на властвуване над бесовете, но дори особената благодат на Исидора Пресвитера не изгонила този най-лют мъчител, при все че по щедростта на Господа му била дарувана такава сила над бесовете, че бесноватите не успявали да стигнат до вратата му и вече получавали изцеление. Това станало така, защото Христос Господ запазвал тази слава за Пафнутия, та престъпникът да бъде изцерен само с молитвите на онзи, против когото кроял козни, и да получи прощение за греха си и освобождение от сегашното наказание, като призове името на оногова, чиято слава той, като завистлив враг, се надявал да затъмни. /Събес. 18,15/

186. Две причини ме подбудиха да разкажа този случай. Първата, щото като мислим за непоклатната твърдост на този мъж, и ние да проявяваме толкова повече невъзмутимост и търпение, колкото по-малки клевети претърпяваме от врага. Втората причина е тази, щото да добием от това твърдата убеденост, че не можем да се предпазим от бурята на изкушенията и от дяволските нападения, ако цялата охрана на нашето търпение и цялата си надежда за това поставяме не в силите на вътрешния ни човек, а в ключалките на келията си или в пустинното усамотение, или пък в общуването ни със Светии, и изобщо в нещо извън нас. Защото, ако Господ, Който е казал в Евангелието: “Царството Божие вътре във вас е” /Лук. 17:21/, не укрепи нашия дух със силата на Своето застъпничество, ние напразно ще се надяваме да победим нападенията на въздушния враг с помощта на живеещите в нас люде или да ги отклоним от себе си чрез разстояние по място (т. е. като се отдалечим в пустиня), или пък да не ги допуснем до себе си, като се укрием със стени и покрив (т. е. като се заключим в килията). Защото св. Пафнутий имал всичко това, и все пак изкушителят намерил достъп да го нападне. Този най-зъл дух не могъл да бъде отблъснат нито от охраната на стените, нито от уединението на пустинята, нито от застъпничеството на толкова Светии в онова общество. И тъй като този Божи раб светец възлагал надеждата на сърцето си не на нещо външно, а на Самия Съдия на всичко съкровено, той не могъл да бъде разстроен от козните на това нападение. А също и онзи, когото завистта

подтикнала към такова престъпление, нали и той се ползувал от благотворността на пустинята, от охраната на отдалеченото жилище и от общение с блажения Авва Исидор Пресвитер и с толкова други светии? И все пак, щом дяволската буря намерила, че е построен върху пясък, тя не само че нанесла силен удар на неговото жилище (на вътрешното му устройство), но и съвсем го разрушила. Затова нека престанем да търсим основите на своя невъзмутим вътрешен мир вън от себе си и да не очакваме, че немощите на нашето търпение могат да бъдат подпомогнати от чуждото търпение. защото както “Царството Божие е вътре в нас”, така и “врагове на човека са неговите домашни” /Мат. 10:36/. А никой не ми се противи повече от моето собствено чувство, което ми е най-близкият домашен. Нека побързаме да внимаваме над себе си, та нашите домашни врагове да не могат да ни наранят. Защото когато нашите домашни не въстават срещу ни, тогава и Царството Божие пребъдва в нас чрез невъзмутим душевен мир. И ако преценим грижливо причините за онова, което става в нас, то ще се окаже, че аз не мога да бъда уязвен от никого, дори от най-зложелателния човек, ако сам не възставам против себе си чрез немирността на сърцето си. Затова, ако бивам уязвяван, причината за туй не е във външното нападение, а в моето нетърпение. Така твърдата храна бива полезна за здравия, а вредна за болния. Тя не може да навреди на онзи, който я приема, ако неговата немощ не и придаде сила да му нанесе вреда. /Събес. 18,16/

8.

За Божията благодат и свободната воля като производители на духовния живот

187. Ние винаги трябва да бъдем твърдо уверени, че не можем да постигнем съвършенството само чрез своите усилия и подвизи дори ако се упражняваме неуморно във всяка добродетел. Сами по себе си човешките усилия не могат да имат такава цена и сила, че да издигат на висотата на светостта и блаженството, ако Сам Господ не ни съдействува и не насочва сърцето ни към онова, което е полезно за нас. Затова ние всеки миг трябва да възкликваме към Бога заедно с Давида: “Утвърди крачките ми по Твоите пътища, да не се поклатят стъпките ми” /Пс. 16:5/, та Той, невидимият Управител на човешкия дух, да насочва нашето произволение към добродетелта, тъй като то е по-склонно към порока - било поради незнаене на доброто, било поради измама от страстите. Това много ясно е изразено чрез Пророка в един псаломски стих: “Блъснаха ме силно, за да падна, ала Господ ме подкрепи” /Пс. 117:13/. В първата половина на стиха е посочена колебливостта на нашата воля; а във втората - винаги готовата за нас помощ от Господа, Който всеки път, щом почнем да се поклащаме, простира към нас ръцете Си, поддържа ни и ни утвърдява, та да не би иначе, предоставени на своеволието си, да паднем окончателно. Така никой праведник няма в себе си достатъчно сили, за да придобие праведност; той непрестанно се клати и всеки миг може да падне. Затова Божията милост го подкрепя с ръката Си, та да не би иначе, подложен на падение поради слабостта на волята си, да загине напълно. /Събесед. 3,12/. И кой може да бъде толкова самонадеян и сляп, та да мисли, че няма нужда от непрестанното Божие съдействие, щом Сам Господ ни учи ясно в Евангелието: “Както пръчката сама от себе си не може да дава плод, ако не бъде на лозата, тъй и вие, ако не бъдете в Мене;.. защото без мене не можете да вършите нищо” /Иоан. 15:4-5/? Колко

неразумно и дори светотатствено е да присвояваш някакви добри дела на собствените си усилия, а не на Божията благодат и съдействие, щом Господнето изречение свидетелствува, че без Неговото съдействие никой не може да принася духовни плодове! /Събесед. 3,16/

188. Затова вярваме, че както началото на доброто разположение се полага у нас по особено Божие внушение, така също и извършването на добродетелите ни се дава пак от Него; а нашето дело се състои в това, щото с по-голяма или с по-малка готовност да се покоряваме на Божието внушение и да приемаме Неговата помощ. Ние заслужаваме награда или справедливо наказание според това дали нехаем или с благоговейна покорност се грижим да се съобразяваме с Божиите разпореждания и с Неговата промисъл, която е разпростряна над нас по Неговото благостно благоволение. Това е изразено съвсем ясно при изцеляването на Иерихонските слепци. Господ минал покрай тях с благодатта на Божествената си промисъл и снизхождение. Това, че те викали: “Помилвай ни, Господи, Сине Давидов” /Мат. 20:31/ - е дело на тяхната вяра и упование; а пък самото им проглеждане е дар от Божието милосърдие. /Събес. 3,19/

189. Земяделецът, макар и много да се труди над обработваната земя, не може да очаква изобилен плод, ако върху нея не падне благовременен дъжд и липсва благоприятно време. Както прочее на ленивите земеделци, които не се стараят да обработват земята си, Бог не дава плод, а и трудолюбивите не виждат полза от ежечасните си грижи, ако Божието милосърдие не ги подпомага, така и в делото на живота по Бога са нужни собствени усилия, но ако Божията благодат не помогне, в нищо не ще успеем. Признай прочее, че Бог е началният Причинител на само на добрите дела, но и на добрите помисли. Той и ни внушава Своята Свята воля, и ни дава сила и удобен случай да изпълним онова, което правилно желаем: “Защото всяко добро даяние и всеки съвършен дар иде свише, като слиза от Отца на светлините” /Иак.1:17/. /Събес. 13,3/

190. Волята Божия винаги желае щото създаденият от Него човек да не загине, но да живее вечно. Ако Бог забележи в нашето сърце поне искра на разположение към доброто, Той по Своето добросърдечие не ще допусне тя да угасне. Като желае всички да се спасят и стигнат до познание на истината, Той всякак спомага тя да се превърне в пламък. Благодатта Божия е близка до всички: тя всички без изключение призовава към спасение, та да стигнат до познаване на истината; затова казва: “Дойдете при Мене, всички отрудени и обременени, и Аз ще ви успокоя” /Мат. 11:28/. /Събесед. 13,7/

191. За човешкия ум е непонятно как така това спасение зависи и от нашето желание (понеже е казано: “Ако поискате и Ме послушате, ще ядете земните блага” /Ис. 1:19/, и заедно с това то е дело “Не на оногова, който желае, нито на оногова, който тича, а на Бога, Който милва” /Рим. 9:16/). Как така Бог ще въздаде всекому според делата му и заедно с това Той е, Който ни прави да искаме и да действуваме по добра воля /Фил. 2:13/? Защо, като ни заповядва: “Направете си ново сърце и нов дух” /Иез. 18:31/, заедно с това се казва: “Ще вложа в тях нов дух, ще взема каменото им сърце и ще им дам сърце от плът” /Иез. 11:19/. Да се разрешат тези съмнения не ще бъде трудно, ако помним, че в делото на спасението участвуват както Божията благодат, така и нашата свободна воля, и че човек, при все че може да желае добродетелност, то за да изпълни това свое желание, винаги ще се нуждае от Божията помощ. Така и за болният не е достатъчно само да има желание да оздравее, а трябва и Бог - Подателят на живота - да му даде сили за възстановяване на здравето му. За да се уверим напълно в това, че

добрите желания, възникващи от дадената ни от милосърдния Творец природна способност, могат да се изпълнят само при Божията помощ, достатъчно е да си спомним думите на Апостола: “Желание за добро има у мене, но да го върша, не намирам сили” /Рим. 7:18/. /Събесед. 13,9/

192. Мнозина питат кога действа у нас благодатта - тогава ли, когато се проявява у нас доброто желание, или пък доброто желание се проявява тогава, когато ни посети Божията благодат? Опитът оправдава и едното, и другото. Савел и митарят Матей не пожелали сами, а пожелали по призвание (т. е. след като били повикани от Господа). Закхей пък и разбойникът на кръста със своето желание изпреварили делото на благодатта. Така и трябва да предположим: когато Бог вижда, че ние искаме да се склоним към доброто или сме охладнели към него, тогава Той ни отправя спасителни внушения, чрез които се образува или възобновява доброто разположение. /Събесед. 13,11/

193. Не бива да се мисли, че човешката природа е способна само на зло. Творецът е посял в душите ни семената на всички добродетели, но за да произрастат, нужни са въздействия от страна на Бога, обаче така, че у човека винаги остава свободната воля да приема или да не приема тези благодатни въздействия. Ако устройването на нашето спасение съвсем не зависеше от нас, Апостолът не би казал: “Със страх и трепет вършете вашето спасение”; но ако пък всичко зависеше само от нас, той не би прибавил: “Бог е, Който ви прави да искате и да действувате според благата воля” /Фил. 2:13/. Благодатта Божия изпреварва, както казва Пророкът: “Моят Бог, Който ме милва, ще ме превари” /Пс. 58:11/, но тя и следва нашата воля, поради което е казано: “И сутрин рано молитвата ми Те изпреварва” /Пс. 87:14/. /Събес. 13,12/

194. Благодатта Божия винаги насочва нашата воля към добрата страна, но така, че изисква или очаква и от нас съответни усилия. За да не даде своите дарове на безгрижни люде, тя търси случаи, с които да ни пробуди от хладното безгрижие; и за да не бъде безпричинно щедрото раздаване на дарове, тя ги дава едва след като ние ги пожелаем и се потрудим за тях. При всичко това обаче благодатта винаги се дава даром, защото и за малките наши усилия ни се въздава с безмерна щедрост. Затова, колкото и големи да са човешките трудове, всички те не могат да направят така, че тя да бъде получена по друг начин. Апостолът на езичниците при все че казва: “Повече от всички тях (Апостолите) се потрудох”, обаче прибавя, че тези трудове принадлежат не на него, а на “Божията благодат, която е с мене” /1 Кор. 15:10/. Така с думата “потрудох се” той изразява усилията на своята воля; с думите “не аз, а Божията благодат” изразява Божието съдействие, а с думата “която е с мене” показва, че благодатта му съдействувала, не тогава, когато стоял празен и безгрижен, а тогава, когато се трудел. /Събесед. 13,13/

195. Бог урежда нашето спасение по най-различни и непостижими начини: у онези, които желаят и търсят спасението, Той засилва това желание, а у тези, които нямат желание, възбужда го; Той ни подпомага в изпълняването на спасителните ни желания, вдъхва ни такива или ги утвърждава. Затова в молитвите си ние Го наричаме и Покровител, и Спасител, и Помощник. Като най-нежен Отец и състрадащ лекар Той върши всичко у всички: у едни поражда началото на спасението и възпламенява усърдие към Себе Си, у други довежда до края делото и добродетелите - до съвършенство; едни Той удържа от близко падение, а на други дава случаи и удобства за спасение; на едни, които желаят и се стремят, Той помага, а други, които не желаят и

се противят, привлича и скланя към добро разположение: навсякъде върши всичко - възбуждайки, съдействайки и утвърждавайки, - но без да нарушава дадената ни от Самия Него свобода. /Събес. 13,18/

9.

За молитвата

/Събесед. 9/

196. Трябва да си поставим като първа цел и връх на съвършенството непрестанната молитва, която се крепи върху умиротворената душа и чистото сърце, за постигането на които ние измъчваме тялото си и съкрушаваме сърцето си. Връзката между всички тези подвизи и молитвата е неразривна и взаимна. Защото както редът на тези добродетели води към съвършена молитва, така и сами те не могат да останат твърди и постоянни, ако молитвата не ги възглави и увенчае. Както без тях не може да се придобие и доведе до съвършенство тази непрестанна, чиста и невъзмутима молитва, за която говорим, така и тези добродетели, които вървят напред в устрояването на живота по Бог, не могат да се проявят в съвършенство без незаспиваща молитва. Затова ние не бихме могли да пристъпим направо към разсъждаване на силата на молитвата, увенчаваща зданието на всички добродетели, ако преди това не посочим и разгледаме всичко, което трябва да се отстрани или приготви с оглед на нейното придобиване. С други думи, според смисъла на Евангелската притча /Лук. 14:28-30/, трябва първо да изчислим и съберем всичко, потребно за построяването на тази най-възвишена духовна кула. Обаче, макар и да бъде приготвено всичко това, то няма да послужи за работа както трябва, и няма да допусне правилното достигане до най-горните върхове на съвършенството, ако преди това след изнасянето на всяка порочна нечистота и изхвърляне на отпадъците и мъртвата смет на страстите върху живата и твърда земя на нашето сърце не бъде поставена най-здравата основа на простотата и смирението, като Евангелския камък /Лук. 6:48/, върху която да може да се издигне тази кула на духовните добродетели така, че да стои непоклатимо и да издига главата си до най-големите висоти на небето, разчитайки на своята здравина. А когато тя бъде съградена върху такава основа, тогава нека да вали проливният дъжд на страстите; нека като стенобойни машини напират стремителните реки на гоненията; нека вилнее свирепата буря на враждебните духове - кулата не само че няма да рухне, но и не ще почувствува дори тяхното приближаване.

197. Затова да може молитвата да се възнеса с нужната топлина и чистота, ето какво е необходимо да се спазва непременно: първо, трябва напълно да се отстрани всякаква грижа за плътските неща; след това не бива никак да се допуска не само загриженост за някоя работа или случай, но дори и споменът за тях, а също така трябва да се пресекат развлеченията, пустословието или многословието и шегите, а най-вече трябва съвсем да бъде потиснато всяко смущение от гняв и скръб и от корен да бъде изтръгнато всяко гибелно възбуждение на плътската похот и влечение към сребролюбие. След пълното изхвърляне и отстраняване на тия и подобни пороци, открити и за човешките погледи, и след такова предварително изчистване на всичко, завършено с чистота и непорочност, трябва най-напред да се положи непоклатимата основа на дълбокото смирение, която да има сили да удържи кулата, възлизаща до самите небеса. След това върху тази основа трябва да се издигне зданието на духовните

добродетели, и духът да се сдържа от всякакво несигурно блуждаене, та по такъв начин духовният поглед малко по малко да почне да се издига до съзерцание на Бога. Защото онова, което душата е възприела в себе си преди молитвеното време, неизбежно ще ни идва на ум и по време на молитвата, внасяно там чрез ръката на спомена. Затова, каквито желаем да бъдем през време на молитвата, такива трябва да приготвим себе си и преди то да е настъпило; и каквото не бихме искали да се промъкна в нас, докато се молим, него трябва да побързаем да изгоним от тайните кътчета на сърцето си, та да можем да изпълним заповедта на Апостола: “непрестанно се молете” /1 Сол. 5:17/.

198. Нашият ум сполучливо може да бъде сравнен с едно крайно леко перце или пух, който, ако е сух, и при най-слабото подухване на вятъра обикновено се издига поради лекотата си на голяма височина; а пък ако е отежнял от някаква влага, той, вместо да се издига във въздуха, от тежестта на получената влажност пада долу и прилепва към земята. Така и умът ни, ако не бъде обременен от привмъкнали се в него страсти и светски грижи и ако не бъде повреден от влагата на гибелната похот, то бидейки лек по силата на естествената си чистота, при най-слабия повей на духовно размишление се издига нагоре и напушайки долното и земното, възнася се към небесното и невидимото. Затова именно Господните заповеди ни внушават: “Внимавайте над себе си, да не би сърцата ви да бъдат отегчавани от преядане, пиянство и житейски грижи” /Лук. 21:34/. И тъй, ако желаем молитвите ни да проникват не само до небесата, но и по-горе от тях, нека се постареем да възведем ума си до естествената му лекота, като го очистим от всички земни пороци и от всяка влага на светските страсти, та молитвата му, необременена от никаква чужда тежест, лесно да се издига към Бога.

199. Обърнете внимание на причините, които Господ посочил като отегчавачи нашия ум. Той не посочил нито прелюбодеянието, нито блудството, нито убийството, нито богохулството, нито грабителството, които всички признават за смъртни грехове, заслужаващи осъждане, а посочил преяждането, пиянството и грижите за тоя свят, от които не само никой от светските хора не се пази и не ги смята за осъдителни, но - срамно е да се каже - дори някои отрекли се от света си позволяват такава “прохлада”, без да виждат в нея нито вреда, нито беда за самите себе си. Впрочем тези отегчавачи душата, отделяйки я от Бога и притискайки я към земята страсти - ако ги разбираме буквално - лесно могат да бъдат избегнати особено от нас, които сме тъй отдалечени от всякакво сношение със света и нямаме съвсем никакъв случай да се намесваме в тези видими грижи, пиянство и преяждане. Има обаче и едно друго преяждане и пиянство - духовното, което трудно се избягва, а също и една друга загриженост и скръб за тоя свят, които обхващат и нас, отреклите се напълно от всякакъв имот, въздържачи се от вино и всякакво преяждане и пребиваващи в пустинно усамотение. Под това аз разбирам угаждането на плътта, привързаността и страстите, от които, ако не очистим себе си, то и без да се опиваме с вино и без изобилни ястия, сърцето ни ще бъде отегчавано от пиянство и от несравнимо по-вредно пресищане. И само онзи, чийто ум, освободен от веригите на всички страсти, се умиротвори дълбоко, и чието сърце най-здро и с пълен устрем се привърже към Бога като към върховно благо, може в съвършенство да изпълни заповедта на Апостола: “Непрестанно се молете”.

200. Мисля, че всички видове молитва не могат да бъдат обхванати без особено сърдечно съкрушение, душевна чистота и просвещение от Св. Дух, защото те са толкова на брой, колкото различни състояние и настроения могат да се породят в една или във

всички души. Колкото повече умът преуспява в чистотата и според характера на състоянието, в което той изпада или от случаите или по силата на своите вътрешни подвизи, той се издига обновен и във всички такива моменти молитвата му се преобразява. Затова очевидно е, че никой не може да възнася винаги еднообразни молитви. По един начин се моли човек, когато е весел, а по друг - когато е обременен от печал или отчаяние; иначе се моли, когато процъфтява в духовни успехи, а иначе - когато е угнетен от множество вражески нападения; иначе се моли, когато изпросва прощение за греховете си, а иначе - когато моли да му се приумножи благодатта или да придобие някаква добродетел, или пък да погаси някаква страст; иначе се моли, когато е поразен от страх при размисъл за геената и бъдещия съд; иначе - когато пламти от надежда и желание за бъдещите блага; иначе - когато е в нужда и опасности, а иначе - когато се наслаждава на безопасност и мир; иначе се моли, когато е осиян от откровения на небесните тайни, а иначе - когато скърби за безплодността си в добродетелите и за сухотата на чувствата си.

201. Апостолът различава по предмети четири вида молитви; той казва: “Моля преди всичко да се правят молитви, моления, просби, благодарения” /1 Тим. 2:1/. Молитвата - δεησις - е, умоляване на Бога за греховете ни, когато, стигнали до съкрушение за извършените от нас сегашни или минали грехове, ние измолваме прощение за тях; молението - προσευχη - е когато в молитва принасяме или обещаваме нещо на Бога (като казваме: аз ще направя това и това, - само ме помилвай, Господи!); просбата - εντευξις - е, когато с разгорещен дух възнасяме молитви за другите: за ония, които обичаме, или за мира на целия свят; благодарението - ευχαριστια - е, когато умът ни принася на Бога благодарност и славословие, като си спомня за миналите Божии благодеяния, или вижда сегашните, или пък прозира какви блага е приготвил Бог за в бъдеще на онези, които Го обичат.

202. Подир тези четири вида молитви следва едно възвишено молитвено състояние, което се състои в съзерцание на Бога и в пламенна любов към Него. Тогава нашият ум, обзет и проникнат от тази любов, беседва с Господа в близост и особена искреност. Господнята молитва “Отче наш”... /Мат. 6:9-13/ ни внушава, че ние трябва грижливо да търсим това състояние.

Ние казваме “Отче наш” и като изповядваме така Бога като Владика на вселената и наш Отец, заедно с това изповядваме и че сме изведени от състояние на робство и сме приближени до Бога в качеството на осиновени Негови чеда. Като добавяме след това: “Който си на небесата”, изявяваме готовност напълно да се отвърнем от привързаността си към сегашния земен живот като към живот страннически и отдалечаващ ни далеч от Него и напротив, с най-голямо желание да се стремим към онази област, където Той обитава, и да не си позволяваме нищо такова, което ни прави недостойни за това възвишено осиновяване и ни лишава, като незаконни деца, от Отчeskото наследство, подлагайки ни на пълната строгост на праведния Съд.

Достгинали тази тъй висока степен на синове Божии, ние трябва да горим от такава синовна любов към Бога, че да не търсим вече своята полза, а всецяло да желяем Неговата слава - славата на нашия Отец, като Му казваме: “Да се свети Твоето Име.” С това ние засвидетелствуваме, че цялото наше желание и цялата ни радост е славата на нашия Отец - да бъде прославяно, благоговейно почитано и покланяемо преславно Му име.

Втората просба на очистения ум е прощението: “Да дойде Твоето Царство.” Царството на Отца ни, онова Царство, с което Христос царува в Светиите тогава, когато, след като се отнеме властта на дявола и се изгонят страстите от сърцата ни, Бог започва да господарствува в нас чрез благоуханието на добродетелите; или онова Царство, което в определено време е обещано на всички свършени и на чедата Божии, на които Христос ще каже: “Дойдете вие, благословените на Отца Ми, наследете Царството, приготвено вам от създание мира” /Мат. 25:34/.

Третата, присъща на синовете Божии просба гласи: “Да бъде Твоята воля, както на небето, така и на земята.” Това значи: да бъдат хората подобни на Ангелите и както онези изпълняват волята Божия на небето, така и живеещите на земята да вършат не своята, а Неговата воля. Това значи още: Нека всичко в живота ни да става по Твоята воля! На Тебе, Господи, предаваме участта си, като вярваме, че всичко - и щастливо, и нещастно - Ти устройваш за наше благо, и се грижиш повече за нашето спасение, отколкото самите ние.

По-нататък: “Насъщния ни хляб дай ни днес.” Насъщен - επιουσιος - над-същен - по-висш от всички същности - какъвто може да бъде само Хлябът, слязъл от небесата /Ин. 6:41/. Като казваме “днес”, ние показваме, че вчерашното му вкушване не е достатъчно, ако той не ни бъде преподаден и сега. Трябва да се убедим, че Той ни е нужен всекидневно, и по всяко време да изливаме тази молитва, тъй като няма ден, в който да не бъде необходимо да укрепяваме сърцето на вътрешния си човек чрез приемане и вкушване на този Хляб.

“И прости ни дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си.” Милостивият Господ обещава прошка на нашите грехове, ако сами ние покажем пример на прощаване към нашите братя: “Прости нам, както и ние прощаваме.” Очевидно е, че с надежда в тази молитва може да проси за прошка с дръзновение само този, който сам е простил на своите длъжници. А пък онзи, който от цялото си сърце не прости на съгрешаващия против него свой брат, такъв ще си изпросва не помилване, а осъждане. Защото, ако тази му молитва бъде чува, то съответно на примера му какво друго трябва да последва, ако не неумолим гняв и неотменимо определение на наказание. “Съдът ще бъде безмилостен за оногова, който не е показал милост” /Иак. 2:13/.

“И не ни въвеждай в изкушение”. Като си спомняме думите на св. ап. Иаков: “Блажен е оня човек, който търпи изкушение” /1:12/ ние трябва да разбираме тези думи от молитвата не в смисъл “не допускай никога да бъдем изкушавани”, а в смисъл “не допускай да бъдем победени в изкушението”. Иов бил изкушаван, но не бил въведен в изкушение, защото с Божията помощ “Нищо неразумно не изрече за Бога” /Иов. 1:22/ и не осквернил устата си с богохулен ропот, към какъвто искал да го привлече изкусителят. Изкушаван бил и Авраам, изкушаван бил и Йосиф, но както единият, така и другият не били въведени в изкушение, защото никой от тях не изпълнил волята на изкусителя.

“Но избави ни от лукавия” - т. е. не допускай да бъдем изкушени от дявола пряко нашите сили, но заедно с изкушението да ни дадеш и изход, за да можем да претърпим /1 Кор. 10:13/.

203. При все че приведената молитва, бидейки изречена от Самия Господ, съдържа в себе си цялата пълнота на молитвеното свършенство, все пак Господ привежда още по-близо Своите угодници - до най-възвишеното състояние, за което споменахме - до онази пламенна, позната и изпитана от твърде малцина и дори бих

казал - неизразима молитва, която, задминавайки всяко човешко понятие, се изразява не чрез гласен звук, не чрез движението на езика и произнасянето на някакви думи. Нея умът, озарен от излиянието на онази небесна светлина, изразява не чрез слабата човешка реч, но събрал чувствата, излива я от себе си неудържимо като от някакъв преизобилен извор и някак неизречено я отправя направо към Господа, като изпява в този най-кратък миг от време онова, което, дошъл после на себе си, не е в състояние нито с дума да изрече, нито с мисъл да проследи.

204. Такова молитвено състояние е дар Божии. Обикновено благодатното молитвено настроение се характеризира с умиление; обзет от него, умът се подбужда към чиста и пламенна молитва. Такова умиление ни спохожда при разни случаи, както показва опитът. Понякога, при пеење на псалми, думите на някой стих дават повод за пламенна молитва; друг път благозвучната мелодия на братски глас подбужда изумените души към напрегната молитва. Знаем също, че понякога ясното и благоговейно пение влива пламенност у слушащите. А нерядко увещанието на някой съвършен мъж и духовното събеседване възбуждат у преклонилите колене чувство за изобилно изливане на молитви. Случвало се е, че ние с не по-малка сила сме били завладяни от пълно умиление при загубването на някой брат или на някой скъп нам човек. Също така и споменът за нашата хладност и леност ни е вдъхвал понякога спасителна духовна жар. Изобщо безбройни са случаите, при които Божията благодат пробужда душите ни от безчувствието и сънливостта.

205. Както при различни случаи ни обзема умиление, така и по различен начин се изразява то: понякога чрез някаква неизразима духовна радост; друг път - потапяйки в дълбоко мълчание всички сили и движения на душата; а понякога - предизвиквайки повече или по-малко изобилни сълзи. Сълзите или някакво настроение за плач е най-обикновеното му проявяване. Сълзи се явяват или от уязвяване на сърцето при съзнаване на собствените ни грехове; или от съзерцаване на вечните блага и от желание за вечна слава (в Царството Божие); или от съзнанието за великите Божии благодеяния към нас, при чувство за нашата собствена негодност и недостойнство; или пък от чувството за нашето многобедствено странстване по земята.

206. Кой е признакът, че молитвите ни са чути? Когато по време на молитва не ни смуцава никакво съмнение и никакво отчаяние не поклаща надеждата на нашата просба. Ако при самото си молитвено излияние чувствуваме, че сме получили онова, за което се молим, то нека не се съмняваме, че молитвите ни действително са чути. Защото молещият се дотолкова ще се удостои да бъде чул и да получи просимото, доколкото вярва, че Бог го гледа и може да изпълни просбата му. Неизменно е казаното от нашия Господ: "Всичко, каквото бихте поискали в молитва, вярвайте, че ще получите; и ще ви бъде дадено" /Марк. 11:24/. При това словото Божие сочи не малко причини, които спомагат да бъде чуто нашето моление. Така бива чута молитвата, когато двама се съгласят да се молят /Мат. 18:19/; или когато някой се моли с вяра, макар тази вяра и да е равна на синапено зърно /Мат. 17:20/; или когато някой неотстъпно се моли /Лук. 11:8/; или когато към молитвата се присъединява милостиня /Сир. 29:15/, или други дела на милосърдие /Ис. 58:6-9/. Виждате по колко начини се придобива благодатта да бъде чута молитвата ни. Затова нека никога не изпада в отчаяние, когато измолва спасителни блага. Да допуснем, че ти липсва много от онова, което е нужно, за да бъде чута молитвата ти; но нима не можеш да проявиш неотстъпност в молбата, което е във възможностите на всеки желаещ. Дори само заради такава неотстъпна молитва Господ е

обещал да ни даде всичко, каквото поискаме. Затова без да се колебаем от неверие, нека бъдем неотстъпни в молитвите си и ще получим исканото. Така е обещал Господ: “Искайте, и ще ви се даде; търсете, и ще намерите; хлопайте, и ще ви се отвори” /Лук. 11:9-19/. Обаче всеки, който се моли, трябва да знае, че със сигурност няма да бъде чул, ако се съмнява в това.

207. Най-важното при молитва е изпълнението на Евангелската заповед да се молим на небесния Отец, след като влезем в скришната си стая и заключим вратата. Това трябва да изпълняваме и буквално, но най-вече духовно. Ние се молим вътре в скришната си стая тогава, когато отвличаме напълно сърцето си от всякакви помисли и грижи, като принасяме молитвите си на Господа по таен и дръзновен начин. При заключени врата се молим тогава, когато със затворени уста умоляваме мълчаливо Онзи, Който изследва не думите, а сърцата. В скрито място ние се молим тогава, когато принасяме просбите си единствено на Бога, и то само със сърцето и вниманието на ума си така, че дори и най-противните власти не могат да узнаят за какво се молим. Затова трябва да пребъдваме в дълбоко мълчание не само за да не отклоняваме от молитвата присъстващите братя и да не смуцаваме молитвените им чувства с нашия шепот или възгласи, но за да остане скрит и от враговете ни предметът на нашата молитва, защото те ни дебнат най-вече тогава, когато се молим.

208. Молитвата ни ще достигне присъщото и съвършенство тогава, когато в нас се извърши онова, за което се е молил Господ на Своя Отец: “Та любовта, с която си Ме възлюбил, в тях да бъде, и Аз в тях” /Иоан. 17:26/, и също: “Както Ти, Отче, си в Мене, и Аз в Тебе, така и те да бъдат в Нас едно” /17:21/. Това ще стане тогава, когато цялата ни любов, цялото ни желание, всичката ни ревност, всичкият ни стремеж, цялата наша мисъл, всичко, което виждаме, за което говорим, което очакваме - всичко това бъде Бог; и когато онова единение, което има Отец със Сина и Синът с Отца, се излее в нашите сърца и умове, та както Той ни обича с искрено чиста и неразривна любов, така и ние да бъдем съединени с Него чрез чиста и неразделна любов. Онзи, който е постигнал това, встъпва в състояние, при което в сърцето му не може да не мъждука непрестанната молитва; тогава всяко движение на живота му и всеки устрем на сърцето му ще бъде една непрекъсната молитва, предвкусане и залог за вечно блажения живот.

209. За да се постигне крайното съвършенство в молитвата, трябва да се утвърдим в непрестанно помнене за Бога, като средство за което служи кратката, често повтаряна молитва /Събес. 9, 36/. Нашите отци са установили, че онзи, който се стреми всякога да помни за Бога, трябва да придобие навика непрестанно да повтаря следната молитва: “Побързай, Боже, да ме избавиш, побързай, Господи, да ми помогнеш” /Пс. 69:2/. Това стихче неслучайно е избрано от цялото Писание: то изразява всичките изисквани за молитва разположения и отговаря на всички потребности на моления се. То съдържа смирено признание за собствената ни безпомощност и изповядване на Бога като Единствен Помощник, винаги готов да ни помогне; съдържа се и вяра и надежда, че Бог ще помогне и на този, който произнася тази молитва, и ще го избави от всяка беда. Който непрестанно призовава с тези думи Бога, той духовно Го вижда и усеща близък със сърцето си, и се обръща към Него като към Отец със синовно любящо сърце, като чрез това привлича върху си Неговия покров, осенение и закрила. По този начин тази кратка молитва става несъкрушима стена против нападенията на бесовете, прогонваща шума на мислите, отблъскваща лошите помисли, укротяваща страстните движения и възпитаваща всякакви добри насаждения в сърцето ни. Затова Отците ни

заповядват: досажда ли ти страстта на чревоугодията в разнообразните и прояви, викай: “Побързай, Боже, да ме избавиш, побързай, Господи, да ми помогнеш”; или пък чувствуваш нужда от по-строг пост за укротяване на плътта и не се надяваш да се овладееш, пак се моли: “Побързай, Боже, да ме избавиш”... и т. н. Измъчва ли те дух на униение или те изяжда печал, като те отвлича от всяко необходимо дело, казвай: “Побързай, Боже, да ми помогнеш”; или душата ти е посетена от някакво духовно развеселяване и ти желаеш да го запазиш и възвисиш, кажи същите думи: “Побързай, Боже, да ми помогнеш.” Надигне ли се гъделичкането на плътта с нейната примамваща сласт и ти се боиш да не би този огън да изгори благовонния цвят на целомъдрието, възкликвай: “Побързай, Боже, да ми помогнеш” и т. н. Или пък е настъпила безтревожност и прохлада в твоите членове и ти искаш това добро състояние да продължи и за всякога да остане в тебе, то усърдно повтаряй: “Боже, побързай да ми помогнеш” и т. н. Така и при всяка духовна нужда повтаряй все тази молитвичка, и тя ще те избави от всичко зло и ще те опазва във всичко добро. Затова нека тя винаги да действа в гърдите ти. При всяко дело и служба, по пътя или на трапезата, при лягане да спиш или при събуждане не преставай да възпяваш това стихче и да се поучаваш от него, докато чрез постоянно упражняване навикнеш да го възпяваш дори насън.

210. Плодът му преди всичко ще бъде това, че ти ще отхвърлиш цялото богатство на своите помисли и задържан само от този стих, все повече и повече ще свикваш да обединяваш ума си чрез мислене за Единствения Помощник, като Го виждаш винаги да присъства при тебе всевиждащ и Вседържител. Оттук после, възлизайки към по-живо общение с Бога, ти ще почнеш да се насищаш с все повече и повече възвишени тайни, като се потапяш в Него, пребъдваш и се задоволяваш само в Него и от Него. Така най-после ще постигнеш и онази спомената по-горе чиста молитва, която не допуска вече до вниманието ти никакъв образ и не се проявява в никакъв звук на глас или в произнасяне на някакви думи, но с неудържима живост се изтръгва от сърцето, неизразима поради пламенния стремеж на ума към Бога, и се излива пред Него в неизречими въздихания и стенания.

10.

За ръководството в духовния живот. Разсъдителност по съвета на по-опитни

/Събесед. 2/

211. Веднъж при св. Антоний Велики се събрали старци и от вечер до сутринта разсъждавали за разни духовни предмети и особено за това коя добродетел е по-голяма от всичките, коя би могла да ни запазва неуловими за мрежите на дяволската измама, и по прав път да ни води нагоре към съвършенството. Предложени били разни мнения: едни сочели поста и бдението; други - нестежателността и пренебрегването на всички неща; други пък - отшелничеството или отдалечаването в пустиня; а други - човеколюбието. Когато всички се изказали, започнал да говори блаженият Антоний. “Всичко, казано от вас, е спасително и необходимо за търсещите Бога и желаещите да стигнат до Него. Но опитите на падения от страна на преуспяващите в някои от посочените от вас добродетели не позволяват да се даде първенство на която и да е от тях. Защото и отличавалите се със строг пост и бдения, и пребъдващите непрестанно в

пустинно уединение, и достигналите до крайна степен на нестежателност, и щедрите податели на милостиня са попадали в мрежите на врага и са падали. И причината за това, мисля, не е била друга освен липсата на разсъдителност. Защото тя учи човека да върви по царския път, избягвайки опасните крайности. Ето, по отношение на постенето например тя не допуска нито чрезмерно изнуряване на тялото, нито прехранване. В Евангелието тя е наречена око и светило на душата. Господ казва: “Светило за тялото е окото. Затова, ако твоето око бъде чисто, и цялото твоє тяло ще бъде светло; ако пък твоето око бъде лукаво, цялото твоє тяло ще бъде тъмно” /Мат.6:22-23/. Както светлината осветява навсякъде и окото вижда всичко, така и разсъдителността, като преглежда и обсъжда всички помисли и дела на човека, изяснява и определя какво трябва да се прави, как и от какво трябва да се сдържа. А когато на някого му липсва такава разсъдителност, тогава делата и помислите му, като не са строго обсъждани, текат без посока. Тогава врагът успява да му подхвърли нещо привидно добро вместо истината и прикривайки с него рова или мрежата, хвърля го в тях и го погубва.

212. Решението на св. Антоний се потвърждава и от безбройни примери. Нека си спомним за жалкото падение на стареца Ирон. Той се предал на крайно строг пост и дълбоко уединение и за да не ги наруши, по внушението на врага престанал да отива на обичайните съботни и неделни събрания на пустинниците, където във взаимно събеседване се изяснявали пътищата и паденията на строгия живот. Като се подмамил от този уж добър съвет на врага, той му се поддал в още по-голяма измама: приел го като Ангел, когато той му се явил в такъв вид, и се съгласил по неговата дума да се хвърли в един изсъхнал кладенец, където се разбил и на третия ден починал. Ето още един пример: двама братя, възнамерявайки да отидат в най-дълбока пустиня, решили да не приемат никаква храна освен онази, която Сам Господ им даде. Когато, скитайки се из пустинята, те дотолкоз изнемогнали, че вече не могли да се движат, нападнали ги мазици - някакъв див и жесток народ; но като ги видели в такова жалко положение, съжалили ги и им предложили хляб. Единият съобразил и се съгласил да приеме хляба, макар и от човечи, но като изпратени от Бога; така се подкрепил и останал жив. А другият упорито стоял на решението си и умрял от глад. Ето и още нещо: един от строгите постници и отшелници сметнал себе си достоен да общува с небесните сили и врагът не се забавил да се възползува от това. Почнал да му се явява като ангел, да му дава откровения за човешките дела и мисли, да огрява келията му със светлина без светилник. Като постигнал по този начин пълно доверие към себе си, той най-после му заповядал да принесе в жертва на Бога своя син, подобно на Авраама. И това, разбира се, щяло да бъде изпълнено, ако синът, виждайки необикновените приготовления, не се досетил да избяга. Още друго: в Месопотамия врагът довел един въздръжник и отшелник да вярва безпрекословно на сънищата, като му представил на сън два народа: християнския, заедно с Апостолите и мъчениците, в мрак, безславие, скръб и плач, а иудейския народ заедно с Моисея, Патриарсите и Пророците - в лъчезарно сияние, в слава и радост. Така той го склонил да премине в иудейство и да приеме обрязване. Тези примери са достатъчни за да се убедим, че липсата на разсъдителност е отворена врата към падения и гибел.

213. Разсъдителността е дар Божий, който обаче трябва да бъде развиван и възпитаван. Как? Като предоставяме всичко свое на разсъдливостта на по-опитните Отци. Тази е най-мъдрата школа за разсъдителност, в която се научават добре да разсъждават кое как трябва да бъде дори и такива, които нямат специална способност за

това. Така се решава въпросът как се придобива разсъдителност. Истинската разсъдителност се придобива чрез истинско смирение. Първото доказателство за което е да откриваме на Отците не само онова, което правим, но и което мислим, като в нищо не се доверяваме на своя помисъл, а във всичко следваме наставленията на старците, и смятаме за добро или лошо само онова, което те смятат за такова. Постъпвайки така, ние пребиваваме безопасно върху правия път и сме предпазени от всички дяволски мрежи. Онзи, който нарежда живота си не по своето съждение, а по съвета на преуспелите, той не може да падне от бесовска измама. Така собствената разсъдителност се заменя и поучава от предаване собствените си помисли на разсъдителността на Отците. Врагът не обича светлината. Затова откриването на злите помисли го прогонва и изстребва веднага, щом бъде открит. Както змията, извлечена на светло от тъмната си дупка, се старее да избяга и да се скрие, така и злите помисли, щом бъдат разкрити чрез откровено признаване и изповед, са стараят да избягат от човека. Това се потвърждава от много и премного примери и опити.

214. Авва Серапион разказва за себе си следното: “Когато бях в началото на монашеството си, тайно от Аввата си вземах сух хляб и го изядах. Аз правех това много дълго време и страстта така ме завладя, че не можех да я надвия. Съвестта ми ме осъждаше, а пък аз се срамувах да кажа това на Аввата. Обаче по промисъла на човеколюбивия Бог случило се да дойдат при стареца някои братя, които взели да му откриват помислите си и да молят да им ги прости. Старецът им отговарял каквото трябвало, като между другото станало дума и за въздържане от храна. После той добавил: “Нищо толкова не вреди на монасите и нищо тъй не радва бесовете, както скриването на собствените помисли от духовните си Отци.” Тези думи силно ме поразиха: аз си помислих, че Бог е открил на стареца прегрешенията ми, и като изпаднах в съкрушение, почнах да плача. После извадих от пазвата си парчето хляб, което обикновено крадах, и като се хвърлих на земята, почнах да моля да ми прости миналото и да го моля да ме запази от това за в бъдеще. Тогава старецът каза: “Твоето признание те освободи от пленението ти. Като откри греховете си, ти поразих беса, който те нараняваше, докато мълчеше. Досега ти му позволяваше да те обладава, без да му противоречиш и да го изобличаваш, а сега, бидейки изведен от сърцето ти и разкрит, той вече не ще има място в тебе.” Старецът още не бе свършил да говори и сякаш горяща факла излезе от вътрешността ми и напълни цялата килия със зловоние, тъй че присъстващите мислеха, че гори сярра. Старецът прибави: “Ето, Господ явно потвърди действителността на твоето освобождение.” Така чрез действието на признанието от мене отстъпи страстта на чревоугодието и оттогава дори на ум не ми е идвало предишното пожелание”.

215. Какво виждаме у св. пророк Самуил? Той, от детинство посветен на Всевишния и удостоен да беседва с Него, не повярвал на своя помисъл когато на два пъти призван за разговор, а бързал да отиде при свещеник Илий и от него получавал наставление как трябва да отговаря на Бога. По такъв начин Сам Бог поискал да ръководи чрез наставление от старец дори оновова, когото удостоил с лично Свое събеседване, та чрез това да го напъти към смирение. Не виждаме ли същото и при св. ап. Павел? Господ Сам го призвал, но веднага го изпратил при Анания, та от него да се научи на пътя на истината. А и сам св. Павел след няколко опити за Евангелска проповед отива в Иерусалим да провери (да свери с другите Апостоли) своето благовестие, “Да не би да тичам или да съм тичал напразно” /Гал. 2:2/, при все че

благодатта на Светия Дух осезателно го съпровождала. И тъй, очевидно е, че Господ никому не открива пътя към съвършенство освен на онези, които са ръководени към Него от духовни Отци, както казва Той и чрез Пророка: “Попитай Баща си - и той ще ти обади, старците си - и те ще ти кажат” /Второзак. 32:7/.

11.

За степените на съвършенство в духовния живот според подбудите към него

/Събес. 11/

216. Три подбуди карат хората да потискат страстите си, а именно: страхът от бъдещите мъки в геената или боязънта от строгостта на законите в настоящето; надеждата и желанието да получим Царството небесно; и най-последно - любовта към добродетелта, добролюбие. За това, че страхът ни кара да се гнусим от сквернотата на злото, се говори в Притчи: “Страх Господен ще рече да мразиш злото” /8:13/. Че надеждата съдържа от увличане в страстите е казано: “Никой от ония, които се уповават на Него, няма да съгреша” /Псал. 33:23 - по слав. превод/. А за любовта е казано, че тя дори не се опасява да падне в грях: “Любовта никога не отпада” /1 Кор. 13:8/. Затова Апостолът включва в придобиването на тези три добродетели цялото дело на спасението: “А сега остават тия три: вяра, надежда и любов” /1 Кор. 13:13/. Вярата, като ни внушава страх от бъдещия Съд и мъчения, ни отклонява от скверността на страстите. Надеждата, откъсвайки ума ни от настоящето чрез очакване на небесни награди, ни кара да презираме всички плътски удоволствия. Любовта, като разгаря чрез огъня си у нас любов към Христа и към преуспяване в духовните добродетели, ни подбужда с пълна ненавист да се отвращаваме от всичко, което им е противно. При все че и трите тези добродетели ни водят към една цел, т. е. подбуждат ни да се въздържаваме от всичко непозволено, но чрез степените на своето достойнство те много се различават помежду си. Първите две са присъщи на онези люде, които, стремейки се към преуспяване, все още не са добили сърдечна любов към тях; а третата принадлежи изключително на Бога и на онези люде, които са възстановили в себе си образа и подобие Божие. Защото Бог върши всичко добро не от подбуда на страх или за награда, а само поради любов към доброто. “Господ е направил всичко за Себе Си”, казва Соломон /Прит. 16:4/, т. е. поради Своята благодат Той изобилно излива всякакви блага върху достойни и недостойни. Понеже Той не може да бъде нито огорчен от обидите, нито раздражен от беззаконията на човеците като вечно съвършена и по природата Си неизменна Благодат.

217. Затова онзи, който се стреми към съвършенство, трябва постепенно да възлиза от първата степен на страха, наричан робски, към пътеката на надеждата. Тук човек прилича вече не на роб, а на наемник, понеже действа в очакване на бъдещата награда. При все че е уверен, че греховете му са простени и вече не се бои от наказание за тях, а съзнава у себе си добри дела и очаква да получи награда за тях, той обаче все още не е могъл да стигне до свойственото за син разположение, при което, напълно уверен в отеческото благоволение към себе си, без колебание смята за свое всичко, което принадлежи на Отца му.

218. И тъй, ние трябва да ускорим хода си, та чрез любовта, която “никога не отпада”, като възлезем на третата степен на синове, смятащи за свое всичко принадлежащо на Отца, да се удостоим да възприемем и образа и подобие на нашия Небесен Отец и следвайки примера на истинския Негов Син, да зовем: “Всичко, що има Отец, е Мое” /Иоан. 16:15/. Същото изразява за нас и св. ап. Павел, като казва: “Всичко е ваше: било Павел, или Аполос, или Кифа, било свят живот, или смърт, било сегашно, или бъднo - всичко е ваше” /1 Кор. 3:20-22/. Към такова Богоподобие ни призовава и заповедта на Спасителя: “Бъдете съвършени, както е съвършен и Небесният ваш Отец” /Мат. 5:48/. У ония, които се намират още в състояние на роби и наемници, разположението към добро понякога се прекъсва, а именно когато душата поради някакво охладняване на чувството и, или поради развличане от светски удоволствия и радости престава да се поразява от страха от геената или от желанието за бъдещите блага. И тъй, ние не можем да постигнем истинско съвършенство, освен като възлюбим Бога не поради друго, а само поради любов към Него; защото и той отпреди ни е възлюбил не заради друго, а за нашето спасение. Затова трябва да се стараем с пламенна ревност да възлизаме от страха към надеждата, а от надеждата - към стъпалото на любовта към Бога, или любов към самите добродетели с пълна душевна пламенност, та като добием такава привързаност към доброто, да можем, доколкото е достъпно за човешката природа, неотклонно да пребъдваме в него.

219. Съществува голяма разлика между онзи, който посява страх от геената или от надежда за бъдеща награда погасява в себе си пламъка на страстите, и онзи, който поради чувствата на Божествена любов с омерзение се отвърща от самата порочност и нечистота и пази в сърцето си благото на чистотата поради любов и привързаност към нея; и който върши всичко не поради страх от мъки, а от любов към добродетелта, и не с поглед към обещаната за в бъдеще награда, а наситен от съзнателно вкусане на настоящото благо. При такова състояние човек, макар и да няма никакъв свидетел на делата си, не ще допусне да се възползува от случай за грях, нито дори тайно да се оскверни в мислите си от греховна услада. Защото, хранейки в сърцето си истинска любов към добродетелта, той не само не допуска в чувството си нищо противно на нея, но и с омерзение се отвращава от това. А онзи, който поради страха се сдържа да се увлече от измамата на страстите, той, след като му бъде отнета полагащата от страха пречка, отново ще се обърне към онова, което обича, и затова никога не ще бъде твърд в своята добродетел и никога не ще бъде спокоен от борбата със страстите, тъй като не ще може да придобие твърдия и непрекъснат вътрешен мир, който се дава от вселяването на чистотата. А където няма покой от борба, там не е възможно от време на време да не се получават и рани. Защото, колкото и да е опитен в бойното дело, колкото и мъжествено да се сражава, дори и често да нанася на противниците смъртоносни рани, невъзможно е и до него да не се докосне вражеското острие. Напротив, онзи, който потиснал всяко надигане на страстите, се наслаждава вече на безопасен мир и е придобил привързаност към самата добродетел, той постоянно ще запазва това състояние на добро настроение, от което е обзет и на което е предаден, тъй като е уверен, че няма нищо по-гибелно от това да загубиш чистотата си. Уважението към присъстващите люде не ще увеличи с нищо честта му, нито пък уединението му ще я намали. Той винаги и навсякъде носи със себе си съдията не само на своите дела, но и на помислите си - съвестта, и се старае да угоди първо на Този, Когото е убеден, че никой не може да заобиколи, нито да Го излъже, и от Когото никой не може да се скрие.

220. Онзи, който се надява на Божията помощ, а не на своя ревностен труд, ще се удостои да достигне такава степен на съвършенство, че от състоянието на роб, у когото действа страхът, и от състоянието на наемник, у когото за двигател служи не вътрешната доброта, но очакването на награда, преминава в състояние на осиновяване, при което няма място нито за страх, нито за желание за награда, но непрекъснато действа само “любовта, която никога не отпада”. Който чрез такава любов възстанови в себе си образа и подобие Божие, той ще се наслаждава на доброто вече поради сърдечно разположение към самото добро. Такъв човек, придобил търпение и кротост, някак подобни на Божиите, не ще се гневи вече на никакви пороци на съгрешаващите, но със състрадание към техните немощи ще се моли по-скоро да бъдат те помилвани. Той ще си спомня, че и сам е бил владян от подобни страсти, докато не го е спасило милосърдието на Господа, и че не чрез собствени усилия се е изтръгнал от плътския живот, а Божията благодат го е избавила от него, за да разбере, че не гняв, а състрадание трябва да се проявява към грешниците, възпявайки с мирно сърце Бога така: “Ти счупи моите окови. Тебе ще принесе хвалебна жертва” /Псал. 115:7-8/, и още: “Да не беше ми Господ помощник, душата ми скоро щеше да се засели в страната на мълчанието, в руския превод: в ада” /Псал. 93:17/ Така, намирайки се в такова смирено състояние на духа, той ще може да изпълни и следната заповед на Евангелското съвършенство: “Обичайте враговете си, благославяйте ония, които ви проклинат, добро правете на ония, които ви мразят, и молете се за ония, които ви обиждат и гонят” /Мат. 5:44/. По такъв начин той ще се удостои да получи и прибавяната към тази заповед награда, според която ние се сподобяваме не само да носим образа и подобие Божии, но биваме наричани синове Божии: “За да бъдете синове на вашия Отец небесен; защото Той оставя Своето слънце да грее над лоши и добри, и праща дъжд на праведни и неправедни” /Мат. 5:45/. Съзнавайки се достигнал такава любов, блаженият Иоан казва: “За да имаме дръзновение в съдния ден; защото както е Той, тъй сме и ние в тоя свят” /1 Иоан. 4:17/. Човекът, бидейки по природа немощен и слаб, с какво друго може да се уподоби на Бога, ако не се благожелателната любов на сърцето си към добри и зли, към праведни и неправедни - по подражание на Бога? Той трябва да върши добро поради привързаност към самото добро, проявявайки се като действително осиновен от Бога, за което същият блажен Апостол възкликва така: “Всякой, който е роден от Бога, грях не прави, защото семето Му пребъдва в него; и не може да греши, защото е роден от Бога” /1 Иоан. 3:9/, и още: “Знаем, че всеки, роден от Бога, не греши; но роденият от Бога пази себе си, и лукавият го не докосва” /1 Иоан. 5:18/. (Впрочем това не трябва да се разбира за всеки грях, а само за смъртните грехове. Действително не е възможно дори самите светии да не впаднат в малки прегрешения, които се случват в дума, в мисъл, в желание, по незнание, поради забравя, поради някакъв краен и неочакван случай; такива грехове, макар и различни от тъй наречения смъртен грях, все пак не могат да не носят никаква виновност и укор). И тъй, онзи, който, както казахме, придобие любов към доброто и стане подражател на Бога, такъв се облича в Господнето милосърдие и дълготърпение /Кол. 3:12/ и ще се моли дори за самите си гонители, възкликвайки подобно на своя Господ: “Отче! прости им, понеже не знаят, що правят” /Лук. 23:34/. Очевиден признак пък на душата, неочистена още от скверните страсти, се състои в това, че тя няма чувство на състрадание към прегрешенията на другите, а произнася над тях строг съд.

12.

За края на покаяните трудове

/Събеседване 20/

221. Съвършеното покаяние се състои в това да не вършим вече тия грехове, за които се каем и за които ни изобличава съвестта. Като доказателство пък, че сме принесли удовлетворение за тях и че те са ни простени, служи това, че сме изгонили от сърцата си дори самото съчувствие към тях. Нека всеки знае, че още не е освободен от предишните си грехове, ако докато се труди и въздиша за тях, пред очите на ума му играят образите на грешни дела, които или сам е извършил, или подобни на тях, и чрез това без да се услажда от пагубни неща, той само чрез спомен за тях разорява вътрешното добро настроение на душата си. И тъй, онзи, който бдително се труди над такова удовлетворение, може едва тогава да сметне себе си освободен от греховете и получил прошка за всичко лошо, извършено преди, когато почувствува, че не само въображението, но и сърцето му не се трогва вече от техните примамки. Пробният камък за покаянието и прощението е нашата съвест, която преди Съдния ден, докато все още пребиваваме в плът, ни открива прощението за нашата виновност и заявява завършека на удовлетворението, като възвестява за прощението. А за да изразя по-точно казаното от мене, ще река: едва тогава трябва да повярваме, че са ни простени всичките скверноти на предишните ни грехове, когато от сърцето ни бъдат изгонени както сластолюбивите желаня, така и страстите.

222. Въпрос: Но откъде се поражда след това у нас онова свято и спасително съкрушение и смирение, което се описва така от каещия се: “Но аз Ти открих греха си и не скрих беззаконието си; аз казах: “ще изповядам Господу моите престъпления”, та да може с право и заслужено да бъде приложено към тях и следващото подир това: “И Ти сне от мене вината на греха ми” /Псал. 31:5/? Или как, прострели се в молитва, бихме могли да възбуждаме у себе си такива покаяни сълзи, които да биха имали силата да привлекат към нас прощението на греховете ни, както е правел св. Давид: “Всяка нощ обливам леглото си, със сълзи измокрям постелката си” /Пс. 6:7/, ако изгоним от сърцата си всеки спомен за греховете си, които словото на Самия Господ, напротив, ни повелява здраво да пазим: “Аз, Аз Сам изглаждам твоите престъпления заради Самаго Мене и греховете ти не ще спомена, но ти ги помни” /Ис. 43:25 - по слав. превод/? Затова не само при ръчна работа, но и през молитва аз нарочно се старая да извикам в душата си спомена за предишните грехове, та като се настроя по-действено към истинското смирение и сърдечно съкрушение, да добия дръзновение да кажа с Пророка: “Погледни моето страдание и моето безсилие и прости всичките ми грехове”. /Пс. 24:18/.

223. Отговор: Всичко това е казано за края на покаянието и за признака на удовлетворението на съвестта и на правдата. Що се отнася пък за спомена за греховете, той, разбира се, е твърде полезен и нужен, но само за онези, които още се занимават с подвига на покаянието - та като се удрят в гърдите, непрестанно да викат: “Беззаконията си съзнавам, и моят грях е винаги пред мене” /Псал. 50:5/, и още: “Беззаконието си съзнавам, съкрушавам се заради греха си” /Псал. 37:19/. И тъй, ако споменът за предишните ни греховни дела все още ни нанаява, докато извършваме покаянието си, той е необходим, та поражданият от съзнанието за собствената ни виновност дъжд от сълзи да гаси горящият огън на съвестта. Но когато чрез действието

на задълбочено смирение и съкрушение на духа, при неуморен покаен труд и въздишки споменът за тях бъде приспан и жилото на съвестта по благодатта на милосърдния Бог бъде изтръгнато от дълбочината на душата, тогава става явно, че такъв човек е постигнал края на удовлетворението, заслужено е получил всеопрощение и се е очистил от сквернотата на всичките си грехове. До такова забравяне обаче се стига не иначе, а само чрез заглаждане на предишните грехове и страстни увлечения и чрез свършено и пълно очистване на сърцето. Това без съмнение не може да постигне никой от ония, които поради безделие или презрение нехаят за очистването на страстите си; може да го постигне само онзи, който чрез горчив плач и непрестанни въздишки измие цялата сквернота на предишните си нечистоти и може подир тези усилия да вика към Бога с цялата сила на душата си: “Аз Ти открих греха си и не скрих беззаконието си” /Пс. 31:5/, и: “Сълзите ми бяха хляб за мене денем и нощем” /Пс. 41:4/. Вследствие на това той заслужено ще чуе от лицето на Господа: “Ще излича като мъгла твоите беззакония, и твоите грехове - като облак” /Ис. 44:22/.

224. Ти каза преди, че нарочно извикваш спомена за предишните си грехове. Това не бива да се прави. Дори ако против волята ти се вмъкне такъв спомен, трябва веднага да го прогонваш, защото той ще отвлича ума от чистото съзерцание, и то особено у онзи, който прекарва в уединение, заплитайки го в нечистотите на тоя свят и задушавайки го чрез зловонието на страстите. Защото, когато ти възобновяваш спомена за онова, което по незнание или поради похот си вършил в угода на княза на тоя свят (дори ако при такова помишление не се промъква у теб никакво съуслаждане от него), тогава дори само мисленото докосване до предишната гнилота ще развали въздуха на ума ти с отвратително зловоние и ще прогони духовния мирис или сладкото благоухание на добродетелите. Затова, щом споменът за предишните ти страстни дела докосне чувството ти, ти трябва да отскачаш от него така, както честният и въздържан мъж отбягва от една безсрамна и дръзка жена, която пред всички се обръща към него с обятия или разговори. Защото, ако той не отклони веднага от себе си нейното докосване и допусне, макар и най-кратко забавяне в безчестен разговор с нея, то дори и да отблъсне съгласието за срамно удоволствие, все пак не ще може да избегне осъждането му от страна на всички минавачи като допуснал нещо безчестно и укорно. Така и ние, ако бъдем въведени в такъв вид помисли чрез заразителен спомен, то ни най-малко не бива да се бавим, а веднага да отстъпваме от представата за тях, та да не попречим на минаващите Ангели да кажат за нас: “Благословение Господне на вас; благославяме ви в името Господне!” /Псал. 127:8/. Но случва се често и това - някой неопитен, преглеждайки с чувство на съкрушение своите падения или тези на другите люде, незабелязано бива уязвен от най-тънката стрела на похотта и съгласявайки с нея, завършва със срамен и пагубен за себе си край това занимание, което е започнал заради благочестие.

Защото: “Има пътища, които се струват човеку прави, но крайт им е път към смъртта” /Прит. 16:25/.